

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2013-0004**

DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ

HAZIRLAYAN

İbrahim CEVİZLİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI

AYDIN -2013

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT YL 2013 0004**

DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ

HAZIRLAYAN

İbrahim CEVİZLİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI

AYDIN -2013

İbrahim CEVİZLİ

EKONOMİK GELİŞME/BÜYÜME İLE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

ÖZET

Bu tezin temel amacı, demokrasi ve ekonomik büyüme ve gelişme arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesine katkı sağlayarak demokrasinin ekonomik büyüme ve gelişme üzerine etkisini araştırmaktır. Bu doğrultuda, demokrasi ile ekonomik büyüme ve gelişme kavramları açıklanmış, ekonomik büyümenin kaynakları ve temel belirleyicilerinin neler olduğu gösterilmiş, ekonomik gelişmişlik değişkenlerinin neler olduğu belirtilerek özellikleri ile kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme üzerine etkileri açıklanmış, demokrasinin ekonomik gelişme üzerine etkileri ve ekonomik gelişmenin demokrasi üzerine etkileri belirtilmiş, siyasi istikrarsızlığın ekonomik gelişmeler üzerine etkisi incelenmiş, politik ekonomi bağlamında Türkiye’de ve Dünya’da Demokrasi – Ekonomik Gelişme ilişkisinin analiz edilmesi ile Türkiye’de yaşanmış taksim gezi parkı olaylarının sonuçları ekonomik bağlamda değerlendirilip analiz edilmesi ile son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Ekonomik Büyüme/Gelişme, Türkiye ve Dünya’da Demokrasi – Ekonomik Gelişme Analizi

İbrahim CEVİZLİ

RELATION BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPMENT

ABSTRACT

Fundamental purpose of this thesis is to contribute for clarification the relationship between democracy and economic development. Also it is aimed to investigate the effect of democracy on economic growth. At first, both the terms democracy and economic growth are tried to be explained then, the long term relationship between cooperate infrastructure and economic growth. The mutual effect of democracy and economic growth are analyzed, the democratization process in terms of economic and political perspective and economic politica of democracy is tried to be explained. Lastly data of democracy and economic growth on Turkey and on world are tried to be analyzed.

KEYWORDS: Democracy, Economic Growth, Turkey and Worlds Democratic - Economic Analyzed

ÖNSÖZ

Son zamanlarda güncel bir konu olarak yerini almış olan demokratikleşme hareketleri ve AB üyesi ülkelerde oluşmaya başlayan ekonomik krizler demokrasi ile ekonomik gelişme üzerindeki ilişkinin boyutunun önemini artırmış ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin ortaya konma gereği hissedilmiştir.

Bu çalışmada sabır ve rehberliği ile bana desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin oluşturulma aşamasında hayatıma giren ve halihazırda da hayat arkadaşım olarak benimle yola devam eden eşim Derya CEVİZLİ'ye de bana karşı göstermiş olduğu maddi manevi tüm destekleri için sonsuz minnettarım.

Ayrıca küçüklüğümden beri attığım her adımda her daim yanımda olup bana desteklerini hiç eksik etmeyen aileme de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTELER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
DEMOKRASİ VE EKONOMİK BÜYÜME/KALKINMA KAVRAMLARI	5
1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI	5
1.1.1. Demokrasi Düzeyinin Ölçülmesi	6
1.1.2. Demokrasi ve Diğer Değişkenler Üzerine Yapılmış Çalışmalar	9
1.2. EKONOMİK BÜYÜME	11
1.2.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	12
1.2.1.1. Sermaye Birikimi	12
1.2.1.2. İşgücünde Artış	12
1.2.1.3. Teknolojik Gelişme	13

1.2.2.	Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri	13
1.2.2.1.	Coğrafya	14
1.2.2.2.	Kültür	15
1.2.2.3.	Ticaret-Entegrasyon	16
1.2.2.4.	Kurumlar	17
1.2.2.4.1.	Kurumsal Altyapı ve Ekonomik Gelişme	20
1.2.1.4.2.	Kurumsal Altyapı ile Ekonomik Gelişme Arasındaki Uzun Dönemli İlişki	25
1.3.	EKONOMİK GELİŞME	26
1.3.1.	Gelişmişlik Göstergesi Olarak Kullanılan Değişkenler	29
1.3.2.	Kullanılan Değişkenlerin Özellikleri	32
	İKİNCİ BÖLÜM	36
	EKONOMİK GELİŞME VE DEMOKRASİ	36
2.1.	DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR	36
2.1.1.	Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin/Gelişmenin Ön Koşulu Olarak Gören Yaklaşımlar	36
2.1.2.	Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Görmeyen Yaklaşımlar	39
2.1.3.	Yönetim Sistemlerinin Niteliği ile Ekonomik Gelişme İlişkisini Açık ve Net Olmadığını Belirten Yaklaşımlar	41
2.1.4.	Demokrasi ve Ekonomik Gelişme/Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar	43
2.2.	DEMOKRASİNİN EKONOMİK GELİŞMEYİ ETKİLEDİĞİ KANALLAR	

2.2.1. Politik İstikrarsızlık Etkisi	46
2.2.2. Fiyat İstikrarı Etkisi	50
2.2.3. İstihdam-İşsizlik Etkisi	51
2.2.4. Yönetim Kalitesi Etkisi	52
2.2.5. Kamu Kesimi Büyüklüğü Etkisi	53
2.2.6. Beşeri Sermaye Etkisi	54
2.2.7. Gelir Dağılımı Etkisi	55
2.2.8. Dış Ticarete Serbestleşme ve Dış Ticaret Dengesi	57
2.2.9. Fiziki Sermaye Birikimi	59
2.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN DEMOKRASİ ÜZERİNE ETKİLERİ	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
POLİTİK EKONOMİ BAĞLAMINDA DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ- EKONOMİK GELİŞME	66
3.1. POLİTİK EKONOMİ	67
3.3.1. Küreselleşme ve Demokrasi	68
3.3.2. Zenginlik ve Demokratikleşme	69
3.3.3. Mikro Düzenleyici Devlet ve Demokratik Konsolidasyon	69
3.2. DÜNYA'DA DEMOKRASİ-EKONOMİK GELİŞME ANALİZİ DEĞERLENDİRMESİ	71
3.3. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ-EKONOMİK GELİŞME ANALİZİ	79
SONUÇ VE ÖNERİLER	89
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ	101

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: 2013 Yılı Seçilmiş Ülkelerin Freedom House Endeksleri	7
Tablo 1.2: Seçilmiş Ülkelerin Polity Demokrasi Endeksleri	9
Tablo 1.3: Türkiye ve Dünya İnsani Gelişmişlik Düzeyi	27
Tablo 1.4: Çeşitli Gelişmişlik Göstergeleri	29
Tablo 2.1: Siyasi İstikrarsızlığın İktisadi Gelişme Üzerine Etkisi	49
Tablo 3.1: 2010 Yılı Seçilmiş Ülkelerin Ekonomik ve Demokrasi Göstergeleri	72
Tablo 3.2: Ekonomik Kalkınma Bağlamında Demokratikleşme	73
Tablo 3.3: Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi (1946-1950)	
Demokratik-Ekonomik Gelişme İlişki Göstergeleri	81
Tablo 3.4: 27 Mayıs 1960 Askeri Yönetim Dönemi ve Türkiye'nin	
Demokrasi-Ekonomik Gelişme İlişki Göstergeleri	82
Tablo 3.5: 12 Mart 1971 Muhtırası Türkiye Demokrasi-Ekonomik	
Gelişme İlişkisi	82
Tablo 3.6: 12 Eylül 1980 Askeri Yönetim Dönemi ve Türkiye'nin	
Demokrasi-Ekonomik Gelişme Göstergeleri	83
Tablo 3.7: Taksim Gezi Parkı Olaylarının Ekonomik Boyutu	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Lineer Olmayan İlişki	45
Şekil 2.2 İktisadi Kalkınma, Gelir Eşitsizliği ve Demokrasi İlişkisi	60
Şekil 2.3: İktisadi Gelişmeden Demokrasiye Demokrasiden Kalkınmaya Doğru Olan İlişkinin Yönü	61
Şekil 3.1: 1800-2012 Dünya Küresel Demokratikleşme Eğilimi	65
Şekil 3.2: Ekonomik Kalkınma Bağlamında Demokratikleşme	74
Şekil 3.3: Ekonomik Özgürlükler ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir	76
Şekil 3.4: Ekonomik Özgürlükler ve İşsizlik (%)	77
Şekil 3.5: Ekonomik Özgürlükler ve Yaşam Memnuniyeti	77
Şekil 3.6: Ekonomik Özgürlükler ve Yolsuzluk Endeksi	78
Şekil 3.7: EFWI'ya Göre Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Ekonomik Özgürlük Puanı	79
Şekil 3.8: 1946-2010 Türkiye Demokrasi Eğilimi	80

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ARGE: Araştırma Geliştirme

BİST : Borsa İstanbul

EFWI: Economic Freedom World Index (Ekonomik Özgürlük Puanı)

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HDI: Human Development Index (İnsani Gelişmişlik Düzeyi)

HDR: Human Development Report (İnsani Gelişmişlik Raporu)

IEF : International Economic Freedom (Uluslar arası Ekonomik Özgürlük)

IMF: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)

MPK: Sermayenin Marjinal Ürünü

MPL: Emeğin Marjinal Ürünü

S&P : Standard & Poor's

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TL: Türk Lirası

TUROB: Turistik Otelciler İşletmeler ve Yatırımcılar Birliği

TÜSİAD: Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Ekonomi tarihinin son dönemlerinde köklü bir değişime girmiştir ve bu değişim sürecinde ekonomik yönden başarılı olanlar yaşam kalitesi kat ve kat artarken, henüz yeteri kadar başarıya ulaşamayanların birçoğu da yoksul olarak kalmıştır.

Ülkelerin yönetim biçimlerinin incelendiğinde ise yine bazı ülkeler demokratik yönetim biçimlerini tam olarak uygularken, bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen bazı ülkelerin yarıya yakını da halen demokratik olmayan yönetim biçimleri ile yönetilmektedir. Ancak, demokratik yönetimin zamanla yayıldığı dikkatten kaçmamaktadır. Özellikle de son dönemde Dünya’da ve Türkiye’de de etkisini gösteren demokratik açılımlar bu çalışmaya çok büyük önem katmaktadır.

Demokrasi ve ekonomik gelişme tarihi incelendiğinde aralarındaki ilişki 19. yüzyıldan beri hem sosyal hem de siyaset bilimcilerin ilgilendiği bir konudur. Bu ilişkinin ilk başladığı dönemlerde siyaset bilimciler, kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak demokrasinin geleceğine inanmışlardır.

Demokrasi alanındaki gelişmelerin 20. yüzyılda da hız kazanması ile birlikte demokrasi ve ekonomik kalkınma ilişkisi daha önemli bir hale gelmiştir. Bu ilişki hakkında henüz teorik ve ampirik çalışmalar yeterli düzeye ulaşmamışken, Lipset (1959) kalkınma seviyesinin demokrasinin sürdürülebilirliği üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu iddia etmiştir. Lipset’in çalışmasını takip eden birçok araştırmacı, konuyu farklı açılardan ele almış ve bu ilişkiye dair katkılar sunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda siyaset bilimciler ve iktisatçılar demokrasiyi iktisadi kalkınmaya göre ikincil bir sorun olarak görmüşlerdir. Bu dönemde egemen olan anlayış, demokrasinin iktisadi gelişmenin bir sonucu olduğudur. Nitekim Lipset de (1959) *”Bir ulus ne kadar zenginse demokrasiyi sürdürme şansı, o kadar fazladır.”* şeklindeki ifadesiyle iktisadi gelişmenin demokrasi üzerindeki etkisine işaret ederek, 1959 yılında ciddi yankılar uyandıran çalışmasında demokrasinin belli bir iktisadi gelişmeden sonra mümkün olacağını öne sürmüştür. Ona göre, demokrasi ancak gelişmiş toplumlarda süreklilik kazanabilir. Göreli olarak daha yoksul ülkeler, ancak oligarşi ya da diktatörlükle yönetilebilirdi.

Bu dönemde, Batı demokrasi modeline göre geri kaldığı kabul edilen az gelişmiş ülkelerin iktisadi yardımlarla geri kalmışlığı yenip, liberal-demokratik ülkeler camiasına katılmaları beklenmekteydi. Dönemin ABD (Amerika Birleşik Devletleri) Başkanı John

F. Kennedy'nin Latin Amerika ülkeleri için önerdiği "*İlerleme İçin İttifak*" programı bu inanışın bir göstergesiydi.

1960 ve 1970'lerde, demokrasi üçüncü dünya ülkeleri için ikincil öncelik olarak düşünülüyordu; hatta daha ileri gidilerek demokrasi kalkınma için bir lüks olarak sunuldu, birincil öncelik gelişme/büyüme sorunuydu ve demokrasi, iktisadi gelişmeyi mantıksal olarak izleyecekti. Çünkü demokrasi sınırlı kaynakların kalkınma yönünde akılcı (iktisat normlarına uygun) biçimde kullanımını zorlaştıran bir siyasal düzen olarak değerlendirilmekteydi. Adejumobi (2000), bu bakışın, Afrika'daki politik diktatörlükleri ve askeri yönetimleri meşrulaştırdığına dikkat çekmektedir. Gerçekten de, Afrika'daki askeri yönetimler Batılı uzmanlarca "modernleştirici askerler" olarak nitelendirilmiştir.

Batı'da 1980'lerde yükselen liberalizm dalgasıyla birlikte, bu kez serbest piyasa ekonomisinin kurumları olarak tanımlanan demokrasinin, gelişme için ön koşul olduğu ileri sürülmeye başlandı. Yeni tartışma demokrasinin ekonomik gelişmenin nedeni ve başlıca kolaylaştırıcısı olup olmadığı üzerineydi. Artık demokrasi bağımsız değişken, ekonomik gelişme bağımlı değişkendi. Gelişmiş ülkelere üçüncü dünya ülkelerine ithal edilen bir politika aracı olarak demokrasi artık kabul edilebilir, tahammül edilebilir ve bütün toplumlar için teşvik edilebilirdi.

Örneğin Türkiye'de en önemli ekonomik baskı gruplarından olan ve 1970'li yıllarda demokrasi ve insan hakları konularını ikinci planda tutan TÜSİAD (Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği) 1980'li yıllardan itibaren görüşlerini önemli ölçüde liberalleştirerek demokratik konsolidasyonun aktif bir destekçisi konumuna gelmiştir. Bu çarpıcı ideolojik değişimin arkasında, dışa açılan ve Batı ülkelerinin kontrolündeki küresel sermayeyle bütünleşmeden yarar sağlayan TÜSİAD üyelerinin, Soğuk Savaş sonrası dünyada ekonomik gelişme açısından birinci lige çıkabilmenin demokraside de birinci lige çıkmakla mümkün olduğunu görmüş olmalarının önemli rol oynadığını iddia edilmektedir.

Yine yakın Dönemde bu konu üzerine yapılmış Profesör Dani Rodrik'in (2000) yaptığı çalışmalarından biri olan "*Demokrasi daha fazla kazandırır.*" ve dünyaca ünlü ekonomist Amartya SEN'e Nobel Ekonomi Ödülü getiren (2004) çalışmasında da "*Demokrasi her ne kadar siyasi bir terim olsa da büyük bir oranda ekonomiden ilham alan bir terimdir. Daha doğrusu demokrasi, iyi ekonomiden ilham alır. Ekonomik gücü*

elinde bulunduranlar demokrasiyi oluşturmıştır” ile demokrasi ve ekonomi ilişkisi olduğunu gösterilmiş ve bu konunun önemi vurgulanmıştır.

Ekonomik büyüme literatüründe, siyasi istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisine vurgu yapan çalışmalar da ön plana çıkmıştır. Bu çalışmaların çoğunda temel bulgu siyasi istikrara sahip ekonomilerin, istikrarsız ekonomilere göre daha hızlı büyüme gösterdikleridir. Söz konusu çalışmalarda, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında kurulan teorik ve ampirik ilişkiler yöntem, zaman ve örnekler çerçevesinde farklılık gösterse de bu çalışmalarda ortak nokta büyüme sürecinde siyasi istikrarsızlığın büyümeyi etkileyen bir değişken olarak ortaya çıktığıdır.

Değişmekte olan toplumlar, değişim kavramından da anlaşılacağı üzere istikrarsızdır. Batının gelişmiş ülkelerinin rejim sorunlarını önemli ölçüde çözümlenmiş olmalarının özünde çok akıllı olmaları ya da ordularını siyaset dışında tutabilme konusunda üstün becerileri olması yatmamaktadır. Bu başarının, adı geçen ülkelerin ekonomik istikrarlarını sağlamış ve hayata geçirebilmiş olmalarıyla çok yakın bir ilgisi olduğu ifade edilebilir. Fakat sadece ekonomik sorunları çözmüş olmanın, demokratikleşme sürecini hazmetmiş olmak için yeterli bir koşul olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

Bu tezin temel amacı, demokrasi ve ekonomik büyüme/gelişme arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesine katkı sağlamak olup bu çalışma kapsamında demokrasi nedir? Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki var mıdır ? Demokrasi mi ekonomik gelişmeyi yoksa ekonomik gelişme mi demokrasiyi etkilemiştir ? Türkiye’de ve Dünya’da demokrasi ekonomik gelişme etkileşimi nasıl seyretmiştir ? Türkiye’de son zamanlarda yaşanan Taksim gezi parkı eylemleri ile oluşan siyasi istikrarsızlığın ekonomik etkileri nasıl olmuştur ? gibi sorulara cevap aranmış, araştırmanın hipotezi ise *“demokrasi ile ekonomik gelişme arasında pozitif ilişki vardır”* olmuştur. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması, tarihsel analiz, Dünya ve Türkiye sayısal verileriyle tümevarım uygulanmıştır. Bu kapsam da çalışma: “Giriş”, “Demokrasi ve Ekonomik Büyüme/Gelişme Kavramları”, “Ekonomik Gelişme ve Demokrasi”, “Politik Ekonomi Bağlamında Türkiye’de ve Dünya’da Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, “Sonuç ve Öneriler” olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde; demokrasi ve ekonomik büyüme ve gelişme kavramları açıklanmış, ikinci bölümde ekonomik gelişme ve demokrasi üzerinde durulmuş, demokrasinin ekonomik gelişmenin ön koşulu ve

ekonomik gelişmenin demokrasi üzerine etkisi olup olmadığı tartışılmış, ele alınan konuyla ilgili Türkçe literatürün yetersizliği bu çalışmaya ayrı bir zorluk katsa da, Üçüncü bölümde; politik ekonomi üzerinde devletin mikro düzenleyicilik rolünden bahsedilmiş ve Türkiye ve Dünya’da demokrasi ekonomik gelişme analizleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

Birinci bölümde bu çalışmada algılanmak istenilen demokrasi, ekonomik büyüme ve gelişme kavramları açıklanmış, büyümenin kaynakları ile temel belirleyicilerinin neler olduğuna değinilmiş, çalışmada vurgulanmak istenen ve birbirinin yerini alabilecek algı yanılgıları önlenmiştir.

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi kelime olarak en basit anlamıyla eski Yunanca'da halk, halk kitlesi veya yurttaşlar topluluğu anlamına gelen "*demos*" ile egemen olmak, iktidarı kullanmak veya yönetmek anlamına gelen "*kratein*" kelimelerinin birleştirilmesi ile Yunanca "*dimokratia*" sözcüğünden türemiştir. Türkçe'ye, Fransızca "*démocratie*" sözcüğünden geçmiştir. Bu durumda en klasik tanımı "*Halkın kendi kendini yönetmesidir.*" Schmidt'in (2001) çalışmasında Demokrasi, tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Genellikle devlet yönetim biçimi olarak değerlendirilmesine rağmen; üniversiteler, işçi ve işveren organizasyonları ve bazı diğer sivil kurum ve kuruluşlar da demokrasi ile yönetilebilirler. Demokrasinin ana yurdu olan Eski Yunan'daki filozoflar Aristo ve Eflatun demokrasiyi eleştirmiş, o zamanlarda halk içinde ayak takımının yönetimi gibi aşağılayıcı kavramlar kullanılmıştır. Fakat demokrasi diğer yönetim şekillerinin arasından sıyrılarak günümüzde en yaygın olarak kullanılan devlet sistemi haline gelmiştir. Artık siyaset bilimciler hangi sistemin daha iyi işlediğinden çok hangi demokrasinin daha iyi işlediği tartışmalarına girmişler hatta liberal, komünist, sosyalist, muhafazakar, anarşist ve faşist düşünürler kendi demokratik sistemlerinin erdemlerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Bu sebeple demokrasinin çok sayıda değişik tanımı (liberal demokrasi, sosyal demokrasi, katılımcı demokrasi vb.) oluşmuştur (Schmidt, 2001:112, Çev. Köktaş M., 2001: 256).

Fakat bu çalışmada bu farklılıklar ihmal edilmiş, demokrasi; otoriter, totaliter olmayan yönetim ve bazı kısımlarda da siyasi istikrar ile ifade edilmiştir.

Demokrasi, toplumun bütün üyelerinin görüşlerini belirtmeleri için herkesin eşit haklara sahip olması anlamına gelmektedir. Tarihsel süreçte topluma ait ortak bir

kararın ortaya konulabilmesi amacıyla farklı yöntemler uygulanmıştır; aristokrasi, meritokrasi, oligarşi ve monarşi gibi. Demokrasi, bu yöntemlerden, bireylere tanıdığı eşit hak kavramıyla ayrılmaktadır. Bu bakımdan demokrasi beş temel düşünceye dayanmaktadır:

1. Toplumdaki bireyler, kolektif kararlar tarafından etkilenen bireysel çıkarlara sahip bulunmaktadır.
2. Herkes, kendileri ve toplum için hangi kararların doğru, hangi kararların yanlış olacağını değerlendirebilmektedir.
3. Uzun dönemde en iyi karar, bütün fikirlerin açıkça ortaya konması ve tartışılması ile alınmaktadır.
4. Tartışmaların neticesinde tek bir kararın alınmaması neticesinde, herkesin eşit şartlarda katıldığı bir oylama sistemi devreye girmektedir.
5. Bir kişi ve bir oy fikri, bireyler arasındaki eşit statüyü güçlendirmektedir.

1.1.1. Demokrasi Düzeyinin Ölçülmesi

Demokrasinin doğrudan ölçülmesi zordur. Buna rağmen birçok çalışmada demokrasiyi ölçme konusunda, özellikle 1990'lı yılların başında, Batı Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde komünist rejimler yıkıldıktan sonra, demokrasinin politik idare şekli olarak hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler için "*Freedom House*" endeksleri büyük önem kazanmıştır.

Uygulamalı çalışmalarda da sık olarak rastlanan demokrasi endekslerinden Freedom House Demokrasi Endeksleri dünyada demokratikleşme sürecini analiz eden bağımsız sivil toplum kuruluşları tarafından ABD'de her yıl yayımlanan "*Freedom in the World*" adlı raporlarda yer almaktadır. 1972'den beri yayımlanan bu endeks siyasal haklar ve sivil özgürlükler olmak üzere, iki tür zaman serisinden oluşmaktadır. Söz konusu endekste bir ülkedeki siyasal rejimin demokrasi olup olmadığının tespiti ve derecesi konusunda bazı temel ölçütler dikkate alınmaktadır. Demokrasi için gerekli ölçütlerin başında çok partili ve rekabetçi bir sistemin varlığı, vatandaşların birçok aday arasından hür ve adil şekilde tercih yapabilmesi, muhalefette yer alanların iktidarı elde etme ve iktidara katılma şanslarının resmi olarak bulunması gelmektedir. Söz konusu niteliklere sahip siyasal sistemler demokratik sistemler olarak sınıflandırılmıştır. Diğer

yandan devletlerin siyasal sistemleri siyasal haklara ve sivil özgürlüklere göre özgür, kısmen özgür, özgür olmayan şeklinde üç kategoriye ayrılmıştır. Bu bağlamda endekste yer alan ülkelere 1–7 arasında değerler verilmiştir. Söz konusu endekste 1 skoru tam gelişmiş demokrasileri, 7 skoru ise demokratik unsurların yokluğunu göstermektedir. Buna göre Freedom House Endeksi’nde yer alan siyasal haklar ve sivil özgürlükler skorlarının yıllık ortalaması 1 ile 2.5 arasında değer alan siyasal sistemler özgür, 3 ile 5.5 arasında değer alanlar kısmen özgür ve 5.5 ile 7 arasında değer alanlar ise özgür olmayan siyasal sistemler şeklinde sınıflandırılmıştır (Freedom House, 2013). Çeşitli ülkelere ait demokrasi endeksleri Tablo 1.1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.1: 2013 Yılı Seçilmiş Ülkelerin Freedom House Endeksleri

ÜLKE	SİYASAL HAKLAR (PR)	SİVİL ÖZGÜRLÜKLER (CL)	ÖZGÜRLÜK DERECESİ
Avustralya	1	1	ÖZGÜR
Danimarka	1	1	ÖZGÜR
El Salvador	2	3	ÖZGÜR
Finlandiya	1	1	ÖZGÜR
İsrail	1	2	ÖZGÜR
Gürcistan	3↑	3	KISMEN ÖZGÜR
Haiti	4	5	KISMEN ÖZGÜR
Türkiye	3	4↓	KISMEN ÖZGÜR
Uganda	5	4	KISMEN ÖZGÜR
Venezuela	5	5	KISMEN ÖZGÜR
Afganistan	6	6	ÖZGÜR DEĞİL
Libya	4↑	5↑	ÖZGÜR DEĞİL
Yemen	6	6	ÖZGÜR DEĞİL
Suudi Arabistan	7	7	ÖZGÜR DEĞİL
Irak	6↓	6	ÖZGÜR DEĞİL

Kaynak : Freedom House (2013)

Bir diğer demokrasi endeksi ise Dahl’dan (1971, 1989) hareket eden ve çoğunlukla ülkeleri karşılaştırma temeline dayanan “*Poliarşi*” adlı araştırmasıdır. Poliarşi kelime anlamıyla “*çoğunluğun egemenliği*” anlamına gelmektedir. Maier’e (1985) göre söz konusu kavram, daha önce bu anlamıyla 17. yüzyılda Alstedius tarafından ortaya atılmıştır. Alstedius, poliarşiyi en yüksek iktidarın halkın elinde

bulunduğu bir sistem olarak ifade etmiştir (Schmidt, 2001:113, Çev.Köktaş M., 2001: 257).

Dahl'a göre (1989) tam gelişmiş bir poliarşinin varlığından söz edebilmek için şu özelliklerin bir arada olması gerekmektedir:

1. Görevde olanların seçilmesi
2. Serbest, centilmence ve düzenli olarak yapılan seçimler
3. Bütün yetişkinlerin seçimlere katılma hakkına sahip oldukları bir seçim sistemi,
4. Bütün yetişkinlerin sahip olduğu edilgen seçim hakkı
5. Düşünce özgürlüğü
6. Haberleşme özgürlüğü
7. Örgütlenme ve koalisyon özgürlüğü

Dahl (1989) söz konusu özellikleri dikkate alarak bir demokrasinin varlığının anlaşılabilmesi için "*Polity veri setleri*" ni sunmaktadır. Bu bağlamda demokrasi doğru olarak ölçülebilmektedir.

Polity veri setlerinde yer alan demokrasi skoru 0 ile 10 arasında değişen değerler almakta ve 0 demokratik unsurların yokluğunu, 10 ise tam gelişmiş demokrasileri göstermektedir. Söz konusu endeks Siyasal Katılım Rekabetçiliği, Siyasal Katılım Açıklığı, Siyasal Katılım Rekabetçiliği ve Başkanlık Yönetimi Üzerindeki Sınırlamalar ile ilgili kodlamalar ele alınarak oluşturulmuştur. Aynı şekilde otokrasi skoru 0 ile 10 arasında değerler almakta ve 0 otokratik unsurların yokluğunu, 10 ise tam gelişmiş otokrasileri göstermektedir. Otokrasi skoru da Siyasal Katılım Rekabetçiliği, Katılım Düzenlemesi, Siyasal Katılım Açıklığı, Siyasal Katılım Rekabetçiliği ve Başkanlık Yönetimi Üzerindeki Sınırlamalar ile ilgili kodlamalar ele alınarak demokrasi skoruna benzer yolla oluşturulmuştur. Polity endeksi ise demokrasi skorundan otokrasi skoru çıkarılarak elde edilmektedir. Demokrasi ve otokrasi skorları arasındaki farkı ifade eden Polity endeksi demokrasinin çok yaygın olarak kullanılan bir ölçümüdür. Söz konusu endekste -10 (güçlü otokrasi) ve +10 (güçlü demokrasi) arasında skorlar yer almaktadır. Polity IV veri setinde diğer veri setlerinden farklı olarak, Polity Demokrasi Endeksi'nin zaman serisi analizlerinde kullanımını kolaylaştırmak için söz konusu veri setine Polity 2 skoru eklenmiştir. Polity 2 skoru ile Polity endeksinde yer alan standart yönetim

skorları yönetim süreçlerindeki ara dönemi (-66), anarşi dönemini (-77) ve geçiş dönemi (-88) geleneksel yönetim skorlarına dönüştürülmüştür (Global Report, 2011).

Dahl'ın (1971) Söz konusu ölçütleri: 1) Polity I (Gurr, 1974), Sussman (1982), Coppedge vd. (1990), 2) Polity II (Gurr, 1990), Arat (1991), Inkeles (1991), Hadenius (1992), Bollen (1993), Banks (1994), Beetham (1994), Poe ve Tata (1994), 3) Polity III (Jagers vd., 1995), Gasiorowski (1996), Przeworski vd. (1997), Vanhanen (1997), 4) Polity IV (Marshall vd., 2002), 5) Freedom House (2005) ve 6) Global Report 2011 (Marshall ve Cole) Demokrasi Endeksleri olarak sıralanabilir dünya sistemindeki devletlerin yönetim özelliklerini kodlayan Polity (siyasal sistem veya yönetim şekli) araştırmasının aşamalarını ifade etmektedir. Her aşamada bir önceki aşamaya göre ele alınan ülke sayısı artırılarak, bu araştırmanın son şeklini oluşturan Polity IVd veri setinde 166 devlete yer verilmiştir. 2011 verilerine göre rastgele seçilmiş birtakım ülkelere ait Polity demokrasi endeksleri Tablo 1.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 1.2: Seçilmiş Ülkelerin Polity Demokrasi Endeksleri

Ülkeler/Yıllar	2000	2003	2007	2010
ABD	+10	+10	+10	+10
Jamaika	+9	+9	+9	+9
Güney Kore	+8	+8	+8	+8
Romanya	+8	+8	+9	+9
Kolombiya	+7	+7	+7	+7
Türkiye	+7	+7	+7	+7
Sudan	-7	-6	-2	-2
Zimbabve	-5	-7	-1	+2
Umman	-9	-8	-7	-7
Swaziland	-9	-9	+10	+10
Suudi Arabistan	-10	-10	-10	-10

Kaynak : Polity IV Project (2011)

1.1.2. Demokrasi ve Diğer Değişkenler Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Demokrasi ve ekonomik kalkınma birbirini tamamlayan kavramlardır. Refah düzeyi yüksek toplumlarda, ekonomi ve demokrasi istenilen seviyelerde bulunmaktadır. Bu bakımdan, demokrasi ve kalkınma birbirini besleyen kaynaklardır (Ghali, 2003: 10). İktisat literatüründe ise demokrasi ve ekonomik kalkınma arasında pozitif ilişki

olduğunu savunan araştırmacılar, ilişkinin yönünü demokratikleşme-ekonomik kalkınma veya ekonomik kalkınma-demokratikleşme şeklinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bazı çalışmalar sonucunda, ilişkinin negatif veya önemsiz olduğu yönünde çıkarımlar da elde edilmiştir.

Bazı çalışmalar ise, ülkelerin gelir düzeylerinin artması ile demokrasinin sürdürülebilirliğini iddia etmektedir. Coleman (1960), Cutright (1963), Helliwell (1992, 1994), Burkhart ve Lewis-Beck (1994), Lipset (1994), Przeworski vd. (2000), Boix ve Stokes (2003) ve Epstein (2006), çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Buna göre belirtilen ilişkinin yönü; ekonomik kalkınmanın istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi ile demokrasinin güçleneceği şeklinindedir.

Literatürde, diğer yönlü ilişkinin varlığına ait çalışmalar da bulunmaktadır. Bu görüşe göre demokrasinin sürdürülmesi ile ekonomik kalkınmanın devamlılığı sağlanmaktadır (Borooah ve Paldam, 2007). Demokratik rejimler piyasa yapısının gelişmesi, kalkınmanın istikrarlı bir yapıya kavuşabilmesi için sürekli teknik yenilikler üretmeli ve girişimcilerin önünü açacak uygulamaları hayata geçirmelidir. Yine de demokratikleşme, kalkınma için mutlak değildir; demokrasi ancak rekabeti arttırdığı ve piyasaları genişlettiği ölçüde kalkınmaya olumlu etkide bulunmaktadır (Bhagwati, 2002). Inglehart (1990), Alesina vd. (1996), Londragen ve Poole (1996), Barro (1996, 1999) ve Milanovic (2005) bahsedilen ilişkinin pozitif yönlü olduğunu iddia eden diğer araştırmacılarıdır.

Neubauer (1967) kalkınmış toplumların daha demokratik olmaları gerektiği şeklindeki ifadenin her zaman doğru olmadığını iddia etmiştir. Kim (1971), Monshipouri ve Samuel (1995), Landman (1999) ve Alfaro (2002) farklı ülke grupları/ülkeler için yaptıkları çalışmalar neticesinde, inceleme yaptıkları vakalar için demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Acemoglu vd. (2003) demokrasi ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu savunmaktadır.

Barro (1996), demokrasi ve büyüme/gelişme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, lineer olmayan bir ilişkinin varlığından söz etmektedir. Büyümenin devam etmesi; hukukun üstünlüğüne, serbest piyasanın varlığına, azaltılmış hükümet harcamalarına ve yüksek beşeri sermayeye bağlı bulunmaktadır. Bu değişkenler ve kişi başi reel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) sabit tutulduğunda, demokrasinin

büyüme/kalkınma üzerindeki etkisi negatiftir. Politik özgürlüğün alt seviyelerde olduğu durumlarda demokrasinin büyüme/kalkınma üzerindeki etkisi, politik özgürlüğün tam olduğu durumlara göre daha fazladır. Bu bakımdan kalkınma sürecinde bulunan gelişmekte olan ülkelerde, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, GSYH, genel sağlık durumu ve eğitim, politik özgürlüklerin artma ihtimalini yükseltmektedir.

Barro (1996)'ya göre büyüme çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir. Bunlar; GSYH'nin başlangıç seviyesi, beşeri sermayenin başlangıç seviyesi, eğitim harcamaları, doğum oranı, hükümet harcamaları, piyasa bozulmaları, yatırım oranı, dış ticaret hacmi ve demokrasi seviyesi olarak belirtilmektedir. Barro, demokrasi ve yaşam standardı arasındaki etkiyi; büyüme oranı, erkeklerin ilköğretime katılma oranı, kızların ilköğretime katılma oranı ve bebek ölüm oranı ile tespit etmektedir. Bu değişkenlerdeki gelişme, yaşam standartlarını ve demokrasi seviyesini değiştirmekte, demokrasi seviyesi de ekonomik gelişmeyi etkilemektedir.

1.2. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme, bir ülkenin milli gelirinin bir önceki yıla göre artış oranı yani fert başına reel hasılda meydana gelen devamlı artışa denir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, fert başına hasılda meydana gelen artışın büyüme olarak nitelendirilebilmesi için, bu artışın geçici olmaması, devamlı olması (örneğin 10 yıl boyunca) gerekir.

İktisadi büyüme ortalama büyüme hızı ile ölçülür. Ortalama büyüme hızı, fert başına hasılda uzun bir dönemde meydana gelen yıllık ortalama büyüme hızını yansıtır. Ortalama büyüme hızı, yıllık büyüme hızı formülünden hareketle hesaplanır. Bu bağlamda fert başına reel hasılda (X), birinci yıl t ve ikinci yıl $t+1$ ile gösterilirse, $t+1$ yılındaki büyüme hızı (g) aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$g = \frac{X_{t+1} - X_t}{X_t}$$

Örneğin $X_t = 350$ TL, $X_{t+1} = 358$ TL ise, $t+1$ yılındaki büyüme hızı %2.2'e eşittir: $g = (358-350)/350 = 8/350 = 0.022 = \% 2.2$

Fert başına reel hasılanın yaklaşık kaç yılda iki misli olacağı, 70 sayısı büyüme hızına bölünerek (70/g) hesaplanır. Bu hususa kısaca 70 kuralı denir (Büyüme hızının %5'ten büyük olduğu durumlarda 70 sayısı yerine 72 sayısına bölünerek bulunur).

2012 yılının 4. dönemi Türkiye GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'sının cari fiyatlarla büyüme oranı %1.4 olduğu halde sabit fiyatlarda %7.4 olmuştur. Cari fiyatlarda büyüme oranı nominal büyümeyi, belli bir yıl baz alınarak hesaplanan sabit fiyatlarla büyüme ise reel büyümeyi gösterir (Eğilmez, 2002: 98).

1.2.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Bu başlık altında büyümenin nereden geldiği, ekonomide üretilen hasılanın zaman içinde neden yükseldiği sorularına yanıt arayabiliriz

1.2.1.1. Sermaye Birikimi

Üretim faktörlerindeki artışın hasıladaki büyümeye etkisini incelerken teknolojinin sabit olduğunu varsayacağız. Yani hasılayı (Y), sermaye (K) ve emek (L) miktarı ile ilişkilendiren üretim fonksiyonu zaman içinde değişmemektedir ve üretim fonksiyonu basitçe:

$$Y = F(K,L)$$

biçimini almaktadır. Bu durumda hasıla yalnızca işgücünün yada sermayenin miktarındaki değişmelere bağlı olarak değişecektir. (Yıldırım, 2010; s.498).

1.2.1.2. İşgücündeki Artış

Yukarıdaki fonksiyonda belirttiğimiz ΔL kadarlık bir değişme $MPL \times \Delta L$ miktarında bir artışa yol açacaktır.

$$\Delta Y = MPL \times \Delta L$$

Burada MPL emeğin marjinal ürünü olup, emekteki bir birimlik bir değişmenin hasıladaya yol açtığı değişme miktarını ifade etmektedir (Yıldırım, 2010; s.499).

1.2.1.3. Teknolojideki Gelişme

Üretim faktörlerindeki değişimin hasılanın büyümesine etkisini incelerken üretim fonksiyonunun zaman içinde değişmediğini varsaymıştık. Oysa ki gerçek hayatta teknolojik gelişmeye bağlı olarak üretim fonksiyonu sürekli olarak yukarıya kaymakta, girdi miktarlarının değişmediği bir ortamda bile daha fazla hasılanın üretilmesi mümkün olmaktadır.

$$Y = AF(K,L)$$

Yukarıdaki fonksiyonda görülen teknoloji durumunu gösteren A simgesi üretim fonksiyonunun önüne yazılır. Burada A toplam verimliliği ifade etmektedir. Şimdi hasıla yalnızca emek ve sermaye miktarlarındaki artışa değil, aynı zamanda faktör verimliliğindeki artışa bağlı olarak da artmaktadır. Örneğin girdi miktarı değişmediği halde faktör verimliliği % 2 artarsa, hasıla da % 2 artmaktadır (Yıldırım, 2010; s.499).

1.2.2. Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri

Bir ülkede fiziksel ve beşeri sermaye birikim hızı ve teknolojik ilerleme hızı ne kadar yüksek olursa, fert başına çıktı düzeyi o kadar yüksek olur. Bu bağlamda İspanya'daki fert başına hasılanın Çad'taki fert başına hasıladan yüksek olmasının nedeni, İspanya'da örneğin son 100 senede gerçekleşen sermaye birikim hızının ve teknolojik ilerleme hızının Çad'takinden daha yüksek olmasıdır. Solow ve içsel büyüme modellerine göre, bazı ülkelerin fakir, bazılarının ise zengin olmasının nedeni, sermaye birikim hızındaki ve teknolojik ilerleme hızındaki farklılıklardır (Ünsal, 2007; 286).

Bazı ülkelerin sermaye birikim hızı ve teknolojik yetersizliklerden ötürü fakir olduğunu söylemek, bazı ülkeler neden fakirdir sorusunun aslında yeterli bir cevabı değildir. Zira böyle bir cevap, "Sermaye birikiminin ve teknolojinin bazı ülkelere yetersiz olmasının nedeni nedir?", "Sermaye birikiminin ve teknolojik ilerlemenin belirleyicileri nelerdir?" sorularını gündeme getirir. İktisatçıların söz konusu sorulardan birincisine verilen cevabın içerdiği bu ikinci soruyu cevaplandırmak amacıyla son 15 yıldır gerçekleştirdikleri çalışmalar büyüme teorisinin dördüncü dalgası diye nitelendirilmektedir.

Büyüme teorisinin dördüncü dalgasında Solow ve içsel büyüme teorilerinden önemi vurgulanan sermaye birikimi ve teknoloji düzeyi, büyümenin dolaysız-yaklaşık

belirleyiciler diye; dolaysız-yaklaşık belirleyicileri etkileyen unsurlar ise, büyümenin temel-dip belirleyicileri diye nitelendirilir. Bu açıdan bakıldığında büyüme teorisinin dördüncü dalgasında büyümenin temel-dip belirleyicileri nelerdir sorusuna cevap aranır. Bu bağlamda son on beş yıldır yürütülen çalışmalarda ulaşılan sonuçlara göre büyümenin coğrafya, ticaret-entegrasyon, kültür ve kurumlar olmak üzere dört temel-dip belirleyicisi vardır.

1.2.2.1. Coğrafya

Bir ülkenin fiziksel konumunun avantajlarını ve dezavantajlarını kapsar. Bu bağlamda coğrafya, büyümeyi her şeyden önce iklim itibari ile etkiler. Gerçekten de ekvatora uzak ılıman bölgeye kıyasla ekvatora yakın tropikal bölgede fert başına hasıla daha düşüktür. Bu hususu somutlaştırmak gerekirse, dünya nüfusunun % 25'inin yaşadığı ekvatora yakın tropikal bölgedeki ülkelerde fert başına hasıla düzeyi, dünya ortalamasının % 43'ü kadardır. Buna karşılık dünya nüfusunun % 34'ünün yaşadığı ekvatora uzak ılıman iklim bölgesindeki ülkelerde fert başına hasıla düzeyi, dünya ortalamasının yaklaşık iki katına (% 1.94) eşittir.

İklim büyümeyi her şeyden önce tarımsal verimlilik üzerine etkiler. Zira tropikal bölgede işgücünün önemli bir kısmı tarım kemsinde çalışır. Buna karşılık aynı sermaye, emek ve gübre girdileri ile tropikal bölgede üretilecek ürün miktarı, ılıman bölgede üretilecek ürün miktarından yaklaşık % 30 azdır. Tropikal bölgede fert başına hasılanın düşük olmasına yol açan bu farklılığın nedeni ise ılıman bölgede yağmurun düzensiz yağması ve donun olmamasıdır (Ünsal, 2007; 287).

İklim büyümeyi sağlık üzerinden de etkiler. Tropik bölgede sıtma ve sarı humma gibi hastalıklara uygun bir ortamın olması, bu bölgedeki kişilerin sağlıksız olmalarına ve dolayısıyla da verimliliklerinin düşük olmasına yol açar.

İklimin büyümeyi insan davranışı üzerinden de etkilediği düşünülebilir. Bu bağlamda tropik iklimin insanı ağır-tembel, ılıman iklimin ise enerjik kıldığı ve bu farklılığın da tropik iklimde verimliliğin daha düşük olmasına yol açtığı ileri sürülür.

Coğrafyanın büyümeyi ikinci etkileme yolu dış ticarettir. Dış ticaret ülkelerin mukayeseli üstünlüklere dayalı bir üretim yapısına sahip olmalarına yol açmak suretiyle verimliliğin ve böylece fert başına hasılanın artmasına yol açar. Ayrıca dış ticaret ülkelerin yeni mallar ve yeni teknolojiler konularında daha fazla bilgi sahibi olmalarına,

dünyayı daha yakından takip etmelerine yol açmak suretiyle teknoloji transferini kolaylaştırır ve böylece verimliliği artırır. Ancak dış ticaretin sağladığı bu yararlıardan tüm ülkeler aynı düzeyde istifade etmezler. Denize kıyısı olmayan ve ana ticaret merkezlerinden uzak olan coğrafi konumdaki ülkeler dış ticaretin yararlarından daha az yararlanırlar ve dolayısıyla da bu tür ülkelerde fert başına hasıla daha düşük olur. Yüksek ulaşım maliyetleri nedeniyle bu avantajlardan yararlanılmaz (Ünsal, 2007; 288).

Coğrafya, büyümeyi doğal kaynaklar itibariyle de etkileyebilir. Ancak bu konuda bir genelleme yapmak-tarımsal topraklar, ormanlar, madenler, petrol ve doğal gaz itibariyle daha zengin olan ülkelerde fert başına hasılanın daha yüksek olacağını söylemek, ilk bakışta görüldüğünün tersine pek anlamlı değildir. Zira dünyada zengin doğal kaynaklara sahip zengin ülkelerin yanı sıra, Japonya, Belçika ve İsviçre gibi fakir doğal kaynaklara sahip zengin ülkeler ile Nijerya, Rusya ve Venezüella gibi zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler de vardır.

1.2.2.2. Kültür

Bir toplumda hüküm süren değerler, davranışlar ve inançlar toplamına kültür denir. Coğrafya gibi kültür de büyümeyi çeşitli yollardan etkiler. Bunlardan birincisi yani fikirlere açıklıktır. Yeni fikirlere açık bir kültüre sahip olan ülkeler, başka ülkelerde gerçekleştirilen teknolojik gelişmeleri kolayca benimserler ve dolayısıyla teknolojik açıdan daha fazla gelişebilirler. Bu ise yeni fikirlere açık kültüre sahip olan ülkedeki fert başına hasılanın, yeni fikirlere kapalı bir kültüre sahip olan ülkedeki fert başına hasıladan daha yüksek olmasına yol açar. Bu husus yeni fikirlere açık olan Avrupa'nın Çin başta olmak üzere başka ülkelerde gerçekleştirilen kağıt-barut gibi icatları hemen benimseyerek teknoloji düzeyini hızlı bir biçimde geliştirmeye örneklendirilebilir. Bir başka örnek yeni fikirlere kapalı bir kültürün hakim olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda günah olduğu gerekçesiyle matbaa makinesine izin verilmemesi ve ilk matbaanın Gutenberg'in icadından 275 yıl sonra 1728 yılında kurulmuş olmasıdır (Ünsal, 2007; 288).

Kültürün büyümeyi etkilemesinin ikinci ve üçüncü yolu, çalışkanlık ve gelecek için tasarruf yapmaktır. Çalışkanlığın ve tasarruflu davranmanın teşvik edildiği bir kültüre sahip olan ülkelerde, sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme hızı daha hızlı ve buna bağlı olarak fert başına hasıla daha yüksek olur.

Kültürün büyümeyle etkilemesinin dördüncü yolu güvendir. Her iktisadi işlem aslında bir güvene dayanır. Bir işçi firmada ay başında maaşını alacağına güvenerek çalışır veya bir firma diğer firmaya bedelinin vadesinde ödeneceğine güvenerek mal satar. Bu bağlamda güven unsurunun güçlü olmadığı kültürlerde, iktisadi faaliyetler ve buna bağlı olarak fert başına hasıla daha düşük olur.

Coğrafyanın tersine kültür zaman içinde değişebilir. Bu bağlamda iktisadi büyüme toplumun kültürünün zaman içinde değişmesine yol açabilir. Örneğin büyüme sürecinde şehirleşmenin-dış ticaretin-eğitimin artması gibi unsurlar, toplumun dünyaya bakışını yeni fikirlere daha açık olma, daha tasarruflu olma, daha fazla güven duyma biçiminde değişebilir. Bu ise fert başına hasılanın artmasına yol açar.

1.2.2.3. Ticaret-Entegrasyon

Büyümenin temel belirleyicilerinden üçüncüsü (dış) ticarettir. Sach-Wagner-Fisher üçlüsünün 1995 yılında yayınlanan ve 1965-1990 dönemini kapsayan çalışmasına göre, dünya ekonomisine daha fazla entegre olan ülkelerde (daha açık ülkelerde) ortalama fert başına hasıla daha yüksektir. Dışa açıklığın büyümeyle olumlu etkilediği biçiminde yorumlanması mümkün olan ampirik bulgunun arkasında, ticaretin büyümenin yaklaşık belirleyicileri üzerindeki olumlu etkileri vardır. Bu bağlamda her şeyden önce bir ülkenin dünya ekonomisine olan açıklığı-entegrasyonu arttıkça, o ülke dünya sermaye piyasasından daha fazla ve daha ucuz (daha düşük risk primi ödeyerek) borçlanabilir. Bu yönüyle ticaret-entegrasyon yurtiçi tasarruf haddinin yurtiçi yatırım üzerindeki sınırlayıcılığını ortadan kaldırır ve böylece büyümenin yaklaşık belirleyicilerinden bir olan sermaye birikimini hızlandırır.

Diğer taraftan ticaret, ülkelerin mukayeseli üstünlüklere sahip oldukları malların üretiminde ihtisaslaşmalarına imkan verir. Her ülkenin mukayeseli üstünlüklere sahip oldukları malları ihraç etmesine ve böylece elde edilen döviz geliri ile de mukayeseli üstünlüklere sahip olmadığı (diğer ülkelerin mukayeseli üstünlüklere sahip olduğu) malları ithal etmesine yol açan böyle bir ihtisaslaşma ise, her ülkenin kapalı ekonomi durumundakinden daha fazla mal üretmesine yol açar (dış ticaret kazancı). Bu yönüyle ticaret-entegrasyon teknolojik ilerlemeye benzer, teknolojik ilerleme nasıl büyümenin yaklaşık belirleyicilerinden biri olan verimliliği arttırıyorsa, bir ülkenin dünya ekonomisine olan entegrasyonunun artması da verimliliği arttırır.

Ticaretin-entegrasyonun büyüme, büyümenin yaklaşık belirleyicileri üzerinden olumlu bir biçimde etkilemesinin üçüncü yolu, ticarete daha açık bir ülkenin daha iyi teknolojiye sahip olması ve bunun da verimliliğin artmasına yol açmasıdır. Bir ülkenin iktisadi açıklığı artınca o ülkenin daha iyi teknolojilere sahip olmasının birinci nedeni, açıklık artınca dolaysız yabancı yatırımın artması ve bunun da ülkeye sermaye yanında cari teknolojileri getirmesidir. Bir ülkenin iktisadi açıklığı artınca o ülkenin daha iyi teknolojilere sahip olmasının ikinci nedeni, ticaret artınca ülkelerin yeni teknolojiler içeren sermaye mallarını daha fazla ithal etme imkanına sahip olmalarıdır. İktisadi açıklık artınca ülkelerin daha iyi teknolojilere sahip olmalarının üçüncü nedeni ise, ticaret artınca pazarın ve buna bağlı olarak yeniliklerden elde edilecek kârın artması ve bunun da firmaları daha fazla araştırma-geliştirme faaliyetine yöneltmesi sonucu yeniliklerin artması, teknolojik ilerlemenin hızlanmasıdır (Ünsal, 2007; 290).

Ticaret-entegrasyonun büyüme, büyümenin yaklaşık belirleyicileri üzerinden olumlu biçimde etkilemesinin dördüncü ve son yolu, ticarete daha açık bir ülkede etkinliğin daha fazla olmasıdır. Bunun birinci nedeni, ticarete açıklık artınca monopol gibi kaynakların etkin olmayan biçimde dağılımına yol açan aksak rekabetçi piyasa yapısının etkisizliğinin azalması ve dolayısıyla da etkinliğin artmasıdır. İkinci neden, ticaretin artması sonucu daha büyük bir piyasa için üretim yapmanın sağladığı ölçek ekonomileri avantajından yararlanılması ve bunun da etkinliğin artmasına yol açmasıdır. Üçüncü ve son neden ise ticaret artınca yurtiçindeki firmaların karşı karşıya oldukları dış rekabetin artması ve artan dış rekabetin de yurtiçindeki firmaların etkinliklerinin artmasına yol açmasıdır (Ünsal, 2007; 291).

1.2.2.4. Kurumlar

İktisadi büyümenin dördüncü temel belirleyicisi kurumlardır. Kurumlar bir toplumda oynanan oyunun kuralları veya insanlar tarafından insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendirmek, insanlar arasındaki etkileşimin çerçevesini oluşturmak amacıyla getirilen sınırlamalardır. Kurumların iktisadi hayattaki rolü konusunda yaptığı çalışmalarla 1993 yılındaki Nobel iktisat ödülü alan North'un kurumlar konusundaki aşağıdaki değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Kurumlar gündelik hayatı bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltır. Kurumlar sayesinde, sokakta arkadaşlarımıza selam vermek, araba kullanmak, portakal satın

almak, borç almak, bir iş kurmak, ölümlerimizi defnetmek veya herhangi bir şeyi yapmak istediğimiz zaman, bu görevleri nasıl yerine getirmemiz gerektiğini biliriz. Aynı işlemleri bir başka ülkede örneğin Bangladeş'te yapmak istediğimizde, kurumların farklı olduğunu görürüz. İktisat jargonuyla söylemek gerekirse kurumlar, bireylerin tercih kümelerini tanımlar ve sınırlar. Kurumlar, insanoğlunun insani etkileşimi şekillendirmek için geliştirdiği her türlü kısıtlamayı içerir. Peki kurumlar formel mi yoksa enformel midir ? Aslında her ikisi de olabilir. Kurumlar ve kuruluşlar arasında yapılan ayırım çok önemlidir. Kurumlar gibi kuruluşlar da, insanlar arasındaki etkileşime bir yapı kazandırır. Kuruluşların siyasi oluşumları (siyasi partiler, belediye meclisi, denetleme kurulları), iktisadi oluşumları (şirketler, sendikalar, aile çiftlikleri, kooperatifler), toplumsal oluşumları (okullar, üniversiteler, meslek edindirme kuruluşlar) kapsar. Kuruluşlar, belirli hedeflere ulaşmak gibi ortak bir amaç güden bireylerin oluşturduğu gruplardır.

Kurumsal çerçeve, hangi kuruluşun ortaya çıktığını ve nasıl gelişeceğini derinden etkiler. Buna karşılık kuruluşlar da, kurumsal çerçevenin nasıl evrimleşeceğini etkiler. Bu bağlamda kuruluşlar kurumsal değişimin araçlarıdır. Kuruluşlar var olan kısıtlamalar kümesinden doğan fırsatları değerlendirmek, bu fırsatlardan yararlanmak amacıyla, belirli bir maksatla kurulurlar ve hedeflerini gerçekleştirmek için yaptıkları girişimlerle de, kurumsal değişimin temel araçlarından biri olurlar.

Kurumların toplumda oynadığı en önemli rol, insanlar arasındaki etkileşim için istikrarlı (ama mutlak etkin olması gerekmeyen) bir yapı kurarak belirsizliği azaltmaktır. Kurumların istikrarlı olması, değiştikleri gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kurumlar genellikle süreksiz değil tedrici bir biçimde değişirler.

Kurumlar ekonomi teorisinin standart kısıtlamalarıyla birlikte toplumdaki fırsatları belirler. Kuruluşlar bu fırsatlardan yararlanmak için kurulurlar, kuruluşlar evrim geçirdikçe kurumları değiştirirler (North, 1990; s.10-15).

Kurumların en önemli özelliği, mülkiyet haklarını tanımlamak ve teminat altına almaktır. Bir başka deyişle kurumlar, bireylerin yürüttükleri faaliyetlerin sonuçlarından yararlanma (gelir elde etme) haklarını tanımlar, güvence altına alır ve kişilere çeşitli teşvikler sağlar. Mülkiyet haklarının tanımlanmadığı veya güvence altına alınmadığı bir toplumda hiçbir birey fiziksel veya beşeri sermaye için veya daha etkin teknoloji için yatırım yapmaz, işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkmaz. Dolayısıyla da iyi kurumların

olduğu ülkelerde iktisadi büyüme daha hızlı, kötü kurumların olduğu ülkelerde iktisadi büyüme daha yavaş olur (Ünsal, 2007; 292).

İyi kurumların iyi büyümeye, kötü kurumların kötü büyümeye yol açtığı yolundaki yargının somut bir örneği, Kuzey Kore, Güney Kore veya Doğu Almanya, Batı Almanya kalkınma deneyimidir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Kore'nin 1948 yılında 38. paralel itibarıyla ikiye bölünmesi sonucu ortaya çıkan ve aynı coğrafyaya ve kültüre sahip olan komünist Kuzey ile kapitalist Güney bölgelerinde 1950 yılında 770 dolar olan fert başına hasıla, 1998 yılında komünist Kuzey ve kapitalist Güney bölgelerinde sırasıyla 1183 ve 12152 dolara yükselmiştir. Bir başka deyişle güneydeki fert başına hasıla kuzeydekinin 10.2 katına ulaşmıştır. Kuzey Kore'deki kurumsal yapının yetersizliğini vurgulayan bu örnek, fakir ülkelerin daha hızlı büyümek için kurumsal gelişmeye önem vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak çeşitli ülkelerin kalkınma deneyimlerine yönelik son ampirik çalışmalar (Rodrik, 2000), iyi büyüme için standart bir iyi kurumların olmadığını, iyi kurumlar kavramının her ülke için farklı olduğunu göstermektedir.

Sadece hangi ekonomik politikaların ya da stratejilerin ekonomik büyüme ve gelişmeyi getireceği değil, aynı zamanda kurumsal altyapının da bu ekonomik politikaları belirlemekte çok önemli bir paya sahip olduğu 20. yüzyılın sonunda büyüme ve gelişme çalışmalarından çıkardığımız önemli sonuçlardan birisidir. Özellikle, Neoklasik Büyüme Modeli'nin yeni büyüme teorilerinden en temel farkı da bu noktada yatmaktadır. Neoklasik modelde, uzun dönemli ekonomik büyüme yalnızca dışsal değişkenler (dışsal nüfus artışları ve teknolojik gelişmeler) tarafından belirlenmekte olup, kurumsal faktörlerin modelde ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde hiçbir etkisi olmadığı varsayılmaktadır. Oysa ki içsel büyüme modellerinde, ekonomik politikaların yanında ülkelerin sahip oldukları kurumlarda uzun dönemli ekonomik büyümenin en temel belirleyicilerinden biridir (Barro ve Sala-i-Martin, 1995).

Genelde ampirik çalışmalar, kurumsal altyapı ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermekle beraber bu ilişkiyi incelemekte kullanılan her değişken için bu ilişki aynı derecede güçlü değildir. Literatürde ekonomik büyüme ile kurumsal değişkenler arasında ilişki incelenirken çok sayıda ve çok farklı nitelikte değişken kullanılmıştır.

Ayrıca, Karakayalı ve Yanıkkaya (2005)'nin yaptığı çalışmaların sonuçları da literatürde yaygın olarak iddia edilen politik sivil hak ve özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında zayıf ilişki olduğu yönündeki yaygın kanının aksine sonuçlar vermektedir. Bir başka ifadeyle, genellikle demokrasi göstergeleri ile gelişmekte olan ülkelerin büyümeleri arasında pozitif ve güçlü bir ilişki varken hukuka dair değişkenlerin ise gelişmiş ülkelerin büyümelerini belirlemede daha etkin olduğu görülmektedir (Karakayalı, Yanıkkaya, 2005: 2).

1.2.2.4.1. Kurumsal Altyapı ve Ekonomik Büyüme

Son yıllarda yaygın olarak kabul edilen görüş, güçlü ve fonksiyonel kurumlar olmadan, iyi ekonomik politikaların beklenen sonuçları vermesi zor olmaktadır ya da hiç olmamaktadır. Genellikle bu yargıyı destekleyici nitelikte üç örnek gösterilmektedir. Birincisi, sosyalizm sonrası Rusya'da gerekli kurumsal altyapı kurulmadan yapılan fiyat reformları ve özelleştirme çalışmalarının büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. İkincisi, Latin Amerika'da yapılan serbest piyasa reformlarına karşı olan aşırı tepkilerdir. Bu tepkilerin gerçek nedeninin sözü edilen reformların sosyal güvenlik konusuna gereken önemi vermemesi olarak kabul edilmektedir. Sonuncusu ise, Uzakdoğu Asya'daki son finansal kriz, finansal düzenlemelerin finansal liberalleşmeden önce yapılması gerektiğinin önemini açıkça ortaya koymakta, aksi halde gerekli düzenleme yapılmadan yapılan liberalleşme çalışmalarının ciddi krizlere yol açacağını göstermektedir (Easton ve Walker, 1997: 328-332).

Bu anlayışa göre, bir ülkenin sahip olduğu kurumlar ve uyguladığı ekonomik politikalar, büyüme ve gelişme sürecinde tamamlayıcı demokratik faktörlerdir. Yani, kurumsal altyapı ekonomik ve sosyal politikaları desteklemelidir. Bu da ancak bu kurumların verimli ve etkin olması ile gerçekleşir. Bir başka deyişle, devletin kendi fonksiyonlarını verimli ve iyi görmesi yanında, ekonomik gelişme ve kalkınmayı destekleyici kurumların ülke içinde gelişmesi için de gereken çabayı göstermesi gerekmektedir. Dolayısıyla kurumların önemi, bu faktörlerin ekonominin daha etkin ve verimli olmasında oynadıkları rolden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle kurumsal faktörlerin önemi, bu faktörlerin ülkenin hem kamu sektörünün hem de özel sektörünün rekabet gücünü artırarak ve iyi bir yönetim mekanizması kurarak büyümeyi olumlu olarak etkilemelerinden gelmektedir.

Her ne kadar iyi ekonomik politikaların ne olduğunu hakkında göreceli olarak daha fazla bilgiye sahip olsak da iyi kurumların ne olduğu hakkında önemi tartışmalar mevcuttur. Örneğin, aşırı değerlenmiş döviz kurlarının yada ticaretin önüne konan engellerin gelişmekte olan ülkelere açacağı zararlar bütün ülkelerde benzerdir fakat hangi hukuk sisteminin büyümeye daha uygun olduğu daha az bilinen bir bilgidir. Başka bir deyişle, kurumsal çevrenin her ne kadar büyüme sürecindeki rolü inkar edilemez ise de standart, tek bir altyapı biçiminin büyümeyi getireceği düşüncesi de çok tartışma götüren bir gerçektir. Örneğin, gelişmiş ülkelere bakıldığında kurumsal altyapının Kıta Avrupa'sında farklı, Kuzey Amerika'da farklı ve Japonya'da daha farklı olduğu görülmektedir. Bu ülke gruplarının da değişik zaman dilimlerinde değişik düzeylerde ekonomik performans gösterdikleri de bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, tek bir kurumsal altyapı yerine her ülkenin, dünyadaki diğer örnekleri de dikkate alarak kendisine en uygun düşen kurumları kurması gerekmektedir (Bardhan, 1997: 1324).

Rodrik'in (2000) çalışmasında bir ülkenin kurumsal altyapısının tanımlanması ve ölçülmesi konusunda birçok zorluk vardır. Çünkü, kurumsal altyapı kavramı, birbiriyle alakalı fakat yeteri derecede farklı olan devlet toplum ya da kişilerin kendi aralarında olan ilişkinin değişik boyutlarından oluşmaktadır. Bir ülkedeki kurumlarıyla ülkenin ekonomik gelişmesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar genellikle üç grupta toplanabilir. Birinci gruptaki çalışmalarda, bir ülkede kurumların etkinliğini ölçmek için o ülkedeki hukukun üstünlüğüne ve özel mülkiyet haklarının korunmasına verilen önem ve bunlara bağlı olarak devlet yönetiminin etkinliği, yolsuzluk seviyeleri ile ekonomik gelişme arasında bir bağ kurulmuştur. İkinci gruptaki çalışmalarda ise, bir ülkedeki kurumlarla büyüme arasındaki ilişki, bireylerin sahip olduğu politik haklar ve sivil özgürlükler yada değişik demokrasi göstergeleri kullanarak incelenmiştir. Son gruptaki çalışmalarda ise, bir ülkedeki kurumların fonksiyonel ve güçlü oluşu o ülkedeki makroekonomik istikrarı sağlamada, piyasaları denetlemede, sosyal güvenliği sağlamada, sosyal ve politik sorunları çözmedeki etkinliği ile ölçülmektedir. Fakat, bu yaklaşımlara uygun olan, objektif ve tam olarak ölçülebilir değişkenlerin bulunması zor olmakta yada olmamaktadır. Dolayısıyla, pratikte geçmiş çalışmalarda ve doğal olarak bu çalışmada da genellikle subjektif anketlerden ve bazı özel şirketlerin ya da uluslararası uzmanların oluşturdukları indekslerden yararlanılmaktadır (Rodrik, 2000: 146, Çev. Gül, S. 2000: 19).

Özellikle, literatürde üzerinde en fazla durulan konulardan biri, özel mülkiyet haklarının korunmasının serbest piyasa ekonomisinin temel taşlarından biri olduğu gerçeğidir. Bu haklarının korunmasının, yatırımların ve dolayısıyla da ekonomik büyümeyi belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Örneğin, özel mülkiyet hakları ne kadar iyi korunuyorsa, müteşebbisler o derece mal ve sermaye biriktirme yolunda motive olacaklardır. Bu da sermaye birikimini artırarak uzun dönemde ekonomik büyümeye yol açacaktır. Aynı zamanda, tarafların, ister kişiler ister şirketler olsun, anlaşmalarına ne kadar bağlı kaldıkları da, mal ve para piyasaları açısından çok önemlidir. Bu da ülkede etkin ve güçlü bir hukuk sisteminin varlığına bağlıdır. Bu faktörlerin yanında bir ülkedeki adalet mekanizmasının etkinliği ve ekonomik özgürlüklerin de büyüme ve kalkınma sürecindeki rolleri yadsınamaz (North 1990: 12).

Özellikle, yolsuzlukların ekonomik büyüme önünde engel olduğuna dair birçok teorik ve ampirik çalışma vardır. Shleifer ve Vishny (1993)'e göre, yolsuzluklar ekonomik gelişmeyi en az iki yolla negatif olarak etkilemektedir. Birincisi, merkezi hükümet zayıf ise, değişik hükümet kuruluşları ve bürokratları bağımsız olarak rüşvet alma yolunu seçerek, toplam alınan rüşvet miktarını artırarak, hem toplam üretimi düşürecek hem de dolayısıyla toplumsal maliyeti artıracaklardır. İkincisi, yolsuzluğun tabiatı gereği olan gizlilik dolayısıyla, kamu yatırımlarının ağırlığı yüksek getirili (eğitim ve sağlık yatırımları gibi) yatırımlardan, düşük getirili (altyapı ve askeri yatırımları gibi) olan fakat kolayca rüşvet alınabilen yatırımlara yöneltme olasılığıdır. Ayrıca, gizlilik ekonomide tekelleşmeye de yol açacağından ARGE (araştırma geliştirme) faaliyetlerini engelleyecek, bu durum da yatırımları ve büyümeyi azaltacaktır. Yazarlara göre, hem ekonomik hem de siyasi rekabet koşullarının artması, yolsuzluk miktarını ve zararlarını en aza indirecektir. Ayrıca, demokratik yönetimlerdeki sorumluluk ve şeffaflık anlayışları da, yolsuzluğun önlenmesinde etkili olan mekanizmalar olarak kabul edilmektedir. Bardhan (1997) ise yolsuzlukların yukarıda sözü edilen negatif etkileri konusunda Shleifer ve Vishny (1993)'e katılmakla birlikte, yolsuzlukların özellikle gelişmekte olan ülkeler için bazı yararlarından söz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere eğer çok yaygın ve hantal kurallar hakim ise ya da bürokrasi çok hantal ise, rüşvet mekanizması sistemin etkinliğini artırıp büyümeye pozitif etki yapabilir. Ayrıca, yolsuzluk mekanizması girişimci sınıfının ortaya çıkıp

yaygınlaşmasına olanak verdiğiinden, 19. yy. Amerika'sında olduğu gibi, ekonomik gelişmeye yardımcı olabilir. Fakat, genelde yaygın olan görüşe göre rüşvet mekanizması, hem yatırımı caydırıcı etkisi hem de yatırımları daha az verimli projelere kaydırıcı etkisi ve rant kollama faaliyetlerini artırıcı etkisi nedeniyle büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Ayrıca, Ehrlich ve Lui (1999), iki tür sermaye kavramı (beşeri sermaye ve politik sermaye) kullanarak, büyüme ile yolsuzluklar arasında negatif ilişki olduğunu teorik olarak göstermektedir. Eğer kişiler bürokrat ya da politikacı olduklarında rant kollama ve yolsuzluklar dolayısıyla yüksek getiri sağlayacaklarını biliyorlarsa bu tür görevler, makamlar için yatırım (politik sermaye yatırımları) yapacaklardır. Bu tür yatırımlar her ne kadar kişiler için gelir getirici olsa da toplumsal olarak verimsiz olabilir ya da kaynakların israfı anlamına gelir (Tanzi, 1998; 4).

Genellikle, ampirik çalışmalar özel mülkiyet haklarının ve karşılıklı antlaşmaların işleyişinin nasıl korunduğunu ve genelde adalet mekanizmasının nasıl işlediğini ölçmek için çeşitli değişkenler kullanmaktadır. Ayrıca, bazı çalışmalar diğer bazı özel kuruluşların yayınladıkları yolsuzluk indekslerini de kullanmışlardır. Bir çok çalışma hukuksal altyapı yada yolsuzlukların seviyesi ile büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların sonuçları, yukarıda sözü edilen görüşleri destekler niteliktedir (Sala-i-Martin ve Xavier, 1997: 180).

Diğer bir grup çalışma ise, bir ülkedeki kurumların etkinliğinin o ülkedeki politik rejim ya da demokrasi düzeyi ile ölçülebileceğini savunmaktadır. Bu konuda genel olarak iki taraf mevcuttur. Taraflar çeşitli nedenlerle demokrasilerin ya da otokrasilerin ekonomik gelişmeyi olumlu olarak etkilediklerini savunmaktadırlar. Demokratik kurumların ülkelerin ekonomik gelişmelerini çok çeşitli yollarla doğrusal olarak etkileyeceğini gösteren bir çok çalışma vardır (Durham, 1999; Przeworski ve Limongi, 1993; Bardhan, 1997). Bu çalışmalara göre, demokrasilerin yaşama açısından daha az riskli olmaları, kısa dönemde daha istikrarlı büyüme, tüketim ve yatırım olanağı sağlamaları, ekonomik ve sosyal krizlere karşı daha dayanıklı, sağlıklı kurumlara sahip olmaları, bu krizlerin bu tür rejimlerde daha az zararla ve daha kolay atlatılıyor olmaları, hukuk devleti olma olasılıkları daha yüksek olmaları nedeniyle ekonomik gelişmeyi olumlu olarak etkilemektedirler. Özellikle, bu çalışmalarda demokrasilerin özel mülkiyet haklarını korumakta olan etkinlikleri üzerinde durulmaktadır. Fakat Przeworski ve Limongi (1993) ise, bu konunun zannedildiği kadar açık ve kesin

olmadığı görüşündedir. Zira demokratik süreç içinde sendikaların, yoksulların sermaye ve mülkiyet haklarının aksine oy kullanabileceklerini iddia etmektedir. Çünkü, klasik görüş demokrasi ile kapitalizmin uyumlu olmadığı ve sonuçta özel mülkiyet haklarını korumakta yetersiz kalacağı düşüncesindedir (Rodrik, 2000).

Otokratik rejimlerin demokratik rejimlere oranla ekonomik gelişmeyi daha olumlu etkileyeceğini savunan çalışmalara göre ise, demokratik ülkelerde, yukarıda sözü edilen gruplar tarafından daha fazla cari tüketim için baskı olacaktır ve dolayısıyla bu baskının yatırımları düşürücü etkisi olacağı için büyüme olumsuz etkilenecektir. Bu görüşe göre, otokratik rejimler cari tüketimi kolayca sınırlandırabilir ve aynı zamanda tasarrufların artması için de kolayca baskı yapabilir. Bu iki etken nedeniyle bu tür rejimlerde büyüme daha hızlı olacaktır. Ayrıca bu görüşe göre, diktatörlerin politika belirlemede çok daha bağımsız olması ekonomik gelişmeyi artıracaktır. Çünkü devlet ekonomik fonksiyonlarını daha iyi görecek, bunları görürken dışarıdan da en az baskıya maruz kalacaktır. Dolayısıyla, otokratik rejimler hem daha verimli yatırım yapacak ve aynı zamanda lobicilik faaliyetleri olmadığından genel olarak daha etkin olacaktır. Tabidir ki bu çıkarımlar, diktatörlerin toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutacağı varsayımına dayanmaktadır. Fakat, tarih her iki tip diktatörlerin varlığını da göstermektedir. Ayrıca, bazı çalışmalar, otokratik ülkelerin siyasi olarak daha istikrarlı olacağı için büyüme için daha yararlı olacağını düşünmektedirler. Genellikle otokratik rejimlerin ekonomik gelişme için iyi olduğu yönünde görüş sahipleri, Uzakdoğu Asya mucizesini örnek göstermektedirler.

Bozulan ya da kötü olan ekonomik koşullar içinde otokratik rejimler demokratik rejimlere göre daha az istikrarlı olacaktır. Çünkü bu tür rejimler halk karşısında meşruluğunu çok hızlı bir şekilde kaybedeceklerdir. Dolayısıyla, otokratik rejimlerin ekonominin iyi olduğu zamanlarda yaşama şansları yüksektir fakat kötü zamanlarda meşruluklarını kaybetmediklerinden demokrasilerin yaşama şansı daha çoktur. Son Uzakdoğu Asya krizinden sonra otokratik ülkelerde yaşananlar da Bardhan'ı destekler niteliktedir. Durham (1999) da demokratik ve otokratik rejimleri alt gruplarına ayırarak bu ilişkiyi incelemiştir. Durham'a göre politik rejim ile büyüme arasında değil politik rejim ile gelir düzeyi arasında korelasyon vardır. Buna göre rejim büyümeye göre dışsaldır. Durham, otokratik rejimlerin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin büyümelerini negatif olarak etkilediklerini savunmaktadır. Diğer bir görüş ise

otokrasinin devamlı olarak ekonomik etkinliğin zararına olacağıdır. Dolayısıyla diktatörlükler devamlı olarak ekonomik etkinliğe engeldir. Huber, Rueschmeyer ve Stephens (1993)'e göre, demokrasinin mümkün ve sürekli olabilmesi için, devlet geçerli olan hukuk kurallarını uygulayacak kadar güçlü, bağımsız olmalıdır. Fakat bu güç, organize olmuş ve güçlü sivil toplum örgütleri tarafından da dengelenmelidir. Çünkü, merkezi hükümetin ekonominin üzerinde geniş kontrolü, büyük bir askerî ve polis gücüne sahip olması da sivil toplum ile devlet arasındaki güç dengesinin kurulmasına engeldir. Bu görüşe göre, güçlü kurumlar özel sektörü çeşitli yollardan desteklemektedir. Bunlar, adalet mekanizmasını işletmesi, antlaşmaların yerine gelmesini sağlaması, özel sektörü dış etkilerden koruması ve son olarak bazı girdileri özel sektörden daha ucuza, daha etkin sağlamasıdır (Bardhan, 1997; 1328).

Sonuçta, demokrasiyi savunanlar, bu rejimlerin yatırımları daha etkin yapacağını; otokratik rejimleri savunanlar ise, bu rejimlerin tasarrufları daha iyi harekete geçireceği düşünmektedirler. İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüme deneyimlerine bakıldığında, hızlı büyüyen ülkeler arasında hem demokratik hem otokratik ülkelerin olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda ampirik çalışmalar da, bu konuda kesin ve güçlü sonuçlar vermemektedir. Politik rejimlerin ekonomik gelişme etkisi üzerine yapılan önermeleri test etmek için bir çok çalışma bir ülkedeki, siyasal ve sivil özgürlüklerin ve hakların seviyesini ölçen indeksler yanında, ülkeleri rejim türlerine göre ayıran, demokrasi ve otokrasi gibi yada sivil, askerî rejimler gibi, diğer değişkenleri de kullanmıştır.

1.2.2.4.2. Kurumsal Altyapı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Uzun Dönemli İlişki

Kurumsal altyapı ile uzun dönemli ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için en genel şekliyle aşağıdaki fonksiyon oluşturulabilir.

$$G_{yt} = f (y_t, k_t, h_t, Z_t)$$

Fonksiyondaki, G_{yt} , bir ülkenin t anındaki kişi başına düşen milli gelirin artış hızı; y_t , bir ülkenin başlangıç yılındaki kişi başına düşen milli geliri; k_t , kişi başına düşen fiziksel sermaye stoğu; h_t , başlangıç yılındaki kişi başına beşeri sermaye stokudur (ya da yatırımlarıdır). Beşeri sermaye için kullanılan değişkenler ise aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Her ne kadar büyüme literatüründe, başlangıç yılındaki kişi başına

düşen milli gelir koşullu yakınsamayı ölçmek için kullanılıyor olsa da, bu değişkeni bir ülkenin sahip olduğu fiziksel ve beşeri sermayeyi ölçmek için de kullanmak mümkündür. Z_t değişkeni ise, ekonomik birimlerin ve hükümetlerin tercihlerinin sonucu olan birçok denetimi, çevre değişkenini vektör olarak ifade etmektedir. Yani kurumsal faktörler. Bu değişkenler ise (i) toplam dış ticaretin milli gelir içindeki payı, (ii) bölgesel kukla değişkenler ve (iii) kurumsal faktörlerdir. Kurumsal faktörler dışındaki faktörleri kullanmaktaki amaç, büyümeyi etkileyen diğer değişkenleri de modele katarak kurumsal altyapı ile büyüme arasındaki gerçeğe en yakın ilişkiyi bulmaktır.

1.3. EKONOMİK GELİŞME

Günümüzde yaşanan tüm olaylar incelendiğinde gerek kişilerin gerek toplumların daha iyi bir yaşam için çaba sarf ettikleri görülür. Bu olgunun ortaya çıkması esasen toplumların içinde yaşadıkları ülke toprakları dışındaki dünyada ortaya çıkan çeşitli yaşam biçimlerinden haberdar olmalarına dayanır. Bu da toplumları haberdar oldukları daha iyi yaşama biçimlerine nasıl ulaşabilecekleri yönünde araştırma yapmaya yöneltmekte ve “*Ne kadar kalkınmışız ya da gelişmişiz?*” sorusunu sormaya teşvik etmektedir. Bu anlamda geçmişten günümüze ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine çeşitli çalışmalar ortaya konarak ülkelerin kalkınma sorunlarını nasıl aşacaklarına dair çözüm önerileri geliştirilmiştir (Dülgeroğlu, 2000: 1).

Her ne kadar ekonomik büyüme ve gelişme teorileri, II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda gelişme göstermişse de, bu konuların bundan yaklaşık iki yüz yıl önce de üzerinde uğraşılan konulardan olduğu söylenebilir. Adam Smith “*Ulusların Zenginliği*” adlı yapıtında ulusların zenginliklerinin özellikleri ve nedenlerini araştırırken dolaylı olarak kalkınma sorunları üzerine de eğilmektedir. Adam Smith' in yanı sıra David Ricardo, Robert T. Malthus, John S. Mill ve Karl Marx gibi yazarlar da ekonomik yönden gelişmenin yaraları ve sonuçları üzerinde çalışarak büyüme ve kalkınma sürecinin nasıl ve hangi koşullar altında meydana geldiğini ve nasıl sonuçlar doğurduğunu incelemeye çalışmışlardır. Bugün artık, ekonomik büyüme ve kalkınma ülkelerin üzerinde önemle durdukları iktisadi bir sorun olarak iktisat literatüründe yerini almıştır.

Felsefi ve düşünsel temelinde Sen'in “*yapabilirlik yaklaşımı*” olan insani gelişme kavramından hareketle geliştirilmiş bulunan *İnsani Gelişme Endeksi (İGE)*, 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporlarında ülkelerin yaşam kalitesi ve standardını değerlendiren bir ölçüm birimini ifade etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin sadece kişi başı GSYİH veya GSYH göstergelerine dayalı olarak belirlenemeyeceğini ve ayrıca ülkelerin gelişme düzeylerinin belirlenmesinde, o ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını belirleyen (ortalama yaşam süresi, yaşam beklentisi, eğitim düzeyi vb.) göstergelerinde kalkınma düzeyinin belirlenmesinde temel faktörler arasında yer alması gerektiğini göstermektedir. İnsani gelişme Raporu 0-1 arası rakamdan oluşmaktadır. 0,8-1 arası yüksek insani gelişmişlik düzeyi, 0,5-7.9 arası orta insani gelişmişlik düzeyi ve 0-0,49 arası düşük insani gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Tablo 1.3’de Dünya’da ve Türkiye’de 2012 Human Development Reportta sunulan İnsani Gelişme Düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 1.3: Türkiye ve Dünya İnsani Gelişmişlik Düzeyi

Yıllar	Türkiye	Yüksek İnsani Gelişme	Avrupa Ve Orta Asya	Dünya
2012	0,722	0,758	0,771	0,694
2011	0,720	0,755	0,769	0,692
2010	0,715	0,753	0,766	0,690
2009	0,709	0,747	0,762	0,685
2008	0,704	0,745	0,762	0,683
2007	0,702	0,738	0,757	0,678
2006	0,694	0,732	0,750	0,672
2005	0,684	0,725	0,743	0,666
2000	0,645	0,695	0,709	0,639
1995	-	-	0,684	0,618
1990	0,569	0,656	0,701	0,600
1985	-	-	0,673	0,578
1980	0,474	0,605	0,651	0,561

Kaynak : Human Development Report, 2012

Bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir. Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır (Demir, 2006:1). 1970’li yıllarda hızlı ekonomik büyüme sergileyen bazı ülkelerin siyasal istikrarsızlık, yükselen

işsizlik oranları ve gelir eşitsizliğindeki artışlar gibi sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmüştür.

Ekonomik gelişmeyi, geliri ve tüketimi temel alarak kalkınmayı kişi başına düşen ulusal gelir artışı üzerinden tanımlar ve ölçerken, gelir odaklı bir gelişme anlayışını yeterli görmeyen “insani gelişme” yaklaşımı kalkınmanın merkezine insanı koymaktadır. Bu yaklaşım, kişilerin gelirlerindeki artışı gelişme açısından önemli bir unsur ve bir önkoşul olarak kabul etmekte ancak, tek başına gelir düzeyindeki iyileşmenin gerçek refahı ölçmekte yetersiz kaldığını savunmaktadır. Yüksek gelir düzeyi, insanların yaşam koşullarını iyileştirmelerini sağlayan önemli bir etkidir. Ancak, gelir artışı gelişme için gerekli fakat yeterli olmayan bir ön koşul olmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin kalkınmışlık düzeyi değerlendirilirken gelir tek kıstas olmamakta, yaşam kalitesi açısından gelir kadar önemli olan diğer unsurlar da dikkate alınmaktadır.

İktisat literatüründe bu kavramların kimi zaman farklı, kimi zaman eş anlamlı kullanıldığı görülür. Genel olarak kabul edilen yaklaşımlardan birincisine göre, kalkınma, büyüme ve gelişme kavramları eş anlamlı olarak kullanılarak hangi düzeyde olursa olsun bir ülkenin belirli bir dönemde (genellikle bir yılda) fert başına düşen milli gelirinin yükselmesi olarak tanımlanır. İkinci yaklaşıma göre, büyüme, mevcut ekonomik yapıda bir değişim olmaksızın milli gelirin büyümesi olarak tanımlanır. Kalkınma kavramında ise, fert başına düşen reel milli geliri arttırmak, bunun için gerekli sermaye birikimini sağlamak, toplumun yaşam standardını ve refah düzeyini yükseltmek için mevcut sosyo-ekonomik yapı değişiklikleri de kapsam içine alınmaktadır. Dolayısıyla iktisadi kalkınma, sermaye birikimi sağlamak ve bununla birlikte teknolojik, sosyal ve siyasal gelişmeleri beraberinde getiren çok yönlü bir olgu, bir bünye değişikliğidir (Dülgeroğlu, 2000: 2-3).

Dünya Bankası 2001 verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık % 15’ ini oluşturan yüksek gelirli ülkeler, dünya gelirinden yaklaşık % 78 oranında pay alırken buna karşılık dünya nüfusunun yaklaşık % 40’ını oluşturan düşük gelirli ülkeler dünya gelirinden ancak % 4 oranında pay almaktadırlar. Bu rakamlar dünyada büyük bir gelir dengesizliği bulunduğunu ve bu dengesizliğin düşük gelirli ülkeler aleyhine arttığını göstermektedir.

Yine siyaset bilimi öne sürülen savların, konuyla ilgili daha önce yapılmış ampirik çalışmaların bulgularıyla desteklenmesi yoluna gidilmiştir. Kalkınma ve büyüme kavramları arasında var olduğu bilinen farklılık ihmal edilmiş, her iki kavramı da içine alan ekonomik gelişme kullanılarak genel olarak hayat standartlarının iyileşerek ekonomik büyüme yönünde bir algı ile yaklaşmıştır.

1.3.1. Gelişmişlik Göstergesi Olarak Kullanılan Değişkenler

Az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları özellikleri ekonomik, demografik, kültürel ve siyasal ile teknolojik bakımdan ayrı ayrı incelendiğinde, nüfusun büyük bir kısmının tarım sektöründe istihdam edilmesinden toprak bakımın hemen hemen hiç bilinmemesine; yüksek doğum artış oranından yetersiz beslenmeye; eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle okuma-yazma bilmeyenlerin oranının nüfus içinde önemli bir yer tutmasından toplum davranışlarında geleneklerin hakim olmasına; tarımda dönüm başına üretimin düşük olmasından mevcut teknolojinin ilkel olmasına kadar bir çok alanda bir çok sorunla karşı karşıya oldukları görülmektedir (Savaş, 1986: 15). Bu nedenle ülkeler, gelişmişlik düzeyleri açısından Human Development Index'in oluşturduğu 127 göstergeler Tablo 1.4'de belirtilmiştir.

Tablo 1.4: Gelişmişlik Göstergeleri

Ergen kadın doğurganlık hızı (15-19 yaş)
Yetişkin okur-yazarlık oranı
Yetişkin kadın ölüm oranı
Yetişkin erkek ölüm oranı
Toplam arazi alanının Tarım arazi yüzdesi
Ortalama yıllık nüfus artış hızı
Kişi başına düşen karbondioksit emisyonu (büyüme 1.970-2.008)
1990/2010, orman alanı değişim
Çocuk işçiliği
Çocuklar beş yaş altı
Eğitimde Kombine brüt kayıt
Tüketici Fiyat Endeksi
Kalp-damar hastalıkları ve şeker hastalığı nedeniyle ölümler
Kolera bağlı ölümler
Yılda 100.000 nüfus başına sıtmaya bağlı ölümlerin
Elektrifikasyon oranı, nüfusun %
Nüfus oranı, nüfus 25 + istihdam
Tehlikedeki türler
Sağlık, kamu (GSYİH'nın %) Harcamalar
Merchandize mal (US \$ milyar) ihracatı

GSYİH'nın % olarak satış malzemelerimizi mal ihrac
Hizmetleri (US \$ milyar) ihracat
GSYİH'nın % olarak hizmet ihracatı
100 kişiye düşen sabit ve mobil telefon abone
Sabit geniş bant internet aboneliği
Doğrudan yabancı yatırım, net giriş (GSYİH'nın %)
Orman alanı
Orman alanı (toplam arazi alanının%)
Temiz su çekme
Gallup: Başkalarına Güven
GII: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
Bilim ve mühendislik mezunları
Kişi başına düşen sera gazı emisyonu
Brüt birincil okullaşma oranı
Ortaöğretimde brüt okullaşma oranı
Brüt okullaşma oranı
HDI: Ortalama yıllık büyüme oranı, 1980-1990
HDI: Ortalama yıllık büyüme oranı, 1990-2000
HDI: Ortalama yıllık büyüme oranı, 2000-2012
HDI: Eğitim endeksi
HDI: Okullaşma Beklenen Yıl (çocukların)
HDI: GSYİH (2005 PPP \$)
HDI: Kişi başına düşen (2005 PPP \$)
HDI: PPP açısından kişi başına GSMH (2005 yılında sabit uluslararası \$)
HDI: Sağlık endeksi
HDI: İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değeri
HDI: Gelir endeksi
HDI: Doğumda yaşam beklentisi
HDI: okullaşma ortalama yıllık (yetişkinlerin)
HDI: Non-gelir İGE değeri
HIV yaygınlığı, Gençlik (15-24 yaş%), kadın
HIV yaygınlığı, Gençlik (15-24 yaş%), erkek
Cinayet oranı
IHDI: Gelir Gini katsayısı
IHDI: Eşitsizlik ayarlı eğitim endeksi
IHDI: Eşitsizlik ayarlı İGE değeri
IHDI: Eşitsizlik göre düzeltilmiş gelir endeksi
IHDI: Eşitsizlik-ayarılanmış yaşam beklentisi endeksi
IHDI: eğitimde eşitsizliği nedeniyle Kaybı
IHDI: gelir eşitsizliği nedeniyle Kaybı
IHDI: yaşam beklentisi eşitsizlik nedeniyle Kaybı
IHDI: Genel yüzdesi kaybı
IHDI: Dilimi oranı (oran en zengin % 20 ile en yoksul % 20)
1 yaşındakiler arasında aşılama, DTP 1 (%)
1 yaşındakiler arasında aşılama, kızamık (%)
Doğal afetler Etkisi: ölüm sayısı (yıl / milyon ortalama)
Merchandize mal (US \$ milyar) İthalat

GSYİH'nın % olarak satış malzemelerimizi malların ithalat
Hizmetleri (US \$ milyar) İthalat
GSYİH'nın % olarak hizmet ithalatı
Bebek ölüm oranı
Uluslararası giriş turizmi
Kişi başına düşen Uluslararası toplam gelen telefon trafiği dakika
Kişi başına düşen Uluslararası toplam giden telefon trafiğini dakika
İnternet kullanıcılarının
İşgücüne katılma oranı, kadın-erkek oranı
Anne ölüm oranı
Toplam nüfusun ortanca yaşı
Askeri harcamaları (GSYİH'nın %)
MPI: Eğitim Katkı
MPI: Sağlık Katkısı
MPI: yaşam standartlarının Katkısı
MPI: Çalışan sayısı, çok boyutlu yoksulluk nüfusun yüzde
MPI: yoksulluk Yoğunluğu
MPI: çok boyutlu yoksulluk endeksi
MPI: Günlük \$ 1.25 başına SGP altındaki nüfus yaşam
Doğal kaynakların tükenmesi
Net göç oranı
Net ODA (GSMH içinde %) aldı
Kişisel bilgisayarlar
1000 nüfus başına Doktorlar
Bozulmuş arazi üzerinde yaşayan nüfusun
En az orta öğretim, kadın / erkek oranı ile nüfus
Nüfus, kadın (bin)
Nüfus, erkek (bin)
Nüfus, toplam iki cinsiyette (bin)
Nüfus, kentsel (%)
İlkokul terk oranları
Öğretmek için eğitim ilkökul öğretmenleri
Eğitim alanında kamu harcamaları (GSYİH'nin %)
Havale girişleri (işçi gelirleri ve tazminat, toplam alınan) (GSYİH %)
Gelirleri çıkışları (toplam ücretli çalışanların işçi gelirleri ve tazminat,), (GSYİH'nın %)
Araştırma ve geliştirme harcamaları (GSYİH'nın %)
Ar-Ge Araştırmacılar (milyon kişi başına)
Kişi başı telif ve lisans ücretleri
Doğumda cinsiyet oranı
Toplam satış malzemelerimizi ihracat içinde, tarımsal ihracatın payı
Merchandize ithalat tarımsal ithalatın payı
Merchandize ihracatı içinde imalat sanayi ihracatının payı
Toplam merchanize ithalat mamul ithalat payı
Toplam imalat sanayi ihracat parçaları ve bileşenleri ihracat payı
Toplam imalat sanayi ithalatı parça ve bileşenler ithalatın payı
Fosil yakıtlardan TPES'in payı
Yenilenebilir kaynaklardan TPES'in payı

Meclis, kadın-erkek oranı Paylar
Nüfusun yüzdesi olarak göçmen stok
Nüfusun yüzdesi olarak göçmenlerin Stok
İntihar oranı: kadın
İntihar oranı: erkek
Toplam borç servisi (GSYİH %)
Toplam bağımlılık oranı
Toplam doğurganlık hızı
Kişi başına sakinleri ve yerleşik olmayanlara verilen toplam patent
Toplam altın rezervler
Beş yaş altı ölüm
Genç İşsizliği

Kaynak: Human Development Report, 2012

1.3.2. Kullanılan Değişkenlerin Özellikleri

Km² 'ye düşen nüfus veya nüfus yoğunluğu: Ülkelerin nüfuslarının yüzölçümlerine bölünmesi ile bulunur. Bu oran, emek / toprak oranı içinde belirleyici bir unsurdur. Nüfus Yoğunluğu ile kalkınmışlık düzeyi arasında bire bir ilişki saptanamamış olsa da, genellikle kalkınmış ülkelerde bu oran daha yüksektir.

Bebek Ölüm Oranı (Infant Mortality rate per Tousand): Bin canlı doğumda bebek ölüm oranı kalkınmış ülkelerde düşük, sağlık koşulları yetersiz ve sosyal gelişmesini tamamlayamamanın bir göstergesi olarak az gelişmiş ülkelerde yüksektir.

Ortalama İnsan Ömrü (Life Expectancy

at birth-years): Ortalama insan ömrü az gelişmiş ülkelerde 50, gelişmiş ülkelerde 75 yıl civarındadır. Ayrıca bütün ülkelerde kadınlarda ortalama yaş erkeklerden 7 ila 10 yıl fazla olduğundan iki cinsin ortalaması alınmıştır.

Okur-yazar oranı ve X₈, Yüksek öğrenim görenlerin oranı: Toplumların eğitim durumlarını, dolayısıyla kaliteli işgücünü yansıtmaları açısından önemli kalkınmışlık göstergeleridir. Zira sermayenin üretkenliği ve bu yolla üretimin artırılarak kalkınmanın sağlanması teknik bilgi düzeyine dolayısıyla kaliteli işgücüne büyük ölçüde bağlıdır.

Kentleşme oranı (Urban Population as a percentage of Total Population): Bu değişken kentteki nüfusun toplam nüfusa oranını vermektedir. Şehirlerin büyümesi mevcut emek faktörünün rolünde değişikliğe yol açar. Emek, kırsal kesimdeki tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru kaymaya başlar. Böylece emeğin marjinal verimi

ve emek geliri artar. Bu durumdan yaralanılarak, eğer emek faktörü az verimli alanlardan daha verimli alanlara çekilebiliyorsa verimlilik yükselecek, verimlilik artışı karları arttıracak, bu da yeni yatırımlara ve kalkınmaya yol açacaktır. Dolayısıyla şehirleşme oranının yüksekliği kalkınmayı etkileyecektir. Bu yolla kalkınmanın sağlanması emek arzının esnekliğine bağlıdır (Gerald, M. M, 1964: 20).

Kişi başına GSMH (GNP per capita, \$): Kişi başına GSMH'nin yüksek olması kalkınma için gerekli ön koşuldur. GSMH tek başına ele alındığında kalkınmayı dolaylı olarak da etkilediği görülür. Yeterli bir kalkınma düzeyi gerekli koşullar yerine getirilerek yüksek bir kalkınma hızının gerçekleştirilmesi ile sağlanacaktır. Belli bir dönemde GSMH'nin artış hızı olarak ele alınan kalkınma hızı da ülkelerin başlangıç düzeyindeki GSMH'lerine bağlıdır. Ülkelerin kalkınma hızları ile ilgili veriler incelendiğinde, bir çok az gelişmiş ülkede kalkınmış ülkelere göre bunun daha yüksek olduğu görülür. Fakat milli geliri yüksek olan bir ülkede daha düşük bir kalkınma hızı sonuçta daha büyük bir gelir artışı sağlayacaktır (Dülgeroğlu, 2000: 8). İktisadi kalkınmanın tanımı incelendiğinde, tanımın zaman ile, üretim faktörleri ile, ülke ekonomisinin bütünüyle, verimlilikle, GSMH ile ve nüfus ile ilgili bir yorum olduğu görülecektir. Uluslar arası iktisat ve gelişme iktisadı literatüründe istatistiki bilgilere en kolay ulaşılan ve sık kullanılan bu tanım; kavram ve uygulama açısından bazı sorunlar içermektedir. Kişi başına GSMH istatistikleri ekonominin geneline ilişkin olarak çok fazla bilgi vermemektedir. Kişi başına GSMH açısından ülkeler kıyaslandığında örneğin petrol ihraç eden Orta Doğu ülkeleri dünyanın en zengin ülkeleri arasında sayılabilir. Gerçekte bu ülkeler kalkınmışlık düzeyleri açısından incelendiğinde diğer ülkelerin gerisinde kaldıkları görülür. Kısaca sadece bu değişken dikkate alınarak yapılacak karşılaştırmaların yetersiz olacağı, ancak kapsamlı bir çalışma için de göz ardı edilemeyecek kadar gerekli olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur (Dülgeroğlu, 2000: 3).

Enflasyon oranı (Average Aannual Rate of Inflation Percent): Enflasyon zorunlu bir tasarruf çeşidi olarak kabaca şöyle tanımlanabilir: Enflasyon, toplam harcamaların, reel milli gelirden fazla olması nedeniyle toplam gerçek talebin toplam arzı aşmasıdır. Fazla talep, ekonomi tam kapasitede iken eğer mal ve hizmet arzı da esnek değilse, fiyatlar genel düzeyin artmasına neden olur. Fiyatlardaki yükselmenin tehlike sinyalleri vermeye başladığı anda bir yandan dış ticaret dengesi alt üst olur, diğer

yandan da üretim ve istihdam düzeyleri düşer. Aslında karmaşık ve çok yönlü bir olgu olan enflasyon, kalkınmış ülkelerde daha kolaylıkla kontrol altına alınmaktadır. Enflasyonun kalkınma ile ilişkisi bu anlamda dolaylı olarak gözükmemektedir.

Gayri Safi Tasarrufların GSYİH' daki Payı (Gross Domestic Savings/GDP): Düşük düzeyde tasarruflar yatırımların düşük düzeyde kalmasına neden olacağından bu oranın düşüklüğü kalkınmayı frenleyecektir. Yapılan çalışmalar, milli gelirin çok düşük olduğu ülkelerde bu oranın da çok düşük olduğunu göstermiştir. Bu da iktisadi kalkınma üzerinde tasarrufların önemli ölçüde etkili olduğunu göstermektedir.

Gayri Safi Yatırımlar / GSYİH, (Gross Capital Formation / GDP): Yatırımlar ülke ekonomisinin lokomotifini oluşturan önemli bir değişkendir. Yatırımların düzeyinin yüksek olması, sermaye birikiminin sağlanması ve milli gelirin artması anlamına gelir. Bu nedenle bir ülkenin kalkınma sürecine girebilmesi ve bunu devam ettirebilmesi için yatırımların GSYİH içindeki payının yüksek olması gerekir.

İhracatın GSYİH' daki Payı (Exports Goods and Services / GDP): Az gelişmiş ülkelerin toplam ihracat düzeylerine bakıldığında ihracatın GSYİH'deki payının düşük ithalatın payının ise yüksek olduğu görülür. Bu dış ödemeler bilançosunda dış ticaret açılı ve neticede cari işlemler dengesinin negatif bakiye vermesi anlamına gelir. Böyle bir durum kalkınmış ülkelerin de karşılaşılabilecekleri bir durumdur. Bu açıdan ihracat gelirlerinin milli gelir içindeki payının yükselmesi kalkınmışlık açısından önemli bir göstergedir. Bu payın az gelişmiş ülkelerde % 20' nin altında olduğu bilinmektedir.

İmalat Sanayi Katma Değeri / GSYİH: İmalat sanayinin GSYİH'deki payını gösteren bu oran önemli bir kalkınmışlık göstergesidir. Çünkü, ekonomik kalkınmayı sağlayan en önemli unsurlar yatırımlar ve teknolojik gelişmelerdir. Sanayileşme her iki faktör birleşerek sağlanabilmektedir. Bu durumda, ulaşılan milli gelir düzeyi ile sanayileşme derecesi ekonomik kalkınma çabalarının iyi bir ölçüsü olarak alınabilir. Petrol ihraç eden Arap ülkelerinin çalışma kapsamında olması ve analizi saptırabileceği düşüncesinden hareketle endüstrinin katma değeri alınmamıştır.

Uzun Vadeli Dış Borç Stoku / GSMH, (Total Long-term Debt Outstanding as a percentage of GNP): Gerek kaldıkları dış ödemeler dar boğazları nedeniyle, gerekse kalkınmaları için gerekli sermaye birikimine sahip olamadıkları gerekçesi ile az gelişmiş ülkeler yabancı sermayeden yararlanmak ve uluslar arası finans

kuruluşlarından ve diğer ülkelerden borç almak yoluna giderler. Bu takdirde borçlarının milli gelirine oranı yükselir. Burada dış borç faizleri ile birlikte bulunduğundan borcu çok olan ülkelerde bunların toplamı GSMH'lerini aştığı için oran 100'den büyük çıkmaktadır. Dolayısıyla oranın büyüklüğü ülkelerin uluslar arası platformdaki durumunun kritik olması şeklinde düşünülebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK GELİŞME VE DEMOKRASİ

2.1. DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

Demokrasi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutabiliriz. Birinci grup çalışmalara göre, otoriter yönetimlere kıyasla ekonomik gelişmeye daha fazla katkı yaptığından demokrasi ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak görülebilir. Bu görüşü eleştiren ikinci grup çalışmaların bir kanadı demokrasinin ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak görülemeyeceğine dikkat çekerken, diğer bir kanadı otokratik rejimlerin demokratik rejimlere kıyasla ekonomik gelişmeyi daha olumlu etkilediğini öne sürmektedir. Üçüncü grup çalışmalar ise, yukarıda değinilen iki grup çalışmanın ortasında bir yerde durmakta, yönetim sistemlerinin niteliği ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin açık/net olmadığına dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle üçüncü grup çalışmalara göre, ekonomik gelişme için otoriter yada demokratik rejimlerin daha iyi olduğu sonucuna varılamaz.

2.1.1. Demokrasiyi Ekonomik Gelişmenin Ön Koşulu Olarak Gören Yaklaşımlar

Demokrasi ve ekonomik gelişme arasında “*demokrasi ekonomik gelişmeye yol açar*” biçiminde nedensel bir ilişkinin belirlenebilmesinin güçlüğüne rağmen, demokrasi ve gelişme arasında bir uyumun/birlikteliğin olduğunu kabullenmek için oldukça makul göstergeler bulunmaktadır.

Gelişmiş ülke, bazı kriterlere göre yüksek düzeyde gelişme göstermiş ülkeler için kullanılan bir terimdir. Hangi kriterlerin kullanılacağı ve hangi ülkelerin gelişmiş olarak tanımlanması gerektiği büyük bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Ekonomik kriterler genel olarak değerlendirmelerde baskın olmaktadır. Bu kriterlerin en çok kullanılanlarından biri kişi başına düşen milli gelirdir; yüksek milli gelire sahip ülkeler gelişmiş ülke olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ekonomik kriter sanayileşme düzeyidir; sanayi sektörünün egemen olduğu ekonomiler gelişmiş sayılmaktadır. Günümüzde başka bir kriter olarak, ekonomik ölçümü, milli geliri, eğitim ve sağlık düzeyini kombine eden İnsani Gelişme Endeksi daha egemen olmuştur. Bu kriter göre

yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkeler daha gelişmiştir. Bu kriterlere uymayan ülkeler genel olarak gelişmekte olan ülke olarak sınıflandırılmaktadır. İnsani Gelişme Göstergesi HDI (*Human Development Index*), dünyadaki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. 2013’de yayınlanan son endekse göre de çok yüksek insani gelişme endeksine sahip 47 ülke sıralanmaktadır. Bunların 42’si demokrasiyle yönetilmektedir. Ayrıca 46 ülke yüksek insani gelişmişlik düzeyine (Türkiye 90. sırada yer alarak bu grubu girmektedir.), 46 ülke orta seviye insani gelişmişlik düzeyine sahip ve 44 ülke de düşük insani gelişmişlik düzeyine sahiptir (HDI, 2013: 16-19).

Ayrıca IMF (*International Monetary Fund*) Eylül 2011 Raporunda da 35 ülke gelişmiş ekonomiler sınıfında yer almaktadır. Yine bunların 31’i demokrasiyle yönetilmektedir (IMF, 2011: 168).

Her şeyden önce, dünyanın en zengin ülkeleri dünyanın en demokratik ülkeleridir. Yüksek beşeri gelişme düzeyine sahip 47 ülkenin 42’si demokrasiyle yönetilmektedir (HDI, 2013: 16-19). Elbette ki bu tür bir kabul, günümüzün zengin ülkelerinin ekonomik gelişmesine teknolojik üstünlük, fiziki ve beşeri sermaye birikimi gibi birçok faktörün önemli katkıları olduğunun inkarı anlamına gelmemektedir.

Öte yandan, demokrasi ve ekonomik gelişme birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici kavram çiftleridir. Söz konusu kavramlar arasındaki bağlantı oldukça kuvvetlidir. Bu bağlantı bireylerin ve toplumların özlemlerinden kaynaklanır. Çünkü müreffeh toplum, ekonomik özlemlerin yanı sıra demokratik özlemlerin de gerçekleştirilebildiği bir toplumdur. Tarih demokratikleşme ve gelişmenin birbirinden ayrıştırıldığı durumlarda büyük olumsuzlukların yaşandığını göstermektedir. Aksine, demokratikleşme ve gelişmenin birleştirilmesi her ikisinin sağlam biçimde kökleşmesine yardımcı olmaktadır. Politik demokrasinin sağlanması için, ekonomik gelişmeyi özendirerek ekonomik ve sosyal tedbirlere gereksinim vardır. Benzer biçimde herhangi bir ekonomik gelişme stratejisinin başarılı biçimde uygulanabilmesi için demokratik katılımı onaylanması gerekmektedir (Ghali vd., 2003: 10).

Demokratik kurumların ülkelerin ekonomik gelişmelerini değişik kanallarla olumlu yönde etkileyeceğini gösteren birçok çalışma vardır. Bu çalışmaların temel bulgularına göre demokrasiler, kısa dönemde istikrarlı büyüme, yatırım ve tüketim

olanağı sağlamaları ve yaşam açısından daha az riskli olmaları nedeniyle ekonomik gelişmeyi olumlu biçimde etkilemektedir. Ayrıca, ekonomik krizlere karşı daha dayanaklı ve sağlıklı kurumlara sahip olmaları, bu tür krizlerin bu tür rejimlerde daha az zararlı ve daha kolay atlatılıyor olmaları ve hukuk devleti olma olasılıklarının daha yüksek olması nedenleriyle de demokrasiler ekonomik gelişmeyi olumlu olarak etkilemektedir. (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2005: 3).

Ancak, Bardhan, demokrasilerin özel mülkiyet haklarını korudukları fikrinin yakın dönemlerde dile getirilen, biraz da zoraki biçimde ileri sürülmüş bir düşünce olduğunu belirtmektedir. Ona göre, şayet bir ülkede çoğunluk yoksulsa ve demokratik mekanizmalar işliyorsa, zengin azınlığın mülkiyet hakları sürekli bir tehdit altında olabilir. Tabii ki, demokrasiler hukukun egemenliğine daha müsaittirler, fakat buradaki sorun, yasal olarak hesap verebilme veya sorumluluktan ziyade geleceği öngörebilmenin tehlikede olmasıdır ve otoriter rejimlerin öngörülebilir bir sözleşme seti için çerçeve sağlayamayacağı iddiası açık biçimde kanıtlanmamıştır (Bardhan, 2004: 2-3).

Birçok sosyal bilimci ve iktisatçıya göre, liberal demokrasi ekonomik gelişme için en temel kurumdur. İfade ve dernekleşme özgürlüğü, çok partili seçimlerin varlığı, insan haklarının korunması ve erkler ayrımının varlığı gibi liberal değerlerin ekonomik gelişmenin yer alacağı kurumsal çerçeveyi ve süreci oluşturduğuna dikkat çekilir. Bu bakışa göre, demokrasi, ekonomik yetki devrini kolaylaştırır, istikrarlı bir yatırım ortamı sağlar ve ulusal enerjilerin ve kaynakların ekonomik gelişme doğrultusunda mobilizasyonunu hızlandırır. Afrika'da istikrarlı liberal demokratik politikaya sahip Botswana ve Mauritius'un hızlı ve istikrarlı büyümeleri, bu bakışı destekleyen örnekler olarak sergilenir (Adejumobi, 2000: 4-5).

Bhagwati, otoriter rejimlerle karşılaştırıldığında demokratik rejimlerin sürekli gelişme için zorunlu olan, teknik yeniliklerin ortaya çıkmasını ve girişimciliğin gelişmesini kolaylaştıran bir ortama yol açtığını belirtmektedir. Demokrasinin gelişme için daha iyi olduğunu mutlak anlamda ele almanın doğru olmadığına dikkat çeken yazar, demokrasinin ancak piyasaların genişlemesini ve rekabetin yaygınlaşmasını eşlik ettiği zaman bariz büyümeye yol açabileceğine dikkat çekmektedir. Ülke yeni fikir ve teknolojilerin yaratılmasını kolaylaştıran demokratik kurumlara sahip olsa bile, piyasaların yokluğunda bu fikir ve teknolojileri verimli üretime dönüştürme olanağı

sınırlı olacaktır. Sonuç olarak sürekli gelişmeyi inşa etmede demokrasi ve piyasalar ikiz sütunlar olarak değerlendirilmelidir (Bhagwati, 2002: 158-159).

Demokrasi, yürütmenin, yapacağı sosyal ve ekonomik faaliyetlerde suistimale yönelmesini sınırlayacak hesap verme mekanizmalarına sahip olduğu için ekonomik gelişmeye/büyümeye yardımcı olur ve arzu edilmeyen hükümet faaliyetleri için periyodik cezalandırma ve arzu edilenler içinse periyodik ödül sistemi sağlar. Ancak, bir kamu (yürütme) şikayet mekanizmasının olduğu demokratik bir rejimde, özellikle de düşük cezalar için gereğinden fazla şikayet üretilebilir. Bu durum, şikayetlerin daha riskli olabildiği otoriter rejimle karşılaştırıldığında, yürütme faaliyetlerinin gereğinden fazla izlenilmesine, dolayısıyla da uygulamaya konulacak projelerin gecikmesine yol açabilmektedir (Bardhan, 2004: 13-14).

Demokratik yönetim sistemleri ile uzun dönem ekonomik performans arasındaki ilişkiyi araştıran Persson, demokratik yönetim biçimlerinin uzun dönem ekonomik performansı özendiren sosyal altyapının oluşmasına, önemli ama farklılaşan düzeyde katkıları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sosyal altyapı; fiziki ve beşeri sermayeyi özendiren mülkiyet haklarının korunduğu düzenleyici bir çevrenin tasarımı ile etkin kaynak tahsisini özendiren serbest ticaret rejimini içerir. Persson'a göre, başkanlık demokrasisine göre parlamenter demokrasinin, çoğunluk demokrasisine göre nispi temsile dayalı demokrasinin ve geçici demokrasiye göre de sürekli demokrasinin, büyümeyi özendiren sosyal altyapının oluşmasına ve benimsenmesine katkısı daha fazla olmuştur (Persson, 2004; 4).

2.1.2. Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Görmeyen

Yaklaşımlar

Chang (2003), demokrasinin kalkınmanın ön koşulu olduğu kabulünü, sanayileşmiş ülkelerinin tarihsel deneyimlerinden hareketle eleştirmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde formel demokrasiye ulaşıldığında bile bunun yüksek nitelikte bir demokrasi olmadığını belirtmektedir. Çünkü, oy verme hakkı; ırka, cinsiyete ve mülkiyete dayalı kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmiş ülkeleri genel oy hakkı, gizli oylama gibi demokrasinin en basit formlarına bile, uzun yıllar süren siyasi kampanyalardan (örneğin kadınların veya siyahilerin oy hakkı için) veya seçim sistemi reformlarından sonra ulaşmışlardı. Bu durumda dahi uygulamada seçim sahtekarlıkları,

oy satın alma ve şiddet gibi sorunlar oldukça yaygındı. Chang'a göre, formel demokrasinin yerleşmesi açısından günümüzün sanayileşmiş ülkelerinin erken dönemleriyle karşılaştırıldığında bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin daha iyi bir durumda oldukları söylenebilir. Bunun en belirgin kanıtı ise, günümüzün sanayileşmiş ülkelerinin hepsinde kişi başına milli gelir 2000 doların üstünde iken bile genel oy hakkının tanınmamasına rağmen, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin büyük çoğunluğunun kişi başına milli gelirleri bu düzeyin altında olmasına rağmen oy hakkını tanımış olmalarıdır (Chang, 2003: 23, Çev. Onmuş, T. 2003: 34).

İktisadi gelişmenin bir toplumda süreklilik kazanabilmesi için siyasal istikrarın önemi üzerinde duran İnsel, Chang'a benzer biçimde, demokrasinin kalkınmanın önkoşulu olarak görülemeyeceğini ileri sürmektedir. İktisadi gelişmenin bir toplumda süreklilik kazanabilmesi için girişimcilerin geleceği öngörebilme ufuklarının mümkün olduğunca uzak olması gerekir. Bunu sağlayan temel unsur, iktisadi faaliyeti belirleyen kurumsal çerçeveyi oluşturan siyasal verilerdeki istikrardır. Bir toplumda siyasal istikrarın varlığı, girişimcilerin geleceği tahmin edebilme yeteneklerinin gelişmesine, dolayısıyla da daha uzun vadeli ve kalıcı iktisadi faaliyetlere yönelmelerine yol açar. O halde, kalkınma için siyasal istikrarın zorunluluğundan söz edilebilir. Siyasal istikrarın sağlanabileceği tek yönetim sistemi demokrasi olmadığına göre, demokrasi-kalkınma çiftinin evrensel geçerliliği söz konusu değildir (İnsel, 1991: 19-20).

Otokratik rejimlerin demokratik rejimlere kıyasla ekonomik gelişmeyi daha olumlu etkileyeceğini savunan araştırmalara göre ise, demokratik ülkelerde sendikalar ve yoksullar tarafından daha fazla cari tüketim için baskı olacaktır ve dolayısıyla bu baskının yatırımları düşürücü etkisi olacağı için büyüme olumsuz etkilenecektir. Bu görüşe göre, otokratik rejimler hem cari tüketimi kolaylıkla sınırlayabilir hem de tasarrufların artması için kolayca baskı yapabilir. Ayrıca, diktatörlerin politika belirlemede çok daha bağımsız olmaları, ulusun ekonomik gelişme önceliklerinin daha iyi görülebilmesine yol açarak ekonomik gelişmeyi hızlandırabilir. Dolayısıyla, otokratik rejimler hem daha verimli yatırım yapabilir hem de lobicilik faaliyetleri olmadığından genel olarak daha etkin olabilir. Tabiidir ki bu çıkarımlar, *diktatörlerin toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutacağı* varsayımına dayanmaktadır. Ancak tarih bize iki tip diktatörün varlığını göstermektedir. Belki de en kötüsü

diktatörlüklerin önceden hangi tip diktatörlüklere dönüşeceğinin bilinmesidir (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2005: 3).

Bazı çalışmalarda, otokratik rejimlerin daha istikrarlı olduğu için gelişmeye katkısının daha yüksek olacağına dikkat çekilmektedir. Doğu Asya ülkelerinin gösterdiği başarının da bunun kanıtı olduğu belirtilmektedir. Singapur'un eski Başbakanı Lee Kuan Yew, bir ülkenin gelişmek için ihtiyacı olan olgunun demokrasiden daha fazla "disiplin" olduğunu, temel medenî ve siyasi haklarının genişletilmesi anlamında "demokrasi coşkunluğunun" gelişmeye engel olan disiplinsiz ve düzensiz davranışlara yol açtığını ileri sürmüştür. Gerçekten de, Doğu Asya ekonomileri mucizevî gelişmeyi gerçekleştirdikleri yıllarda demokratik yönetimlere sahip değillerdi. Bazı araştırmacılara göre bu durum demokrasinin gelişmeyle uyumsuzluğunu gösteriyordu. Demokrasi ile gelişme arasında Bhagwati'nin nitelemesiyle *acımasız bir ikilem* bulunmaktaydı. Demokrasi ancak gelişme pahasına diğer bir ifadeyle gelişmeden feragat ederek elde edilebilirdi (Bhagwati, 2002: 151).

Bardhan'ın vurguladığı gibi otoriteryanizmin Doğu Asya ülkelerinin ekonomik başarısının gerisindeki kurumsal mekanizmaları beslemede ne zorunlu ne de yeterli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bardhan ayrıca, ekonomik koşulların bozulması ya da kötüleşmesi durumunda, otokratik rejimlerin demokratik rejimlere göre daha istikrarsız olacağını hatırlatmaktadır. Çünkü, otokratik rejimler böyle bir durumda halk karşısında meşruluğunu hızla yitireceklerdir. Dolayısıyla otokratik rejimlerin ekonominin iyi olduğu zamanda yaşama şansları yüksek iken, kötü zamanlarda meşruluklarını çabuk kaybettiklerinden yaşama şansları oldukça zayıftır. Ekonominin kötü olduğu zamanlarda dahi meşruluklarını yitirmedikleri için demokrasilerin yaşama şansı daha yüksektir. 1997 Asya Krizi sonrası bölgenin otokratik ülkelerinde yaşananlar bu bakış açısını destekler niteliktedir (Bardhan, 2004; 4).

2.1.3. Yönetim Sistemlerinin Niteliği ile Ekonomik Gelişme İlişkisinin Açık ve Net Olmadığını Belirten Yaklaşımlar

Bir ülkede ekonomik gelişme hızının zorunlu biçimde politik rejimin doğasına belirlenemeyeceğini vurgulayan Adejumobi, bazı ülkelerde otoriter rejimlerin ekonomik disiplin ve yapısal reformların uygulanması için önemli bir esneklik gösterdiğini, dolayısıyla da bariz bir büyümeye yol açtığını belirtmektedir. Latin Amerika'nın 1970

ve 1980'lerdeki bürokratik otoriterizm modeli ile Doğu Asya'nın 1980 ve 1990'lardaki gelişmeci otoriter rejimleri bu konuda öğreticidir. Ekonomik gelişmede farklılığa yol açan etken rejim tipleri ya da politik yönetim tarzları değil, devletin doğasıdır. Ekonomik gelişmenin bir ülkede yer alması için, gelişmeci bir devletin varlığı zorunludur. Üçüncü dünya ülkelerinde demokrasi/gelişme çifte amacını gerçekleştirmek için, bu ülkelerin gelişmeci bir demokrasiye ihtiyaçları vardır (Adejumobi, 2000: 6).

Gelişmeci bir devlet zorunlu olarak ulusalcı bir eğilime sahiptir ve kalkınma sorununu birincil öncelik olarak değerlendirir. Bu tür bir devletin iki özelliğe sahip olması gereklidir. Birinci olarak görece özerkliğe sahip olmalıdır. Özerklik, toplumda birbirleriyle rekabet eden yani çatışan sosyal güçlerden bağımsız biçimde hareket etmeyi ifade eder. İkinci olarak devlet meşru olmalıdır. Meşruluk devletin demokratik bir niteliğe sahip olmasını içerir. Gelişmeci devletin inşası yapısal ve süreç olarak iki boyuta sahiptir. Yapısal boyut, ekonomik politikaları etkin biçimde uygulama ve yönetme kapasitesine sahip güçlü bir bürokrasinin ve devlet kurumlarının oluşturulmasını içerir. Ayrıca bu kurumların ekonomik büyüme sürecinde özel sektörle sıkı ilişkilere sahip olmasını gerektirir. Süreç boyutu, ulusal gelişme sürecine uyumlu gelişmeci bir elitin yetiştirilmesini içerir. Bu tür bir elit hukukun üstünlüğü konusunda kuvvetli bir inanca sahip olacaktır ve yatırımlar için uygun ekonomik ortamın oluşmasını temin edecektir (Adejumobi, 2000: 10-11).

Robinson ve White, gelişmeci bir devletin gerçek bir demokrasi olabilmesi için, yurttaşlarının geniş kesitinin görüşlerinin temsiline imkan vermesi ve onların ihtiyaçlarını etkin biçimde karşılaması gerektiğini belirtmektedir. Yurttaşlarının çoğunluğunu yoksul ve dezavantajlı grupların oluşturduğu gelişmekte olan toplumlarda, demokratik gelişmeci devletler, ekonomik büyüme zorunluluğundan daha ziyade yoksul insanların gereksinimlerini karşılayacak politikalara ağırlık vermelidir. Onlara göre bu biçim gelişmeci demokratik devlet, eşitlikçi ve sürdürülebilir gelişmenin, sürekli ve kapsamlı politik kurumların yaratılmasıyla başarılabilen temel düşüncesine sahip sosyal demokrasi ile büyük ölçüde benzeşmektedir (Robinson ve White, 1998: 6-7).

Boschini, sanayileşmenin meydana gelmesinde politik elitlerin/yönetici sınıfın sahip oldukları yeteneklerin/becerilerin önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir. Politik seçkinlerin becerisiyle yeni teknolojilerin yaratacağı olanakların farkında olma

ve bu teknolojileri uygulamaya koyabilmek için gereken kamu yatırımlarını yapabilme gücüne sahip olma kastedilmektedir. 1820-1913 dönemine ilişkin kanıtlar becerikli politik elitlere sahip en seçkin rejimlerde sanayileşmenin hızlandığını ve demokrasilerin de sınaileşme ölçüleri açısından seçkin rejimlere benzer performans ortaya koyduklarını göstermektedir. Sanayileşmenin oluşmasında rejim tiplerinden ziyade politik elitlerin becerilerinin belirleyici olduğu söylenebilir (Boschini, 2005: 1-2).

Demokrasi ve gelişme konusundaki büyük beklentimize rağmen, bazı demokratik rejimler, çağdaşları durumundaki bazı otoriter rejimlere göre daha kötü bir ekonomik gelişme performansı sergilemişlerdir. Bununla birlikte, büyük ölçüde kesin olan husus şudur ki, demokrasiler maddî anlamda gelişmeye katkı yapmasalar bile, insan haklarını korurlar ve bu nedenle de insani gelişmeye katkı yapmaktadırlar (Ingham, 1995: 412).

2.1.4. Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi Üzerine Yapılmış Ampirik

Çalışmalar

Demokrasi ve ekonomik gelişme ilişkisini aydınlatmak için yapılan ampirik çalışmalarda genellikle söz konusu iki değişken arasında zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı çalışmalar bu ilişkinin pozitif, bir kısım çalışmalar ise negatif ya da zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin, 1950-1990 yılları arasında 135 ülkenin deneyimlerini dikkate alarak, demokrasinin maddî refah üzerindeki etkisini inceleyen Przeworski ve diğerleri, “Demokrasi maddî refahı hızlandırıyor mu yoksa engelliyor mu?” sorusuna cevap aramıştır. Bu çalışmada, demokrasi ve gelişme arasında bir değiş tokuş olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 3000 Amerikan dolarının altında kişi başına milli gelire sahip yoksul ülkelerde her iki rejim (demokrasi ve diktatörlük) altında da, yatırım oranlarının, sermaye stoku ve emek gücü büyüme oranlarının, emek başına çıktının, üretimde emek paylarının ve ücretlerin, hemen hemen aynı düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Adı geçen ülkelerde sermayenin, emeğin ve faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye katkısının da benzer seviyelerde seyrettiği belirtilmiştir. Rejim tiplerinin büyümenin gerçekleştirilebilmesi için niceliksel ya da niteliksel bir farklılaşmaya yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Przeworski vd., 2002: 321).

Yine demokrasi ve gelişme arasındaki bağlantı üzerine 130 ülkeyi kapsayan istatistikî bir çalışmada, Errson ve Lane (1996; 45-73) demokrasi ile ekonomik gelişme arasında bir bağ kurulurken ihtiyatlı olunması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Errson ve Lane demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki korelasyonun çok zayıf olduğunu, bu bulgunun demokrasi ve gelir dağılımı arasındaki korelasyon için de geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Benzer biçimde, Gasirowski (2000; 63) politik demokrasinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde makro ekonomik performans üzerine negatif bir etkiye sahip olabileceğini ileri sürmüş, demokrasinin baskı gruplarının yürütme üzerindeki etkisinden dolayı malî açıklara, kaynaklar üzerinde sınırlanmamış bir rekabete izin vermesinin sonucu olarak da, az gelişmiş ülkelerde düşük büyümeye ve yüksek enflasyona yol açtığını belirtmiştir.

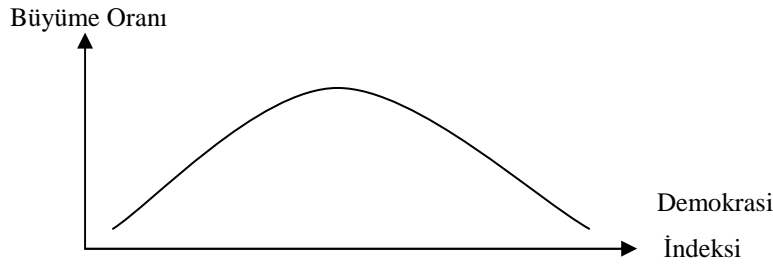
Barro, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulmuştur. 1960-1990 yılları arasında 100 ülkeye ait verilerden yola çıkan Barro, politik özgürlüğün düşük düzeylerde olduğu ülkelerde demokrasi yükseldikçe büyümenin hızlandığı, orta düzeyde politik özgürlüğe sahip ülkelerde ise demokrasi yükseldikçe büyümenin yavaşladığı sonucuna ulaşmıştır (Barro, R. 1996; 1-27). Barro'nun aksine, Mohtadi ve Roe, geliştirdikleri basit iki sektörlü endojen büyüme modeli aracılığı ile, genç ve olgun demokrasilerde, büyümenin demokratikleşmenin orta aşamalarında olan ülkelere daha hızlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Onlara göre, bu sonuç rant kollama biçiminden kaynaklanmaktadır. Toplumlar demokratikleştikçe, bilgi ve imtiyazların daha açık ve eşit dağılımı sonucu toplumda rant kollayıcı da artmakta dolayısıyla da büyüme hızı düşmektedir. Ancak demokrasi olgunlaştığında ekonomik rantlar azalmakta, rant kollayıcı başına daha az rant düşmekte ve büyüme hızlanmaktadır (Mohtadi ve Roe, 2003; 463).

Kurzman, Werum ve Burkhart, demokrasi ve büyüme arasındaki ilişkiyi belirginleştirmeye yönelik olarak 1963 ile 1997 yılları arasında yapılan 47 kantitatif çalışmanın bulgularını özetlemektedir. Buna göre 19 çalışmada demokrasi ve büyüme arasında pozitif bir ilişkiye rastlanırken, 6 çalışmada negatif bir ilişkiye rastlanmıştır. 10 çalışmada demokrasi ve büyüme arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. 7 çalışmada kullanılan modele ve kapsanan örneklere bağlı olarak pozitif ve önemsiz, iki çalışmada da negatif ve önemsiz sonuçlar kombinasyonuna rastlanmıştır. İki çalışmada hem pozitif hem de negatif sonuçlar karmasına ulaşılırken

bir çalışmada da ters çevrilmiş (inverted) U etkisi sonucuna ulaşılmıştır (Kurzman ve Ross., 2002; 8).

Demokratikleşme ile ekonomik gelişme arasında lineer olmayan bu ters U şeklindeki ilişki Şekil 2.1’de gösterilmiştir.

Şekil 2.1: Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Lineer Olmayan İlişki

Kaynak : Barro, 1997;59

Bu ilişki şöyle yorumlanmaktadır: bir diktatörlük yönetiminden demokrasiye geçiş olduysa (demokratik haklarda bir artış olduysa), kamu otoritesinin gücünde bir sınırlama ortaya çıkacağı için büyüme oranları artacaktır. Ancak zaten önemli politik haklara sahip olan ülkelerde, daha fazla demokratikleşme, yoğun şekilde gelirin yeniden dağılımı politikaları ve sosyal yardım programlarını devreye sokacağı ve bunlarında ekonomik özgürlükleri sınırlayıcı etkisi olacağı için yatırımlarda ve büyümede azalma olacaktır. Bu ters U şeklindeki non-lineer ilişki, daha az veya daha çok demokrasinin ekonomik büyüme için temel eleman olup olmadığı konusunda bir şey söylemenin zor olduğunu göstermektedir (Barro, 1997: 59).

2.2. DEMOKRASİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEDİĞİ KANALLAR

Demokrasinin büyümeyi etkilediği dokuz kanal şöyle sıralanabilir: Politik istikrarsızlık, fiyat istikrarı, istihdam-işsizlik, yönetim kalitesi, kamu kesimi büyüklüğü, beşeri sermaye düzeyi, gelir eşitsizliği, dış ticaret dengesi ve fiziki sermaye düzeyi. (Tavares ve Wacziarg, yaptıkları ampirik çalışmada, demokrasinin beşeri sermaye birikimini düzelterek ve gelir eşitsizliğini azaltarak büyümeyi hızlandırdığı, öte yandan, fiziki sermaye birikimini azaltarak ve hükümetin tüketiminin artmasına yol açarak büyümeye engel olduğu sonucuna ulaşmışlardır.) (Tavares ve Wacziarg, 2001; 45).

2.2.1. Politik İstikrarsızlık Etkisi

Politik sistemin önemli özelliklerinden biri istikrarlı yönetimdir. Politik istikrarsızlık geleceğe yönelik politikalar konusunda belirsizlik yaratır ve yöneticilerin ekonominin halihazır kaynakları karşısında yağmacı bir davranışı benimsemelerine yol açar. Çünkü politik istikrarsızlık bugün yönetimde olanların gelecekte konumlarının ne olacağına öngörülememesine neden olur. Bu tür bir ortam yöneticilerin yönetimde kaldıkları sürede daha fazla rant kollama davranışı içerisine girmelerine yol açar. Demokrasinin en önemli özelliklerinden biri, iktidardaki politik güçlerin değişimi için şeffaf kurallar sağlamasıdır. Ek olarak, demokrasi, politik tercihler ve politika yapıcılar üzerinde açık tartışmayı teşvik ederek, iktidarın gayri meşru araçlarla devredilmesinin ve politik aşırılığın önüne geçmektedir. Demokrasi politik gücün barışçı ve öngörülebilir biçimde transferini ifade ederken, otokrasilerde politik güç şiddete ve intizamsız biçimde transfere konu olmaktadır. Politik istikrarsızlığın azalmasından kaynaklanan düşük belirsizlik düzeyi büyük olasılıkla yatırım ve büyümeyi hızlandırmaktadır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 45).

Diktatörlükler ortalama olarak her 12 yılda bir, şiddetli politik ayaklanma ve savaşla karşılaşma eğilimine sahipken, bu eğilim demokrasilerde her 21 yılda bir karşılık gelmektedir. Demokrasiler, toplumda iç çatışmaları hafifleterek bu çatışmaların politik krizlere ve ekonomik çöküşe/hengameye dönüşmesini engellemektedir (HDR, 2002: 57).

Butkiewicz ve Yanıkkaya, sosyopolitik istikrarsızlığın uzun dönem büyümeye etkisini araştırdıkları ampirik çalışmada, sosyopolitik istikrarsızlık ve ekonomik gelişme arasında basit ve doğru yönlü bir ilişkinin kurulamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Özellikle hükümet istikrarsızlığının ve sosyal istikrarsızlığın büyüme üzerine etkisinin önemsiz, politik şiddet göstergelerinin ise önemli ve negatif olduğu hesaplanmıştır. Dahası, sosyopolitik istikrarsızlığın büyümeye olumsuz etkileri, orta ve yüksek gelirli aynı zamanda iyi demokrasili ülkelerde, düşük gelirli ve zayıf demokrasili ülkelere daha yüksektir (Butkiewicz ve Yanıkkaya, 2005: 14).

Ekonomik gelişme literatüründeki çalışmaların çoğunda temel bulgu siyasî istikrara sahip ekonomilerin, istikrarsız ekonomilere göre daha hızlı büyüme gösterdikleridir. Söz konusu çalışmalarda, siyasî istikrarsızlık ve ekonomik gelişme arasında kurulan teorik ve ampirik ilişkiler yöntem, zaman ve örnekler çerçevesinde

farklılık gösterse de bu çalışmalarda ortak nokta ekonomik gelişme sürecinde siyasi istikrarsızlığın gelişmeyi etkileyen bir değişken olarak ortaya çıktığıdır.

Siyasî istikrarsızlığın ekonomik büyüme açısından önemi, ülkelerin büyüme süreçlerine tarihsel bir açıdan bakıldığında daha iyi anlaşılabilir. Japonya ve Arjantin ekonomisi bu durum için iyi bir örnek oluşturmaktadır. 1960'lı yıllarda Arjantin ekonomisinde kişi başına düşen millî gelir Japon ekonomisinden çok yüksekti. Fakat aynı yıllarla başlayan ve Japonya'nın aksine, Arjantin'in siyasî tarihinde eksik olmayan siyasal şiddet, darbe ve istikrarsızlık Arjantin ekonomisini Japon ekonomisinin çok gerisinde bırakmıştır. Siyasî istikrarın büyüme sürecinde bu denli belirleyici olması Türkiye'nin büyüme süreci açısından da öneminin ortaya konmasını gerektirmektedir (Alesina v.d., 1996: 189).

Özellikle, Türkiye'nin siyasî tarihi darbeler, muhtıralar veya daha genel bir ifadeyle, anayasal olmayan yollarla iktidara gelme veya iktidardan uzaklaşma girişimleri açısından zengindir. Söz konusu durum hükümetlerin uygulayacağı ekonomi politikalarında bir belirsizlik ve en başta yatırım olmak, sermaye birikimi, ekonomik büyüme, finansal sermayenin yurtdışına kaçması yine beşerî sermayenin de politik istikrarsızlık durumunda yurtdışına kaçması gibi çünkü beşerî sermaye aslında sadece bir üretim faktörü değil aynı zamanda toplumun gelişmesini ve aydınlanmasını sağlayan, pozitif dışsallıklar yaratan bir sosyal gruptur, vergi gelirinde azalma, iyi ekonomi ile alakası hükümet ekonomisi iyi olunca tekrar seçilecektir eğer kötü olursa sosyal hoşnutsuzluk olacak, bu da darbe, devrim vb. birçok ekonomik değişken üzerinde etki yaratmış ve yaratmaya devam etmektedir. Dolayısıyla siyasî istikrarsızlık ve Türkiye'nin ekonomik büyümesi arasındaki ilişki önemlidir.

Siyasî istikrarsızlık ve ekonomik gelişme arasında teorik ilişki sermaye birikimi ve yatırım aracılığıyla kurulabilmektedir. Sermaye birikimi ve yatırım, rejim ve rejim politikalarının öngörülebilir bir gelecek için istikrarlı olmasına bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. İstikrarsızlık yasal ve siyasî ortamlarda belirsizliğe yol açabilir. Belirsizlik ise sermaye veya yatırım projelerinin beklenen reel getirisini düşürerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Leahy ve Whited, 1996: 64). Siyasî istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki bu olumsuz etkisi siyasî kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkabilmektedir.

İktisadî büyüme ve siyasî istikrarsızlık arasında kurulan teorik ilişkilerden bir diğeri hükümetlerin kamu harcamalarını tüketim ve yatırım arasında tahsis kararı alırken ortaya çıkmaktadır (Alesina ve Tabellini, 1990; 407). Siyasî istikrarsızlık, hükümetlerin tekrar seçilmeleri konusunda bir belirsizlik yaratmakta ve uzun vadeli yatırım kararları almalarına engel olabilmektedir. Bu durum, kamu yatırım-tüketim dengesinde bir bozulmaya yol açarak, kamu yatırımı yerine kamu tüketiminde artışa yol açabilmektedir. Bu nedenle politik istikrarsızlık yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyebilmekte ve ekonomik büyüme oranını düşürebilmektedir

Politik istikrarsızlık ile ekonomik gelişme arasında kurulan diğeri bir teorik ilişki, yeniden bölüşüm talebindeki artış yolu ile gerçekleşmektedir. Bu yaklaşım, gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelir düzeyi düşük ortalama bir seçmene yol açarak, yeniden bölüşüm talebini arttıracak varsayımına dayanmaktadır. Yeniden bölüşüm talebi, politik istikrarsızlığa yol açabilecek ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunabilecektir. Ayrıca, gelir dağılımındaki eşitsizlik rant arayışı faaliyetlerini artırarak, sermaye birikimi ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Rant arayışı faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisine vurgu yapılmıştır. İktidarlarını kaybetme tehdidi altında bulunan zayıf hükümetlerin baskı gruplarını ve lobicilerin politik kararlar üzerindeki rant arayışı faaliyetlerinin doğrudan etkisine daha açık hale gelebileceklerini ileri sürmüşlerdir (Murphy, Sleifer ve Vishny, 1991: 508).

Siyasî istikrarın iktisadî büyümeyi olumlu yönde etkilemeyeceğini ileri süren iktisatçılar da bulunmaktadır. Olson, baskı ve çıkar gruplarının, uzun süre iktidarda kalan hükümetleri tanıdığını ve kendi çıkarları için kullandığını belirtmektedir. Bu tür durumlarda iktidardaki otoritenin izlediği politikalar sosyal refahı maksimize etmeye yönelik olmaktan çok; baskı gruplarının çıkarlarını gözetecektir. Ayrıca siyasî istikrarsızlığın yaratacağı belirsizlik ortamının sermayenin beklenen marjinal getirisinde bir artış yaratabileceği, bu durumun da yatırımlarda ve ekonomik büyüme oranlarında artışa neden olabileceği ileri sürülmektedir (Olson, 1982: 2).

Sonuç olarak literatürde var olan ampirik çalışmalar siyasî istikrarsızlığın ekonomik gelişme üzerinde negatif bir etkisinin olacağını öngörmektedir. Siyasî istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran ampirik çalışmalar Tablo 2.1'de özetlenmiştir.

Tablo 2.1: Siyasi İstikrarsızlığın İktisadi Gelişme Üzerine Etkisi

Çalışma	Dönem	Ülke	Değişken	Sonuç
Alesina v.d. (1996)	1950-1982	113	Siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Asteriou and Price (2001)	1961-1997	İngiltere	Siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Collier (1999)	1816-1992	92	sivil savaşlar	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Darby v.d. (2004)	1963-1996	OECD	Siyasi belirsizlik	yatırım üzerinde negatif ve anlamlı
Devereux ve Wen (1998)	1960-1985	52	Siyasi istikrarsızlık	Negatif Gelişme ve yüksek kamu harcamaları
Klomp ve De Haan	1960-2005	100	Siyasi istikrarsızlık ve politikalarda belirsizlik	Ekonomik dalgalanmalar üzerinde pozitif ve anlamlı etki
Ghate v.d. (2003)	1948-1995	58	Sosyopolitik istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Ihsam vd. (1997)	1974-1990	56	Darbe	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Easterly ve Levine	1965-1990	Afrika Ülkeleri	Siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Jong-A- Pin (2009)	1974-2003	90	Siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Swensson (1998)	1960-1985	100	Siyasi istikrarsızlık ve kutuplaşmış siyasal istemler	Yatırım üzerinde negatif ve anlamlı
Perotti (1996)	1960-1985	67	Sosyopolitik istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Alesina ve Perotti (1996)	1960-1985	71	Sosyopolitik istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Alesina ve Rodrik (1994)	1960-1985	64	Yeniden bölüşüm talebi, siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Barro (1991)	1960-1985	98	Darbe	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı
Murphy, vd. (1991)	1970-1985	91	rant arayışı, siyasi istikrarsızlık	Gelişme üzerinde negatif ve anlamlı

Kaynak : Arslan, 2011: 76

Yapılan çalışmalarda ekonominin dışında bir faktör olan siyasî istikrarsızlık ve reel GSYİH arasında uzun dönem denge ilişkisi bulunmaktadır. GSYİH'den siyasî istikrarsızlığa doğru bir nedensellik bulgusuna ulaşılrken, siyasî istikrarsızlıktan GSYİH'ye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de ve incelenen dönem içerisinde siyasî istikrarsızlığın nedenleri arasında gelişmişlik düzeyi önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de hükümetlerin iktidarda kalma süreleri, programlarını yürütebilme yeteneği ve seçimle işbaşına gelmeleri ekonomik gelişmişlik düzeyi tarafından belirlenebilmektedir. Türkiye için elde edilen bu sonuç, literatürdeki başka ülkeler için yapılmış ampirik çalışmaları destekler niteliktedir. Özellikle “yüksek ekonomik gelişmişlik düzeyi veya büyüme oranlarının yönetim değişikliğini azaltacağı” şeklindeki ampirik bulgu Türkiye için de geçerli görülmektedir (Arslan, 2011: 79).

2.2.2. Fiyat İstikrarı Etkisi

Söz konusu etkileşimin ilki kamu harcamaları ve borçlanma aracılığıyla kurulmaktadır. Politik istikrarsızlık ortamlarında hükümetlerin tekrar seçilebilmek için kamu harcamalarını arttırması, bütçe açıklarını arttırmaktadır. Hükümetlerin, artan kamu harcamalarını yeniden seçilebilmek için vergiler yoluyla karşılamak yerine borçlanma yoluna gidebilmesi durumunda ortaya çıkan borçlanma maliyetlerindeki artış yalnız kamu kesimini değil aynı zamanda özel kesimi de etkileyerek enflasyonuna neden olur. Çünkü politik istikrarsızlığın bulunduğu dönemlerde kurumsal altyapı zayıflama eğilimindedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında, bu ülkelerin vergi sistemi yeterince kurumsallaşmamıştır ve etkin değildir. Bu ülkelerde kamu harcamaları borçlanma yanında senyoraj gelirleriyle de karşılanmaktadır. Söz konusu ülkelerde enflasyon oluşturarak senyoraj yoluyla önemli gelirler elde edilmektedir.

Politik konjonktür teorileri çerçevesinde hükümetler, özellikle seçimlerin hemen öncesinde genişletici ekonomi politikaları izler. Bunun nedeni, seçimlerde daha fazla oy alabilmektir. İşte hükümetlerin seçim öncesi yaptığı bu transfer harcamalarını, ücret ve maaş arttırmaları şeklinde uygulayacakları genişletici ekonomi politikaları seçim sonrası dönemde talep enflasyonuna yol açarak enflasyon oranlarının artması ile sonuçlandıracaktır.

Enflasyon Olivera-Tanzi Etkisi'ne bağılı olarak vergi gelirlerinin reel değerini dūřürücü etki yaratır. Sōz konusu etkinin bŸyŸklŸęŸ vergilerin tahsilatı sŸrelerinin uzunluğuna, vergi sisteminin esnekliğine ve enflasyon oranına gōre değişecektir. Bu reel dŸřŸ de bŸtęe ağığında etki yaratacaktır.

Politik istikrarsızlık ortamlarında ortaya ęıkan geleceğe yōnelik enflasyon belirsizliği ve enflasyonist beklentilerdeki artış bir yandan boręların vadesini kısaltırken diğer yandan boręlanmanın maliyetini artırır. Bu durumda maliyet enflasyonuna neden olarak enflasyon oranlarının artmasına neden olur. Yurt içindeki yŸksek faizden yararlanmak amacıyla gelen yabancı sermaye politik istikrarsızlığın ortaya ęıkması ile beraber yurtdışına kağar. Bu durum ekonomideki istikrarsızlığı ve enflasyon oranlarının artmasını da beraberinde getirir.

Politik istikrarsızlık ile enflasyon arasındaki ilişki dōviz kurları aracılığıyla da kurulabilir. Özellikle dışa bağımlılığın yŸksek olduğu Ÿlkelerde politik istikrarsızlıkla birlikte ortaya ęıkan dōviz kuru artışları ithal mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırarak ithal edilen enflasyonuna yol açacaktır.

Enflasyonist ortamda politik istikrarsızlık devlet yōnetimini ve karar alma sŸreęlerini daha da zorlaştırarak enflasyonun hedeflerden sapmasına, ekonomide durgunluğa, hatta kŸçŸlme trendine girilmesine neden olabilir. Ancak enflasyonist ortam iktidar partisini yıprattığı gibi muhalefet partisini de yıpratılabilir. ęŸnkŸ muhalefet de enflasyonun neden olduğu ekonomik ve sosyal koşullardan seğmenler tarafından etkin olmayan bir muhalefet anlayışı uyguladığı için sorumlu tutulabilir.

2.2.3. İstihdam-İşsizlik Etkisi

Ekonomik gelişme ile beraber ortaya ęıkan istihdam, bŸyŸme ile tam istihdam amağlarının paralel olması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, politik istikrarsızlık, ekonomik bŸyŸme Ÿzerine etkileri yoluyla işsizlik Ÿzerinde etkili olmaktadır. Politik istikrarsızlık yani bir nevi demokrasinin olmama durumu ekonomik gelişmeyi olumsuz yōnde etkilemekte ve işsizlik oranlarını artırmaktadır. Bununla beraber politik istikrarsızlığın bulunması durumunda Ÿlke içerisinde politik şiddetin daha dŸřŸk olduğu bōlgelere doğru bir faktōr akışkanlığı ortaya ęıkmaktadır (Fielding, 2003:160). Benzer şekilde, bir Ÿlkede politik istikrarsızlığın bulunması durumunda Ÿzellikle kalifiyeli iş gŸcŸnde yurt dışına gōę hızlanmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlık ya da şiddetin

varlığı yurt dışına doğru bir beyin göçünü teşvik etmektedir. Bunun sonucunda da özellikle gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Ancak her gelişme süreci, örneğin ithalata dayalı bir büyüme süreci, istihdam arttırıcı etki yaratmayabilir. Özellikle yüksek reel faiz nedeniyle sıcak para girişleri ile beraber uygulanan düşük kur politikası ithalatı arttırırken ihracatı azaltıcı etki ortaya çıkaracaktır. Bu durum yurt içi üretimi düşürerek işsizliği arttırmaktadır.

İstihdam ya da işsizlik, politik istikrarsızlıktan etkilendiği gibi politik istikrarsızlığı da etkilemektedir. Özellikle işsizliğin arttığı dönemlerde toplum içerisinde huzursuzluk bir başka ifade ile sosyo-politik istikrarsızlık da artmaktadır. İşsizliğin yaygın ve devamlı olması mevcut ekonomik ve politik düzene olan güveni sarsar. Yıkıcı faaliyetler uygun bir propaganda ortamı kazanır ve bu faaliyetlere katılacak eli boş insanların bulunması mümkün olur. Anarşi, terör ve ayaklanmalar da ortaya çıkar. Bir başka ifade ile politik istikrarsızlık artar.

2.2.4. Yönetim Kalitesi Etkisi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), gelişmekte olan ülkeler için iyi yönetimi, yoksulluğun giderilmesinde ve gelişmenin ilerlemesinde en önemli faktör olarak görmektedir (UNDP, 2002: 52). Demokrasiler yönetim kalitesi üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Keyfi güce sahip yöneticiler genel çoğunluğun zararına, ancak küçük bir kesimin yararına olan ekonomik politikalar izleme eğiliminde olabilirler. Muhalefetteki partilerin gerçekleştirilebilir alternatiflerini özendirme ve politikacıları düzenli kamusal denetime tabi tutma yoluyla, demokrasilerde politika yapımında kaliteyi kontrol etmek ve suiistimallerin önüne geçmek daha kolaydır. Diğer bir ifadeyle politikacılar üzerinde kamusal denetimin eksikliğinden dolayı otokratik rejimlerde gücün keyfi kullanım potansiyeli daha yüksektir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 45). Bir ülkenin yönetim kalitesine etkisi yoluyla demokrasinin uzun dönem büyümeyi nasıl etkilediğini incelediği çalışmasında Rivera-Batiz, demokrasinin yönetim kalitesini iyileştirerek büyümeye katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre gerek yüksek gelirli gerekse de orta ve düşük gelirli ülkelerde, 1960-90 yılları arasında toplam faktör verimliliğindeki artışın önemli bir belirleyeni demokrasidir. Demokrasinin faktör verimliliği artışına katkısı yönetim kalitesinde iyileşme devam ettiği sürece meydana

gelmektedir. Demokrasiye iyi yönetim eşlik etmediği zaman, demokrasinin büyümeye katkısı oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca yönetim kalitesinin yüksek olduğu otoriter bir yönetimde de, yüksek büyümenin meydana gelmesi muhtemeldir. Demokrasinin büyüme üzerine anahtar etkisi, ekonomide yönetim kalitesini yükseltmesi nedeniyledir. Yönetim kalitesinin artmasının da artan faktör verimliliği ile yakın bağlantısı bulunmaktadır (Rivera-Batiz, 2005: 31-32).

2.2.5. Kamu Kesimi Büyüklüğü Etkisi

Değişik teorik argümanlarda politik kurumların yapısıyla kamu tüketiminin GSYİH'ye oranı olarak ölçülen kamu kesimi büyüklüğü arasında nedensel bir bağa işaret edilir. Bazı çalışmalarda, demokrasilerde politika yapımı çıkar gruplarının etki alanında kaldığından dolayı, bu grupların taleplerinin hükümetin alanını ve büyüklüğünü artırdığı öne sürülmüştür. Diğer yandan otokratlar ekonomi üzerindeki etkilerini maksimize etme doğrultusunda hükümetin faaliyet alanını genişletme yönünde bir eğilime sahiptirler. Teorik olarak demokrasilerin otokrasilerden daha az ya da daha fazla harcama yapıp yapmadıklarının net olmadığı söylenebilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 45).

Aşırı devlet harcamalarının ekonomik büyümeye ağır bir yük getirdiği konusunda ekonomistler arasında büyük bir konsensüs bulunmaktadır. Aşırı devlet harcamaları ulusal tasarruf oranının azalmasına, kaynakların kamu harcamalarını finanse etmek için alınan kredilerin faiz ödemelerine yönlendirilmesine ve harcamalar kontrol edilemediğinde de borç krizlerine yol açabilir.

Özellikle Neoliberal iktisatçılar, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için devletin sosyal harcamalarının kısıtlanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Ancak sosyal programlar popüler olabilir ve söz konusu programlardan yararlanan gruplar kendi çıkarlarını savunmak için iyi organize olmuş olabilirler. Demokrasiler bu tür grupların baskılarına karşı hassastırlar. Bundan dolayı sosyal harcamaları kontrol altında tutmak oldukça güçtür. Oysa otoriter politik düzenlemeler yoluyla politik elitlerin, gelirin toplumun bütün kesimlerini kapsayacak biçimde dağıtılması yönündeki baskılardan özerk olmaları sağlanabilir (Kurzman vd., 2002: 6).

Diğer yandan, otokrasiler aşırı askerî harcama yaparlar. Bu harcamaları finanse etmek için vergileri arttırırlar ve dolayısıyla ekonomik büyüme hızının düşmesine yol

açarlar. Demokrasilerde ise, otokrasilere göre daha az askerî harcama yapıldığından dolayı vergi oranları görece düşüktür. Vergi oranlarının görece düşüklüğü dolayısıyla, yeniden dağıtımcı sosyal harcamaların ağırlığı dikkate alındığında dahi büyüme canlanır.

2.2.6. Beşeri Sermaye Etkisi

Demokrasilerin nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasına diktatörlüklerden daha duyarlı olduğu kabul edildiğinde, demokrasilerde beşerî sermaye birikimini özendirici politikalar tercih edilecektir. Yüksek beşerî sermaye düzeyi demokrasinin bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda bir belirleyicidir. Demokrasi ve gelişme arasındaki bağ, eğitimin demokrasi talebini artırdığı gerçeğinden kaynaklanabilir. Beşerî sermaye demokrasiden büyümeye giden önemli kanallardan biridir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 45).

Demokratik yönetim, beşerî sermaye kaynaklarında iyileşmeye yol açmaktadır. Demokrasi, bireylerin kendi önceliklerine uygun ekonomik ve sosyal politikalar talep etme kabiliyetinin artmasına yol açar (UNDP, 2000: 53).

Beşeri sermayenin gelişmesinde demokrasinin önemli bir kurumsal faktör olarak görülmesi oldukça makuldür. Çünkü beşerî sermaye düzeyinin geliştirilmesi ve beşerî yeteneklerin sergilenebilmesi için en uygun iklimin demokratik yönetim olduğu söylenebilir. Marc Sagnier'in "*Demokrasi her çocuk için, Tanrı'nın kendisine verdiği tüm insani yetenekleri bütünüyle göstermesine imkan sağlayan ekonomik, siyasal ve ruhsal koşulları yaratan bir rejimdir.*" (Sagnier, Aktaran: Graudy, 2004: 398) biçimindeki demokrasi tanımı yukarıdaki yargıyla örtüşmektedir. Beşerî sermayenin uzun süreli doğası nedeniyle, demokratik yönetim ne kadar uzun ömürlü olursa beşerî sermaye üzerine olumlu etkisi o kadar güçlü olacaktır (Gerring vd., 2004: 5).

2.2.7. Gelir Dağılımı Etkisi

Ekonomilerde endüstrileşmenin (iktisadi kalkınmanın) başlangıç aşamalarında eşitsizlik artmaktadır. Kalkış aşamasındaki orta gelirli ülkelerde gelir eşitsizliği daha da fazladır. Gelişmenin yaygınlaşması ile birlikte orta sınıfın (çalışan şehirli sınıfın) artması, demokratikleşmeyi zorlayıcı bir etken olmaya başlamaktadır. Orta gelişmişlik düzeyindeki ülkeler demokratikleşme sürecini başlattıklarında, tek bir parti yönetiminin

veya diktatörlüğün ortadan kalkması, devletin sınırlarını daraltarak büyüme için olumlu bir etki yapmaktadır. Ancak daha sonraki evrelerde, demokratik hakların yaygınlaşması ve oy verme süreci ile birlikte, ortalama seçmenin etkisi artmaktadır. Ortalama seçmenin gelir düzeyi ne kadar düşükse (oy veren kitlenin çoğunluğu fakirse) bu kesim daha çok kamu harcaması ve daha fazla artan oranlı vergileme talebinde bulunacaktır. İktidarlar da bu politikalara ağırlık verme durumunda kalacaktır. Bu durumun gelişmekte olan (veya az gelişmiş) ülkeler için iki sonucu vardır: ilki, kamunun yüksek vergi/yüksek harcama politikaları, sermayenin vergi sonrası verimini azalttığı için, özel kesiminin sermaye birikim oranını düşürmekte, yatırım oranı düşüp büyüme oranları azalmaktadır. İkinci sonuç ise, bu politikalara rağmen gelir eşitsizliğinin hala yüksek olması, toplumsal huzursuzluklara, demokrasilerin kesintiye uğramasına veya politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Alesina ve Perotti, 1994: 360). Bu da büyümeyi olumsuz etkileyen bir diğer etkidir.

Gelişmiş ülkeler açısından baktığımızda ise yine iki etkiden söz etmek mümkündür: ilki, gelişmiş ülkelerde eşitsizliği azaltıcı politikalar yaygın ve yoğun olarak uygulanıyorsa, bu politikaların ekonomik özgürlükleri kısıması ölçüsünde ekonomik büyüme oranları düşecektir. İkinci bir etki ise büyüme açısından olumlu bir sonuç vermektedir: eğer medyan seçmenin büyük çoğunluğunu sermaye geliri sahipleri oluşturuyorsa (yani toplam gelir içinde emek gelirlerine göre sermaye gelirlerinin payı daha yüksekse), medyan seçmenin gelir düzeyi de yüksek olacağından, yüksek oranlı vergileme/kamu harcaması talebi azalacak; bu da yatırım teşvikini artırıp büyüme oranlarını yükseltecektir. Ekonomik özgürlüklerin sınırlandırmasından doğan olumsuz etki bu olumlu etkiyi aşmadığı sürece veya ekonomik özgürlüklere getirilen sınırlamalar kaldırıldığı durumda, gelişmiş ülkelerin büyüme oranları da düşmeyecektir (Grubell, 1998: 290).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeyi, politik rejimden etkilenen sosyal tercihlerin sonucudur. Diktatörlükten demokrasiye dönüşüm sürecinde, kolektif karar yapımında yoksulların tercihlerine daha büyük bir ağırlığın verilmesi beklenir. Seçim hakkına sahip yoksullar, politik süreci kendi yararları doğrultusunda kullanabilirler ve hükümeti gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yönelik uygulamalara zorlayabilirler. Yüksek gelir eşitsizliği optimal olmayan yüksek vergilerin benimsenmesine dolayısıyla da büyümenin yavaşlamasına yol açabilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 45).

Amartya Sen'in ileri sürdüğü gibi, demokratik kurumlar ve süreçler hükümetler için yoksulluğun giderilmesi ve kısıtlıkların önlenmesi yönünde güçlü teşvikler sağlar. Demokratik bir hükümet şekline ve görece bir basın özgürlüğüne sahip olan bağımsız bir ülkede asla kalıcı kısıtlıklar yaşanmamıştır (Sen, 2004; 247). Demokrasi ile kısıtlıkların olmayışı arasındaki nedensel bağlantıyı kurmak zor değildir. Kısıtlıklar dünyanın farklı ülkelerinde milyonlarca insanın ölümüne yol açar fakat bu kısıtlıklarda yöneticiler ölmez. Krallar ve devlet başkanları, bürokratlar ve patronlar, askeri liderler ve komutanlar asla kısıtlık mağduru olmaz. Muhalif partiler, kamu politikalarının sansürlü biçimde eleştirisi ve kamu bürokratlarının işini kaybetme tehdidi olmaksızın, idareciler yaptıkları olumsuz uygulamaların cezasız kalacağı anlayışıyla sorumsuzca davranabilir ve kısıtlıkları önlemekte başarısız olmaları halinde siyasal sonuçlara katlanmak zorunda da kalmazlar. Öte yandan, demokrasi, kısıtlıkların cezasını yönetici gruplara ve siyasal liderlere de ödetir. Bu da onlara her tehditkâr kısıtlığı önleme çabası için siyasal teşvik sağlar. Ayrıca, özgür bir basın olmaksızın, kırsal alanlarda izole olanlardan, açlık çekenlerden haberdar olunamayabilir ve onlara ulaşılamayabilir. Çin, Hindistan ve Kuzey Kore deneyimi demokrasi ve kısıtlıklar konusunda öğreticidir. Hindistan'da kısıtlıklar kolonyal dönemde yaygındı, örneğin 2-3 milyon insan 1943'de Bengal Kısıtlığı'nda hayatını kaybetti. Fakat bağımsızlıktan ve demokratik kuralların yerleşmesinden sonra orada herhangi bir kısıtlıkla karşılaşılmadı. Buna karşın, 1958-61 esnasında, kısıtlıklar Çin'de yaklaşık 30 milyon kişinin ölümüne neden oldu ve Kuzey Kore'de günümüzde dahi tarihin en şiddetli kısıtlıklarından biri hüküm sürmektedir (Sen, 2004: 248-249).

2.2.8. Dış Ticarete Serbestleşme ve Dış Ticaret Dengesi

Dış ticarete serbestleşmenin derecesi politik özgürlüğün boyutu tarafından etkilenebilir. Korumacı politikalar büyük bir tüketici kitlesi aleyhine sınırlı düzeyde üreticiye yarar sağlar. Demokrasilerde otokrasilerden daha yoğun biçimde birinci grubun tercihlerine ağırlık verildiğinden korumacılık daha düşük düzeydedir. Ancak, politik oy verme ve lobi faaliyetleri sonucunda demokrasilerde de kolay biçimde yüksek koruma düzeylerine ulaşılabilir. Bu nedenle demokrasinin ticari rejime etkisi hala ampirik olarak kanıtlanmayı bekleyen bir sorudur (Tavares ve Wacziarg, 2001; 45). Dış ticarete serbestliğin ekonomik büyüme üzerinde kuvvetli olumlu etkiye sahip olduğunu

gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Uluslararası ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlar. İlave olarak, ticaret, içerde rekabetin artışına, teknolojik yayılmaya ve ölçek ekonomilerine neden olur.

Firdmuc'a göre, demokrasi ekonomik liberalizasyonu pekiştirir. Liberalizasyonun büyümeye etkisi pozitif olduğundan demokrasinin büyümeye katkısı gerçekte pozitiftir. Yaygın kabulün aksine, kapsamlı demokrasi komünizm sonrası geçiş ülkelerinde büyüme performansını olumsuz etkilememiş, aksine, en azından geçiş periyodunun son kısmında demokrasinin ekonomik liberalizasyona pozitif katkısından dolayı bu ülkelerin büyüme performansını yükseltmiştir. Ancak, demokratikleşmeye kapsamlı bir liberalleşme eşlik etmediği zaman, özellikle geçişin ilk periyodunda demokrasinin büyümeye etkisi negatif olabilmektedir (Firdmuc, 2003; 19).

Politik istikrarsızlık dönemlerinde hükümetler kamu finansmanını borçlanma yoluyla gerçekleştirdiği durumlarda dış borçlar artmaktadır. Özellikle yurt içi tasarrufların yetersiz olduğu ekonomilerde, borçlanma dış borçlanma şeklinde gerçekleşmektedir (Özler, Tabellini, 1991: 22). Politik istikrarsızlık, bir yandan risk priminin yüksek olması nedeniyle borçlanmanın maliyetini arttırmakta diğer yandan borçlanmanın vadesinin kısılmasına neden olmaktadır.

Faiz oranlarında yaşanan artışlar ülkeye sıcak para girişini artırabilir. Bu durumda gelen sıcak para çıkarken yurtdışına kaynak aktarımına neden olarak dış açık üzerinde artırıcı etki yaratır. Kamu harcamalarının dış borçlanma ile karşılanması durumunda ülke dış baskılara da giderek daha fazla maruz kalmaktadır. Dış borçlanmanın miktarı Dünya Bankası ve IMF'nin koşullarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. IMF kamu açığının milli gelire oranı, para arzının büyüme oranı gibi performans kriterlerini belirleyebilmektedir. Ayrıca bu kurumlar yapısal reformları da koşul olarak koyabilmektedir (Bohn, 2002: 3-22). Bu durum, ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarında bağımsızlıklarını yitirmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu şekilde uluslar arası kurumlarca zorlamalara tabi tutulan ülkeler, yeniden borçlanabilmek ve dış yardım almak için söz konusu düzenlemeleri yaparlarsa politik istikrarsızlıktan istikrara doğru bir gidiş de ortaya çıkabilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu uluslar arası kuruluşların önerdiği politikaların, ülkelerin ekonomik gerçekleri ile ne kadar örtüştüğü ve ülkelerin sorunlarına çözüm olup olmayacağıdır.

Politik istikrarsızlıkla dış denge arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek bir başka mekanizma yurt içi fiyat değişimleri aracılığıyla kurulabilir. Politik istikrarsızlıkla beraber yurt içi fiyatlardaki artış, kurların eksik değerenmiş olması durumunda ithalâtın artmasına ihracatın azalmasına neden olabilir. Bu durumda dış açığı artırıcı etki yaratabilir.

Politik istikrarsızlık ortamlarında döviz kurlarında yaşanan artışa bağlı olarak ihracat artarken ithalât azalır. Ancak ithal edilecek mal ve hizmetlerin fiyatlarının ulusal para cinsinden artmasından kaynaklanan ithalâttaki azalma, ülkenin ithalâta bağımlılığı derecesine bağlı olarak gerçekleşecektir. İhracat ve ithalât değerlerindeki değişimin net etkisi kendisini carî işlemler dengesi üzerinde gösterecektir. Ayrıca döviz kurlarındaki yükselme dış borç ödemelerinin değerini ulusal para cinsinden arttıracak ve bu durum dış açık üzerinde etkili olacaktır.

Politik istikrarsızla beraber ortaya çıkan yabancı sermaye kaçıışı, ödemeler bilançosunu da olumsuz etkilemektedir. Politik istikrarsızlıkla beraber yerli paranın değer kaybetmesi, ya da artan ekonomik istikrarsızlıklara karşı alınan istikrar tedbirleri çerçevesinde uygulanan talep kısıcıcı ekonomi politikaları ve devalüasyon sonucu ithalât azalır ve ihracat artar. Bu durum carî işlemler dengesi açıklarında azalmasını sağlar. Ancak söz konusu etki daha önce de vurgulandığı gibi doğrudan değil dolaylı bir etkidir.

Söz konusu etkileşim mekanizması ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir nokta da günümüz ekonomilerinde parasal göstergelerin daha dikkat çekmekte olmasıdır. Döviz kurları da bu göstergelerden biridir. Döviz kurundaki değişimler, ulusal paranın değer kaybetmesi, yüksek oranlı devalüasyonlar iktidar tarafından tercih edilmez. Çünkü bunlar gerek muhalefet gerekse kamuoyu tarafından iktidarın başarısızlığının göstergesi olarak görülürler. Bu şekilde ortaya çıkan bir gelişme iktidarlar üzerinde seçime gitme ya da hükümetten çekilme gibi politik istikrarsızlık yaratabilecek baskılar ortaya çıkabilir. Bu durum, dış dengeden politik istikrarsızlığa doğru işleyen bir kanal olarak kabul edilebilir.

2.2.9. Fiziki Sermaye Birikimi

Demokratik politika süreci, işçi çıkarlarının daha etkin temsiline olanak sağlayarak, ulusal gelirin sermaye ve emek arasındaki dağılımının emek lehine

değişmesine yol açabilir. Diğer koşullar aynı olmak kaydıyla, demokrasilerde yüksek ücretler sermayenin kazancının azalmasına dolayısıyla da özel yatırımlar için teşviklerin düşmesine neden olabilir.

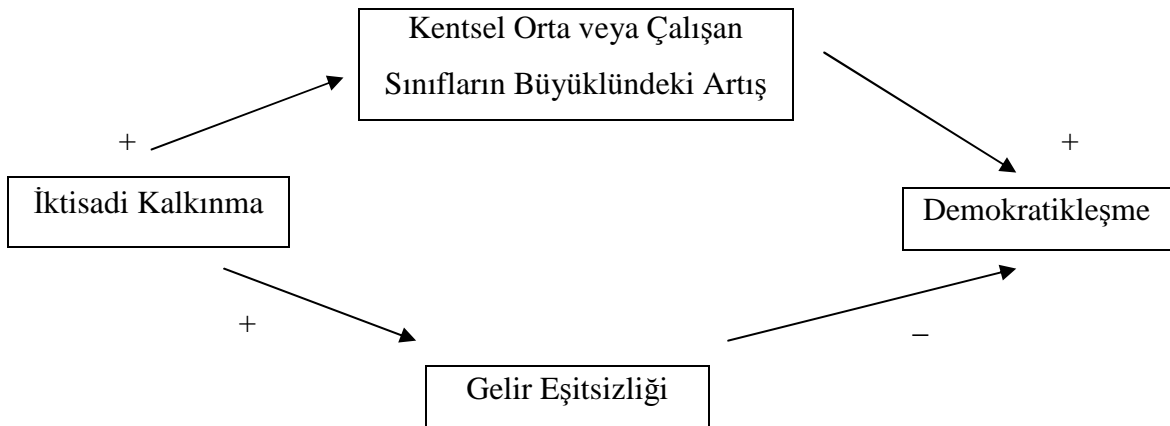
Demokrasilerde yatırımın olumsuz etkileneceğini ileri süren yaklaşımlar, bireylerin kendi istekleriyle tüketimlerini kısmayacakları ya da tasarruf ve yatırımlarını artırmayacaklarına dikkat çeker. Yatırımları artırma uzun vadeli bir vizyona sahip olmayı ve gelecekteki yararlar için bugünkü fedakarlığa razı olmayı gerektirir. Bu bakışa göre, demokrasiler yatırımları artırmak için popüler olmayan politika araçları kullanamaz. Yalnızca otoriter rejimler bu tür araçları kullanabilir. Sonuç olarak, yatırımları azaltıcı etkisinden dolayı, demokrasi ekonomik büyümeyi olumsuz biçimde etkiler (Kurzman vd., 2002:6-7).

Öte yandan, mülkiyet haklarını daha iyi koruyarak ve sözleşmelerin yerine getirilmesini kolaylaştırarak demokrasiler yatırımların getirisini artırabilir (Tavares ve Wacziarg, 2001; 45). Mülkiyet haklarının korunması ve sözleşmelerin yerine getirilmesi, politik, sosyal ve ekonomik belirsizliğin derecesini azaltır. Özgürlük ikliminin, serbest bilgi akışının hakim olduğu ve devletin keyfî gücüne karşı mülkiyet haklarının korunduğu bir durumda yatırımlar büyüyecektir. Otokratik yönetimler öngörülemez ekonomik koşulların ortaya çıkmasına yol açabilir. Çünkü herhangi bir zamanda otokratik yönetimin oyunun kurallarını değiştirme güç ve yetkisini kontrol etmek oldukça güçtür. Oyunun kurallarının önceden bilinemez olduğu bir durumda girişimciler yatırımdan çekineceklerdir (Kurzman vd., 2002; 7).

2.3. EKONOMİK GELİŞMENİN DEMOKRASİ ÜZERİNE ETKİLERİ

İktisadî kalkınmanın demokratikleşme üzerindeki etkisi, iktisadî kalkınma ile gelir eşitsizliği arasındaki döngü Muller tarafından Şekil 2.2’de özetlenmiştir.

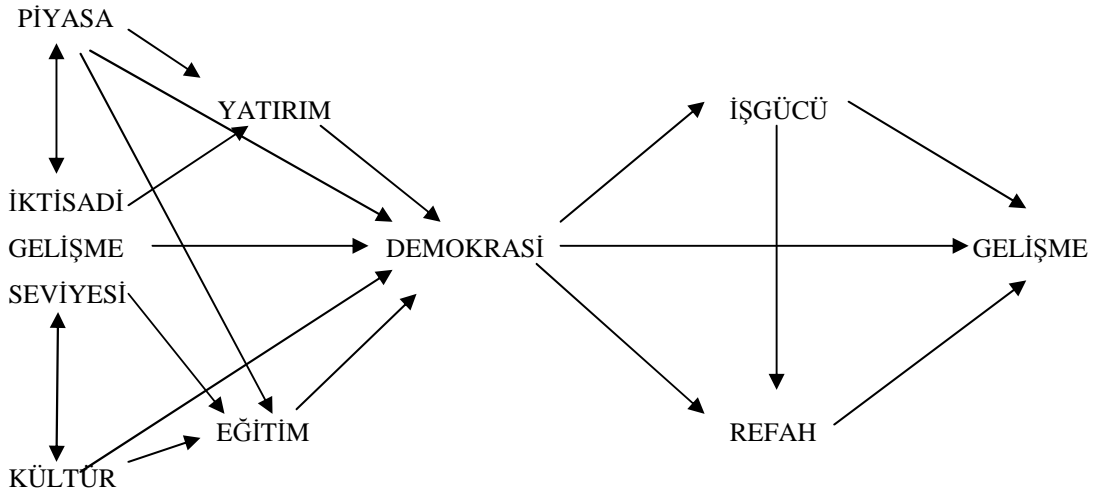
Şekil 2.2 İktisadi Kalkınma, Gelir Eşitsizliği ve Demokrasi İlişkisi

Kaynak : Muller, 1995; 968

Şekil 2.2’de görüldüğü gibi, iktisadî kalkınma tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne doğru hareket eden iş gücü akışına yol açmakta ve iş gücündeki bu değişim de şehirlerde orta sınıfın büyüklüğünü artırmaktadır. Söz konusu bu artış ise demokrasiyi güçlendirmektedir. Diğer yandan iktisadî kalkınma gelir eşitsizliğine de yol açmaktadır. Bu durum çalışan sınıfları radikalleştirmekte ve sınıflar arasında kutuplaşmayı artırmaktadır. Bu bağlamda gelir eşitsizliği doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal kargaşa demokrasinin sürdürülmesi üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (Muller, 1995; 968–969).

Şekil 2.3: İktisadi Gelişmeden Demokrasiye Demokrasiden Gelişmeye Doğru Olan İlişkinin Yönü

Şekil 2.3’de de görüldüğü gibi iktisadî kalkınma düzeyinin artması piyasa koşullarının iyileşmesi ve kültür seviyesinin artmasına yola açarken, aynı zamanda piyasa ve iktisadî kalkınmışlık düzeyiyle de paralel olarak yatırımları artırır; yine iktisadî kalkınmışlık düzeyi ve kültür ile bu sefer de eğitim düzeyini yükseltir bunların hepsinin birleşiminden demokrasi doğar; yani iktisadî kalkınma düzeyi, daha iyi eğitilmiş nüfus ve daha büyük orta sınıfa yol açmak suretiyle vatandaşlık kültür tutumları, güven ve teknik yetenekleri artırarak demokratikleşmeye destek olmuştur. Demokratikleşme ise bize iş gücü, refah ve kalkınmışlık olarak geri döner. Benzer şekilde Lipset’e (1959; 78–79) göre iktisadî kalkınma, okuryazarlık oranını ve eğitim seviyesini yükseltirken; eğitim sayesinde insanların bakış açılarını geliştirip anlayışlı olma özellikleri artırmakta ve radikal doktrinleri benimsemekten uzaklaştırmaktadır.

Ayrıca Lipset (1959), iktisadi gelişmenin demokrasi üzerindeki etkisinin, birbiriyle ilişkili olan siyasal kültür ve toplumsal yapıdan etkilendiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda iktisadî gelişme toplumsal tabakalaşma yapısının şeklini, aşağı sınıf tabanına doğru genişleyen sivri bir piramit olmaktan kurtarıp, ortası şişkinleşen bir elmas kesitine benzeterek orta sınıfın siyasal rolünü etkilemektedir. Söz konusu sınıf, ılımlı ve demokratik partileri özendirip aşırı grupları cezalandırarak çatışmaları yumuşatmaktadır. Böylece anti-demokratik parti ve ideolojiler törpülenmektedir. Yukarı sınıfın siyasal değer ve davranışları da ulusal gelire bağlı olarak değişmektedir. Bir ülke

ne kadar yoksul ve aşağı sınıfların hayat standartları ne kadar düşükse, yukarı tabakaların aşağı tabakaları toplumdan dışlayarak alt sınıf olarak nitelendirmek için duydukları baskı da o kadar büyük olmaktadır. Üst sınıflar ile alt sınıfların yaşam standartlarındaki fark bunu psikolojik olarak gerekli kılmaktadır. Söz konusu durumda üst tabakalar alt tabakaların, özellikle iktidarı paylaşma hakkının olmasını kabul etmemektedirler. Yukarı tabakalar yalnızca kendileri demokrasiye karşı olmakla kalmazlar, aynı zamanda aşağı sınıfların aşırı tepkilerinin yoğunlaşmasına da yol açarlar.

1950 ve 1960'ların en önemli iktisadî konularının başında büyüme teorileri gelirken, 1970'lerden 1980'lerin ortalarına kadar yirmi yıla yakın bir zaman diliminde iktisadî büyüme/gelişme (kalkınma) konuları iktisat literatüründe/iktisat öğretiminde arka plana itilmiş; iktisat biliminin sıcak tartışmaları kısa dönemli para ve konjonktür analizlerine yönelmişti. 1980'lerin ortalarında Lucas (1988) ve Romer (1986)'in ünlü makalelerinin öncü olduğu yeni büyüme literatürünün, eski teoriyi yeniden canlandırma, eleştirme ve geliştirme yönünde yoğun olarak geliştiği görülmektedir.

Solow'un sınıflamasını dikkate alarak, geçmiş elli yıl içinde büyüme teorisine olan ilginin üç dalga geçirdiğini söyleyebiliriz: İlki, Harrod ve Domar'ın çalışmalarına dayanan (önemli katkıyı Harrod'un yaptığı) büyüme modelleridir. İkinci dalga, Solow-Swan modelleriyle başlayıp Cass-Koopmans ve Ramsey modelleriyle gelişen Neo-Klasik büyüme modelleridir. Üçüncü dalga ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1980'lerin ortalarında başlayıp günümüze kadar yoğun bir gelişme gösteren; Neo-Klasik büyüme modelindeki kusur ve eksikliklere tepki olarak doğup sonra kendi soru ve cevaplarını yaratan Yeni (Endojen) Büyüme Modelleri'dir. (Solow, 1994; 45).

Bu sınıflama da bazı sonuçlar çıkarılabilir: bir piyasa ekonomisine sahip olmayan hiçbir demokrasi örneği yoktur. Piyasalar, demokrasi olsun veya olmasın, ekonomik büyüme sağlayabilir. Piyasa olmadan demokrasilerin kendi başına önemli bir ekonomik gelişme sağlaması mümkün görülmemektedir. Bütün bu çıkarsamalar, piyasa ekonomisi (kapitalizm) ile demokrasi arasında zorunlu bir ilişkinin varlığını mı ima etmektedir? Bazı anglo-sakson yazarlar, demokrasi ile kapitalizmin özdeş olduğunu ifade ederken, benzer öneri Lenin'in görüşlerinde de öne sürülmekte ve Burjuva Demokrasi'sinin tamamıyla kapitalist ekonomik düzene uygun bir kurumsal biçim olduğu belirtilmektedir (Rueschmeyer vd.,1992, 116).

Ancak piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi tanımlarken, öncelikle, piyasanın demokrasi için gerekli fakat yeterli koşul olmadığı; buna karşılık demokrasinin de piyasa ekonomisi için bir ön koşul olmadığı belirtilmelidir. İkinci olarak, sanıldığı gibi burjuva sınıfının demokrasinin oluşmasında öncü rol oynamadığı (İngiltere, İsviçre ve Fransa hariç), aksine burjuva sınıfının demokrasiyi kendi çıkarlarına aykırı ve özel mülkiyet haklarını sınırlayıcı olarak gördüğü, ancak çıkarları sistem içinde korunabildiği sürece demokrasiyi desteklediği belirtilmelidir (Huber, Rueschmeyer ve Stephans, 1993; 75).

Konuya ilişkin ilk ve en önemli çalışma S.M. Lipset'in 1959'da yazdığı ünlü makaledir: "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." Lipset bu çalışmada, ekonomik kalkınmanın demokrasi için bir ön koşul olduğunu öne sürmektedir. Bir ülkenin ekonomik durumu ne kadar iyiye, demokrasiyi sürdürme şansı o kadar yüksek olacaktır. Yine ekonomik yapı ve politik kültürün demokrasileri kurmakta ve onu muhafaza etmekte en temel değişkenler olduğunu vurgulayan Lipset, modernizasyon ve tolerans üzerinde odaklanmaktadır. Ekonomik ve sosyal kalkınma okur-yazarlık oranını ve eğitim seviyesini yükseltirken; eğitim sayesinde insanların bakış açıları genişleyip toleranslı olma özellikleri artmakta ve radikal doktrinleri benimsemekten uzaklaşmaktadırlar. Servet ve eğitim düzeyinin artması düşük gelirli/ayrıcılıksız grupları ılımlaştırıp orta sınıfı genişletirken, aynı zamanda bu grupların kendi geleceklerine ilişkin seçme/karar verme eğilimlerini ve politik güç olma konusundaki rekabetçiliklerini de artırmaktadır. Özetle, endüstrileşme (ekonomik kalkınma) serveti/geliri, eğitimi, iletişimi ve eşitliği artırırken, düşük ve yüksek gelirli gruplar arasındaki farklar ılımlaşmakta, her zaman daha toleranslı olan orta sınıfı genişletmekte (piramit biçimindeki sınıf yapısı baklava şeklini almakta) bu da istikrarlı bir demokratik yönetim olasılığını artırmaktadır (Lipset, 1959; 73).

1959'daki bu eski makale 1980'lerin ortalarından itibaren çok geniş bir ilgiye odak olmuş, pek çok ampirik ve tarihî çalışma Lipset'in hipotezini destekler sonuçlar bulmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanan az gelişmiş ülkeler açısından, 1950'lerden bu yana yaşanan iktisadî ve siyasî tecrübeler dikkate alındığında, 1990'larda gelişme-demokrasi ilişkisinin sınanmasının çok daha verimli ve anlamlı sonuçlar yaratacağı öne sürülmektedir (Vanhanen, 1997; 12).

Demokrasiye geçişin zamanlaması da çok önemlidir. Endüstriyelleşmenin (iktisadi gelişmenin) erken aşamalarında, demokrasiye geçiş olgusu yaşanırca, gelir düzeyi (ve büyüme oranları) yüksek de olsa, gelir dağılımının eşitsizliği yüksek seviyelerde olduğu için, demokrasi istikrarsız bir hâl alıp, sık sık kesintiye uğrayabilmektedir. Tersine, gelir eşitsizliklerinin azalmaya başladığı endüstriyelleşmenin ileri aşamalarında ise demokratikleşme olgusu daha istikrarlı bir yapı arz edecektir. Bunun temel nedeni, gelişmiş bir orta sınıf veya şehirli çalışan sınıfın demokrasiye desteklemesine karşın, demokrasiye karşı çıkan güçlerin tepkisinin nispeten zayıf kalacağıdır (Muller, 1997: 137).

Ekonomik gelişmenin, demokrasiye yol açacağına ilişkin bir diğer iddia da, Persson (2004) tarafından savunulmuştur. Bu görüş fonksiyonalisttir ve modern bir ekonomide karmaşık bir ağ oluşturan karşıt çıkarlar arasında ancak demokrasinin aracılık yapabileceğini savunmaktadır. Buna göre ekonomik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan yeni sosyal gruplar arasındaki sayısız ihtilafın çoğu hukuk sistemi çerçevesinde ya da politik sistem aracılığıyla çözülmek zorunda olduğu için, demokrasiler diktatörlüklerden daha işlevsel kabul edilmektedir. Ekonomik gelişmenin niçin demokrasiye yol açtığına ilişkin son bir açıklama ise diktatörlüklerin ve/veya tek parti yönetimlerinin zaman içinde yozlaştığı ve ileri teknolojik bir toplumu yönetmek zorunda kaldıklarında yozlaşma/yıpranma sürecinin daha da hızlandığı görüşüne dayanmaktadır.

Bütün bu görüşlerin her birinin açıklama gücü sınırlıdır ve ekonomik gelişmenin mutlaka demokrasi ile sonlanacağı konusunda kesinlik taşımamaktadır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek, ekonomik özgürlükleri geniş pek çok ülke, bürokratik ve otoriter devletler tarafından başarı ile yönetilmektedir. Ancak bu açıklamalar, ekonomik ve sosyal açıdan yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşmış ülkelerin, eninde sonunda demokrasiye yöneleceği yolunda güçlü bir olasılıktan söz etmektedir. Sonuç olarak, Huntington'un öne sürdüğü politik demokrasinin gerektirdiği ön koşulları sıralarsak:

1) Piyasa yönelimli bir ekonomi, 2) Geniş bir sosyal çoğulculuk, 3) Yüksek bir ekonomik performans düzeyi, 4) Çok sesli bir kültür, 5) Yüksek bir eğitim düzeyi

Farklılıklara ve uzlaşmalara daha açık ve daha toleranslı bir toplum

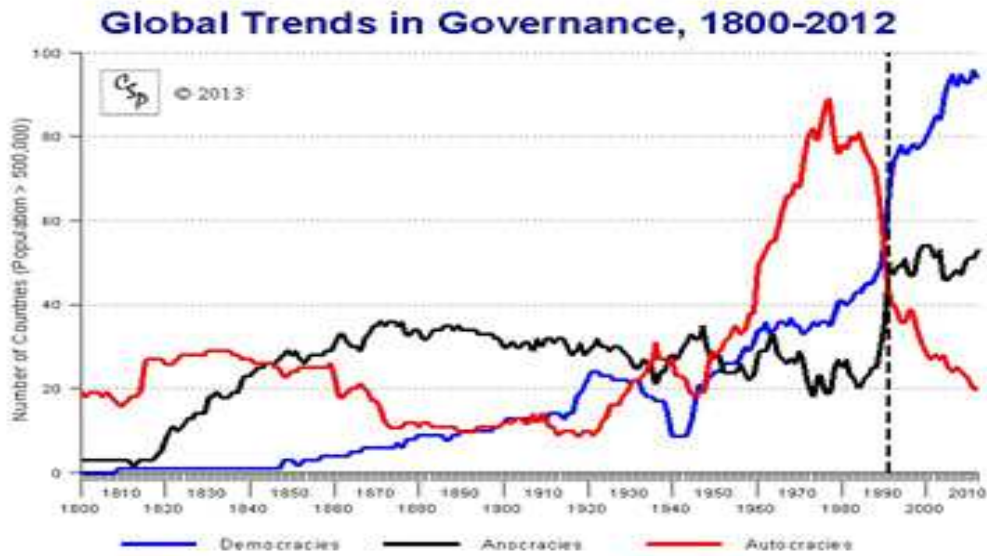
Demokratikleşme olasılığı büyük ölçüde bu ön koşulların birleşimlerine ve varlığına bağlı olmaktadır (Pourgerami, 1988; 125).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK EKONOMİ BAĞLAMINDA DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ - EKONOMİK GELİŞME

Günümüz dünyasında ekonomik gelişmenin sağlanması veya devam ettirilmesi, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için başlıca hedefler arasında gösterilebilir. Ekonomik gelişimini kısmen gerçekleştirmiş olan ülkeler bu istikrarın sürekliliğini sağlamak için, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik gelişimi gerçekleştirmek için ekonomi alanında çeşitli regülasyonlar veya reformlar yapmaktadırlar. Dünya üzerinde de Şekil 3.1'de açıklandığı gibi özellikle 1990 yılından sonra özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile demokratikleşme yolunda büyük bir ilerleme vardır.

Şekil 3.1: 1800-2012 Dünya Küresel Demokratikleşme Eğilimi

Kaynak: Polity, 2013

Bazı ülkeler açısından, tarih boyunca demokratikleşme ve iktisadî gelişmenin birbirinden bağımsız olarak düşünüldüğü durumlarda büyük olumsuzlukların yaşandığı görülmektedir. Söz konusu durumun aksine, demokratikleşme ile iktisadî gelişme arasında güçlü bir bağlantı kurulmuş olan ülkelerde ise, gerek toplumsal özgürlükler ve gerekse ekonomik özgürlükler açısından olumlu gelişmelerin yaşanmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde daha

demokratik bir toplumsal ve ekonomik düzenin sağlanabilmesi için, iktisadî gelişmeyi özendirerek iktisadî ve sosyal tedbirlere ihtiyaç duyulabileceği gibi, iktisadî gelişmeyi sağlayabilmek ve sürdürülebilir bir düzeye getirebilmek için de demokratik bir temele dayalı kurumların oluşturulmasına ve bu noktada politik haklar, sivil ve ekonomik özgürlüklerin de ayrıca gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Walton Hamilton kurum hakkındaki düşüncesini, bir grubun alışkanlıkları veya insanların gelenekleri içine gömülü belirli düzeyde geçerliliği veya sürekliliği olan bir düşünce ve eylem tarzı; Veblen, düşünce alışkanlıkları; Commons, bireysel eylemin genişletilmesi, serbestleştirilmesi ve denetiminde ortaya çıkan toplu eylem; Mitchel, yaygın kabul gören, iyi düzeyde standartlaştırılmış sosyal alışkanlıklar olarak açıklamaktadır (Demir, 1996:174 ve Savaş, 2000:652). Schotter'e göre kurumlar, kurallar veya davranışsal kalıplar çerçevesinde tanımlanıp değerlendirilmektedir (Schotter, 1985:117-118). Tiffin ise kurumları, işbirliği ve üretkenliği sağlamak amacıyla bireysel yetenekleri şekillendiren resmî veya gayri resmî sınırlamalar ve teşvikler bütünü olarak tanımlamaktadır (Tiffin, 2006:5-6). North, Tiffin'in tanımlamasına benzer bir tanımlamayla kurumları, toplumda yer alan oyunun kuralları veya diğer bir ifade ile insan ilişkilerini şekillendiren insanî sınırlamaların bütünü olarak tanımlamıştır (North, 1990:3). Benzer bir yaklaşımla kurumlar, insanlar arasındaki eşgüdümü kolaylaştıran toplum veya örgüt kuralları olarak da tanımlamaktadır (Mihçı, 2005: 55).

Mülkiyet haklarına saygılı, politik hakları ve sivil özgürlükleri koruyan, gelir dağılımında ve kaynakların kullanımında eşitliği tesis eden ve kaynakları toplumun refahını artırıcı şekilde kullanan kurumsal yapılar iktisat literatüründe iyi kurumsal yapı olarak adlandırılmaktadır (Acemoglu vd, 2003:27).

Demokratik rejimlerin uygulandığı ülkelerde, sosyal eşitliğin sağlanmasına yönelik olarak tesis edilen kurumsal yapılar, kaynakların ve kazancın toplumda eşit olarak dağıtılmasını sağladığından önemlidir

Politik haklar; yasal seçimlerde bireylerin özgürce oy kullanabilme hakkı, kamu görevinde yarışabilme, politik partilere ve organizasyonlara katılabilme, kamu görevinde karar verici olarak bulunabilme ve seçilebilme hakkı elde etme gibi haklarla, bireylerin politik süreçlere özgürce katılımını kapsamaktadır (Freedom House, 2010).

Sivil özgürlükler ise; inanç ve ifade özgürlüğü, dernek ve örgütsel özgürlükler, hukuk düzeni ve devlet müdahalesinin olmadığı durumlar olarak ifade edilebilir (Freedom House, 2010). Ayrıca sivil özgürlükler; bir kişinin yaşamında devlet müdahalesinin olmadığı, bireye insanca muamelenin yapıldığı ve özel hayatın olduğu özgürlüklerdir.

Smith'e göre *ekonomik özgürlük*; gönüllü mübadele, serbest rekabet, kişilerin ve mülklerin korunmasının mevcut olduğu bir piyasa ekonomisini ifade eder. Amaç kurumsal yapıları ve ekonomik politikanın ana unsurlarını tanımlamaktır .

Freedom House'nin 2005 yılı yıllık raporunda da ekonomik özgürlüğün temel unsurları şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Kolektif tercihten ziyade kişisel tercih
- b) Politik süreç yoluyla dağıtımdan ziyade, piyasalar tarafından koordine edilen gönüllü mübadele
- c) Piyasalara girişte ve rekabette özgürlük
- d) Diğerlerinin saldırılarına karşı kişilerin ve mülkiyet haklarının korunması

3.1. POLİTİK EKONOMİ

Politik ekonomi, karar vericilerin kısa vadede davranışlarını, uzun vadede ise tercih ve ideolojilerini, çevrelerindeki sosyal, politik ve ekonomik teşvik mekanizmalarıyla ve kısıtlamalarla açıklamaya çalışır. Bu yönüyle aktörlerin davranışlarını din ve etnik kimlik gibi kültürel faktörlerle veya politik kültür ve eğitim faktörleriyle açıklayan başka yaklaşımlardan, bu faktörlerin önemini yadsımaksızın, ayrılır.

Demokratik konsolidasyon ise, demokratik sistemin kuşku bırakmaz biçimde sağlamlaşıp alternatifsizleşmesi olarak tanımlanabilir; daha teknik bir tanımla bu da, sistemde kaybedenlerin bile kayıplarını demokratik oyun kuralları dışında telafi etmeyi düşünmedikleri, yaygın bir deyimle demokrasinin "*kasabadaki tek oyun*" haline geldiği durumdur (Przeworski, 1995; 26).

3.3.1. Küreselleşme ve Demokrasi

Küreselleşmenin demokratik rejimleri nasıl etkilediği sorusuna kolay bir yanıt vermenin zorluğu finansal küreselleşme örneğiyle anlatılabilir. Örneğin, 1990'ların küresel sermaye hareketlerinin egemen türü olan akışkan portföy sermaye hareketlerinin gerek hükümetler için kolay kaynak olarak cazibeleri, gerekse de yarattıkları bağımlılıklar ve tetikledikleri ödemeler dengesi krizleri, seçilmiş hükümetlerin seçmenlerinin tercihlerine göre davranmalarını zorlaştırmaktadır. Böylece seçilmiş hükümetlerin özerkliklerini kısıtlayarak bu ülkelerdeki demokratik açık sorununa katkıda bulunmaktadır. IMF gibi uluslar arası ekonomik kuruluşların dayattığı politikalar da, bu kuruluşlar politikalarının etkilediği insanlarca seçilmiş olmadıkları için, aynı şekilde özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki demokratik açığı pekiştirmektedir. Uluslar arası ticarî hareketlerin aksine, uluslar arası sermaye hareketlerini düzenli bir şekilde serbestleştiren ve denetleyen, üzerlerinde minimum uzlaşma bulunan uluslar arası kuralların ve kuruluşların olmaması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Var olan kuruluşların neoliberal ideolojik eğilimleri de, devleti piyasa lehine küçülten ve tek tip sosyal politikalar üreten kurumları toplumlara dayatarak ülkelerin demokratik tercihlerini kısıtlamaktadır (Armijo, 1999; 2).

Öte yandan, finansal küreselleşmenin demokrasiyi destekleyici etkilerinin de olduğunu vurgulamak gerekir. Örneğin, finansal küreselleşmenin tetiklediği krizler, özellikle seçilmiş hükümetleri zorlamakla beraber, iktidarın barışçı ve sorunsuz değişimini sağladıkları için demokratik ülkeler, krizlerle daha kolay başa çıkabilmektedir. Finansal küreselleşmenin olumsuz etkilerine maruz kalanlar özellikle zayıf demokrasilerdir, bu da demokratikleşmeyi finansal liberalleşmeyi erteleme opsiyonunun olamadığı oranda gelişmekte olan ülkeler için bir gereklilik haline getirmektedir. Uluslar arası sermaye özellikle uzun vadeli yani daha müspet sermaye ise, uzun vadeli kârını ve mülkiyet haklarını korumak güdüsünden dolayı, mülkiyet haklarının ve siyasî istikrarın güvence altında olduğunu düşündüğü demokrasisi sağlamlaşmış ülkeleri tercih etmektedir. Kısa vadeli sermayedarlar için de en azından yatırım yaptıkları ülkelerde bilginin ne kadar şeffaf olduğu büyük önem kazanmıştır ve şeffaflığın da en büyük güvencesinin demokrasi olduğu bilinmektedir. Burada önemli bir saptama da uluslar arası yatırım kararlarının salt ekonomik kriterlere göre verilmemekte olduğudur. Sermaye hareketleri sağlam demokrasilere yönelmekte, bu

olgu da demokratikleşen rejimleri ödüllendirip otoriter rejimleri cezalandırmaktadır ve anti-demokratik müdahaleleri zorlaştırmaktadır (Alper ve Öniş, 2003: 14).

Finansal küreselleşme-demokrasi ilişkisi olumlu ve olumsuz yönde bir çok etkileşimi barındırdığına göre, bu ilişkiyi olumlu veya olumsuz bir korelasyon olarak değil, değişik yönde nedensel mekanizmaları içeren bir ilişki olarak incelemek uygun olabilir. Bu tez için daha önemli olan bir diğer sonuç ise küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yönde sonuçlarının hangisinin ağır basacağını, bir ülkedeki demokrasinin kalitesinin belirleyeceği. Bu bağlamda, küreselleşmenin hangi sırayla gerçekleştiği de önemli bir belirleyici olmaktadır. Dışa açılma, hem devlet-kurumlar (makro), sivil toplum (mezzo), hem de bireyler ve toplumu oluşturan alt gruplar (mikro) düzeylerinde demokratik konsolidasyonu artırıcı reformlardan sonra gerçekleştiği oranda çok daha olumlu sonuçlar doğuracaktır (Alper ve Öniş, 2003: 17).

3.3.2. Zenginlik ve Demokratikleşme

Demokratlaşmayı kolaylaştıran başlıca unsurlardan biri, bir toplumun zenginlik düzeyidir. Demokratik konsolidasyon sürecine girmiş ülkelerde, kişi başına millî geliri kritik sınır olan (satın alma gücü paritesine göre) 6.000 doları aşmış olanlar arasında konsolidasyon sürecinden geri dönülmediği gözlenmektedir. Bu, modern devletlerde rejimlere meşruiyet sağlayan başlıca kaynaklardan birinin, ekonomik kalkınma olması ile açıklanabilir. Dolayısıyla belli bir ekonomik zenginlik düzeyini tutturana demokratik rejimlerin meşruiyetleri, sistem-karşıtı marjinal gruplar dışında, sağlamlaşacaktır. Bu çözümleme ışığında, petrol üretenler dışında hemen hepsi orta ve düşük gelir düzeyine sahip olan Müslüman toplumların demokratik konsolidasyonu gerçekleştirememelerinin bir nedeninin de düşük gelir düzeyi olduğunu söylenebilir (Przeworski, 1997; 297).

3.3.3. Mikro-Düzenleyici Devlet ve Demokratik Konsolidasyon

Demokratik konsolidasyonun en önemli, fakat yeterince anlaşılmayan ve yatırım yapılmayan unsurlarından biri de, kısaca toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine güveni ve ortak hareket etme ve işbirliği kapasitesi olarak tanımlayabileceğimiz sosyal kapitaldir. Sosyal kapitalin, vatandaşların ortak hedeflerine ulaşmak ve devleti denetlemek gibi amaçlarla demokratik katılımında bulunmak için spontane veya örgütlü

işbirliği yapma ve ortak hareketler organize etme yetilerini yansıttığı varsayılır (Lichbach, 1998; 3).

Sosyal kapitalin değişik türleri vardır ve bazı türleri belli bir noktadan sonra ekonomik kalkınmayı ve demokratikleşmeyi olumsuz etkileyebilirler. Örneğin kısaca yerel sosyal kapital olarak tanımlayabileceğimiz hemşerilik, ortak cemaat veya ortak etnik kimlik ilişkileri üzerine kurulu sosyal kapital, söz konusu kimliği paylaşan kişiler arasındaki güveni ve böylece yardımlaşma ve işbirliğini kolaylaştırırken, bu kimliği paylaşmayan kişilerle olan güveni azaltabilir. Dolayısıyla bir noktaya kadar demokrasi ve kalkınmaya olumlu katkı yaparken örneğin yargı sisteminin etkisiz kaldığı ticarî ilişkilerde güvene dayalı ve dayanışmacı ilişkiler kurulmasını, ekonomik krizlerde grup üyelerinin yardımlaşmasını ve yerele (gruba) özel sorunlar bazında ortak demokratik tepki oluşturulmasını teşvik ederek bir noktadan sonra, aynı yerel kimliği taşımayan kişilerle ekonomik işbirliğini ve ulusal boyutlu demokratik hareketlenmeyi zorlaştırarak, demokrasi ve kalkınmaya sekte vurabilir (Somer, 2006: 16-17).

Makro düzenleyicilik daha çok toplumun devlete olan güvenini etkilerken, mikro düzenleyicilik bireylerin demokratik devlete güvenini etkileyecektir. Bu durum ekonomik kalkınma için son derece önemlidir. Demokrasi vatandaşların aynı toplumun hak ve sorumluluk sahibi üyeleri olarak birbirleriyle özdeşleşmelerini gerektirir, bu da aralarındaki günlük ilişkilerin düzenli ve adaletli olmasından beslenecektir. Öte yandan sistemin işlemesi için gerekli olan vergi vermek gibi sorumluluklarını yerine getirmek ve yolsuzluktan kaçınmak için, bireyler diğer bireylerin de sorumluluklarını yerine getirdiğine güven duymalıdır (Çarkoğlu ve Adaman, 2003; 124-125).

Burada anlaşılması gereken en önemli sorulardan biri de mikro ve makro mekanizmalar arasındaki ilişkidir. İçinde bulunduğumuz, makro düzenleyicilikle ilgili reformların da sorunlu olduğu reform sürecinde, kaynakları kısıtlı olan devletin her alana aynı oranda yatırım yapması elbette mümkün değildir. Ancak, devletin mikro düzenleyici kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlar makro düzenleyici kapasiteye yönelik yatırımların alternatifi olarak görülmemelidir (Çarkoğlu ve Adaman, 2003; 126).

Mikro düzenleyiciliği makro düzenleyiciliğe bağlayan mekanizma şöyle açıklanabilir: Bireylerin toplumsal yaşamdaki kuralların belirleyiciliğine ve

inandırıcılığına dair inançlarını, günlük yaşamlarında mikrodan makroya uzanan kuralların, kendilerine ve başkalarına ne derece uygulandığıyla ilgili gözlemleri belirler.

Örneğin günlük yaşamlarında basit trafik kurallarının yaptırımsızca ihlâl edildiğini kendilerinde veya başkalarında gören bireylerin daha önemli kuralların, örneğin inşaat standartları, uygulanmasıyla ilgili beklentileri de zayıflayacaktır. Bu şekilde büyüyen olumsuz beklentiler aşamalı olarak daha makro konularda kuralsızlığı da artırır. Trafik veya temizlikle ilgili mikro kuralsızlıklar, rüşvet gibi daha ciddi alanlara yayılarak, sonunda bankacılık, eğitim, özelleştirme ve güvenlik gibi makro alanlarda da devletin düzenleyici kapasitesini ciddi biçimde zayıflatır.

Yukarıdaki çözümlenmeden çıkan bir sonuç, devletin mikro düzenleyiciliğini aşındıran popülist uygulamaların trafik anarşisine, kaçak yapılaşmaya veya korsan sanat ürünlerinin satışına göz yumulması gibi demokratik konsolidasyona sanıldığından da çok zarar vereceğidir. İkinci bir sonuç ise, mikro kuralsızlıkları önlemeye yapılacak yatırımların, büyük çaplı yolsuzlukları önleme çabalarının verimini de önemli ölçüde arttıracakları ve demokratik konsolidasyona katkıda bulunacaklarıdır. Oysa ülkemizdeki yaygın görüş büyük sorunların büyük çözümler gerektirdiğidir. Örneğin vergi kaçakçılığı gibi sorunlarla ilgili tartışmalar bile medeniyetler çatışması üzerine soyut çözümlere dönüşebilir. Benzer şekilde, ekonomik kalkınma veya AB üyeliği gibi önemli hedeflere ulaşmada mikro düzenlemelerin rolü küçümsenir; her kar fırtınasında trafiği kilitlenen ve birkaç iş günü kaybeden metropollere yabancı yatırımcıların gelmekte tereddüt edebilecekleri gözden kaçırılır. Bir diğer yaygın kanı da demokratik konsolidasyonsuzluk dahil bir çok önemli sorunun altında kültürel çarpıklıkların ve eğitimsizliğin yattığıdır. Ancak her sorunun çözümünü uzun vadeli değişkenler olan eğitime ve kültüre bağlamak bir erteleme aracı veya mazereti haline de gelebilmektedir.

3.2. DÜNYA'DA DEMOKRASİ-EKONOMİK GELİŞME DEĞERLENDİRMESİ

Demokrasinin ekonomik gelişme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar farklılıklar göstermektedir. Bu kapsamda seçilmiş bazı ülkelerin ekonomik göstergeleri ile demokrasi göstergeleri arasındaki etkileşimi göstermek amacıyla aşağıdaki tablo tarafimca oluşturulmuştur. Tablo 3.1'de ülkelerin 2010 yılına ait GSYİH ve kişi başı GSYİH oranları ile yine bu ülkelere ait politik haklar ve sivil özgürlük değerleri

gösterilmiştir. Karşılaştırmanın daha kapsamlı olabilmesi amacıyla, söz konusu ülkelere ait İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Polity Demokrasi Endeksi eklenmiştir.

Tablo 3.1: 2010 Yılı Seçilmiş Ülkelerin Ekonomik ve Demokrasi Göstergeleri

Ülkeler	GSYİH (Milyar Dolar)	Kişi Başı GSYİH (Bin Dolar)	Politik Haklar	Sivil Özgürlükler	İnsani Gelişme Endeksi	Polity Demokrasi Endeksi
ABD	14,657.800	47,283	1	1	0.902	+10
Avustralya	1,235.539	55,589	1	1	0.937	+10
Norveç	414.462	84,443	1	1	0.938	+10
Danimarka	310.760	56,147	1	1	0.866	+10
Yunanistan	305.415	27,301	1	2	0.855	+10
Finlandiya	239.232	44,488	1	1	0.871	+10
Türkiye	741.853	10,398	3	3	0.679	+7
Rusya	1,465.079	10,437	6	5	0.719	+4
Malezya	417,619	14,770	4	4	0.763	+6
Pakistan	479,484	10,50	4	5	0.512	+5
Afganistan	372,876	1,220	6	6	0.386	-7
Mısır	218.466	2,788	6	5	0.620	-3
Suriye	59.330	2,877	7	6	0.589	-7
Tunus	44.290	4,200	7	5	0.683	-4
Yemen	31.273	1,281	6	5	0.439	-2
Bosna-hersek	16.830	4,318	4	3	0.710	-6

Kaynak : Dünya Bankası (2010), Freedom House Report (2010), Human Development Report (2010), Polity Endex (2010).

Tablo 3.1’de de açıklanan Amerika gibi demokratikleşme sürecini tam olarak tamamlamış politik haklar ve sivil özgürlüklerde tam not almış yine Polity Demokrasi Endeksi olarak +10 ile tam demokratik ülke konumuna ulaşmış, insani gelişmişlik düzeyi olarak da 0.902 ile yüksek insani gelişmişlik düzeyinde olan bir ülkenin ekonomik büyüme olarak değerlendirildiğinde kişi başı GSYİH’nın 47.283 \$ ile çok yüksek seviyelerde olduğu; yine Avustralya, Amerika gibi demokratikleşme olgusunu tamamlamış politik ve sivil özgürlükler 1 tam not almış demokrasi endeksi +10, insani gelişmişlik düzeyi 0.937 ile ekonomik olarak değerlendirildiğinde kişi başı GSYİH’sı 55.589 \$ ile dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır.

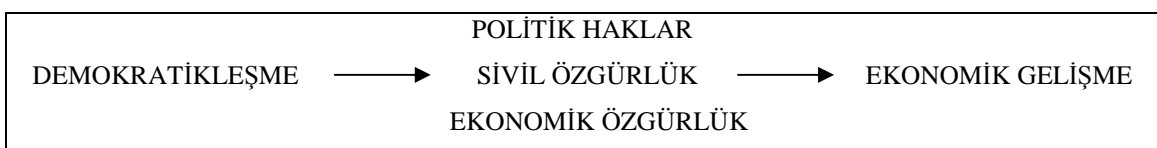
Bunun tam tersi olarak demokratikleşme sürecini tamamlayamamış ve halen tam özgür olamamış ülkelere baktığımızda örneğin Afganistan, politik ve sivil özgürlük puanı 6, demokrasi endeksi -7 ve insani gelişmişlik düzeyi olarak 0.386 olan ülkenin ekonomik büyümeye etkisi kişi başı GSYİH 1.220 \$ olarak çok düşük seviyelerde seyretmiştir.

Diğer taraftan demokratikleşme sürecini tam olarak tamamlayamayıp kısmen özgür ülkelere baktığımızda örneğin Rusya'da yine politik ve sivil özgürlük puanı olarak 6 olarak, demokrasi endeksinde +4 ve insani gelişmişlik düzeyi olarak 0.719 puan almış ve ekonomiye etkisi kişi başı GSYİH 10.500 \$'da kalmış ve demokratik yönetim sistemini tam olarak uygulamış ülkelere yetişememiştir.

Bir ülke ekonomisinde, ekonomik gelişmenin sağlanmasında demokrasinin önemli bir role sahip olduğunu belirten görüşler genel olarak; bir ülkede demokrasi temelinde oluşturulan ve geliştirilen politik haklar, sivil ve ekonomik özgürlüklerin sonucunda, ülkede hem ekonomik anlamda hem de sosyal anlamda bir gelişim meydana geleceğini savunmaktadırlar.

Ekonomik gelişmenin bir ön koşulu olarak demokratikleşme yaklaşımı çerçevesinde incelenecek olan temel faktörler Tablo 3.2'de belirtildiği gibi, politik haklar, sivil ve ekonomik özgürlükler demokratikleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini açıklamakta yol gösterici olmaktadır.

Tablo 3.2: Ekonomik Kalkınma Bağlamında Demokratikleşme

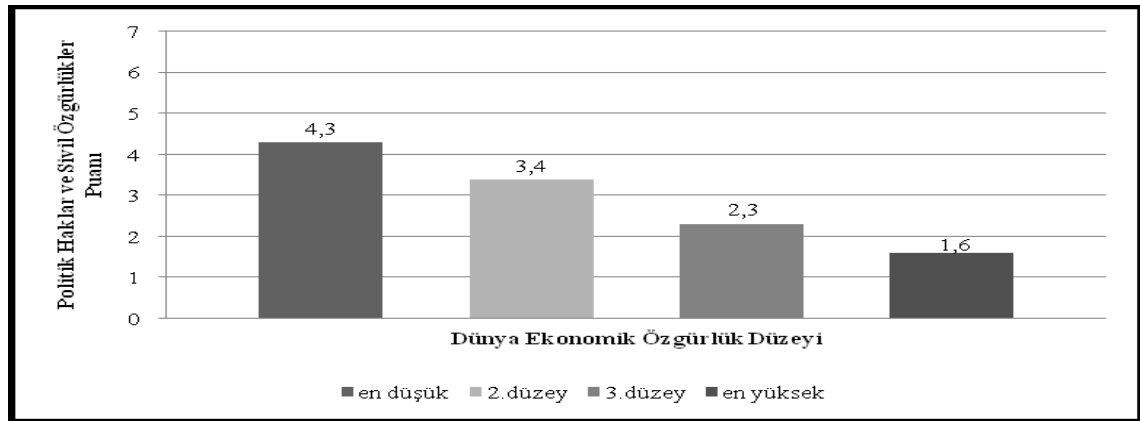

Ayrıca ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleri ile politik haklar ve sivil özgürlük düzeyleri arasında güçlü bir bağlantının olduğu, bu durumda politik haklar ve sivil özgürlükler alanında daha iyi olan ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyinin de yüksek durumda olduğu görülmektedir.

Demokrasinin temel unsurlarından olan politik hakların, sadece sivil özgürlüklerin temin edilmesinden ziyade, iktisadi güvenliği geliştirmeye yardımcı olarak, ekonomik özgürlüklerin sağlanmasında da önemli katkısı bulunmaktadır (Sen,

2004: 26). Politik sistemlerdeki değişikliğin büyük sosyal ve ekonomik değişimlere yol açacağı, Jensen ve Paldam tarafından ileri sürülmektedir (Jensen ve Paldam, 2006: 155).

Şekil 3.2: Ekonomik Kalkınma Bağlamında Demokratikleşme

Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

EFWI (Economic Freedom Of the World) raporuna göre, ekonomik özgürlük ile politik haklar ve sivil özgürlükler arasındaki ilişkinin doğru orantılı olduğu belirtilmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlük seviyesi 1'e yakın olan ülkelerin ekonomik özgürlük seviyesinin de yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda şekil 3.2'de politik haklar ve sivil özgürlükler konusunda iyi olan ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyinin de daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Ekonomik özgürlük ile politik haklar ve sivil özgürlükler arasında birbirini destekler nitelikte bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile ekonomik özgürlükler ile politik haklar ve sivil özgürlükler arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Ekonomik yönden özgür olan ülkelerin, politik hakların ve sivil özgürlüklerin sağlanmasında gerekeni yapacağı belirtilirken, politik haklar ve sivil özgürlükler yönünden özgür olan ülkelerin de, zaman içerisinde ekonomik özgürlüklerinin sağlanmasında önemli gelişmeler kaydedeceği ifade edilmektedir (Pop-Silaghi ve Cosmin Silaghi, 2004:2).

Ekonomik özgürlük, iktisadî faaliyetler içerisinde özgürlüğü korumak ve sürdürmek için, mal ve hizmetlerin ötesinde, vatandaşların gerekli ihtiyaçlarının üretiminde, dağıtımında veya tüketiminde hükümetin baskı veya sınırlamasının olmadığı özgürlük olarak tanımlanmaktadır (Pop-Silaghi ve Cosmin Silaghi, 2004:2). Ayrıca ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadî faaliyetlerde bulunabilmelerini ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri kazançları herhangi bir

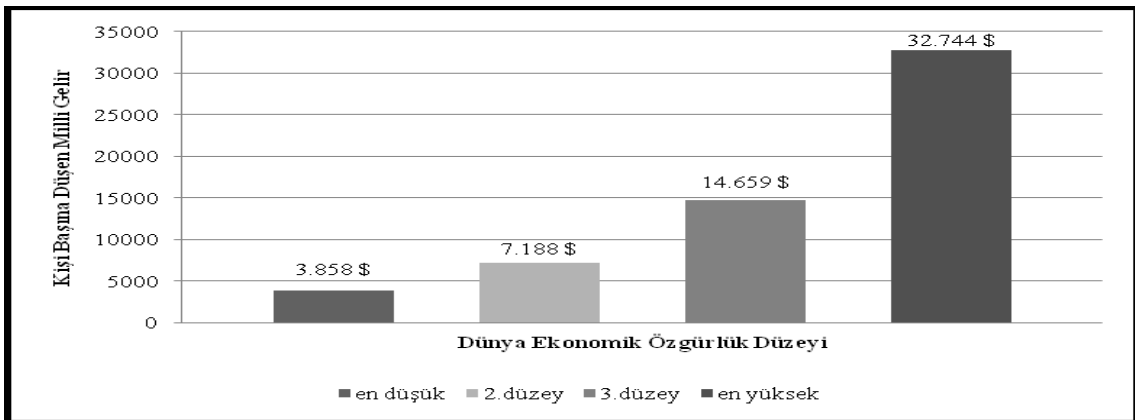
zorlama olmaksızın özgürce kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini de ifade etmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2008: 1).

Bu tanımlamalardan hareketle ekonomik özgürlükleri, iktisadî faaliyetlerde ve bu faaliyetlerde elde edilen kazançlarda herhangi bir baskı unsurunun yer almasını engelleyen kurallar bütünü olduğunu ifade edebiliriz. Ekonomik özgürlükler bireylere ve firmalara iktisadî faaliyetlerde hareket özgürlüğü sağlayarak, bireylerin ve firmaların ekonomide etken ve verimli olmasını kolaylaştırır. Bunun yanı sıra, ekonomide yatırım kararlarının hızlı alınmasına, ticarete rekabetin sağlanmasına, ekonomik faaliyetlerde verimliliğin artmasına ve daha birçok faktörlerin gelişimine katkı sağlayabilmektedir.

Demokratikleşme sürecinde politik düzen ve kurumsal yapıların ekonomik gelişmeye katkısı olduğu gibi, demokrasinin bir sonucu olarak, ekonomik özgürlüğün de kaynak tahsisi, üretim ve verimlilik açısından ekonomik gelişmeye katkısı bulunmaktadır (Gounder ve Xayavong, 2005:3). Ekonomik özgürlüğün, iktisadî faaliyetlerin doğal ortamda işlemesine olanak vererek, bireylere ve firmalara hareket özgürlüğü sağlayarak, bireylerin kazançlarını maksimize ettiği ve ekonomik faaliyetlerdeki fırsatların en iyi biçimde değerlendirildiği görülmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2008:6). Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerde meydana gelen bu tür olumlu gelişmelerin de ekonomik refahı artırdığı görülmektedir.

Serbest piyasa ekonomisi ve mülkiyet hakları gibi ekonomik özgürlük alanlarında meydana gelen gelişmelerin, büyümeyi artırdığı görülmektedir (Dawson, 2003: 488). Ayrıca, sermaye hareketleri, yabancı yatırım, ücret ve fiyat kontrolleri, mülkiyet hakları ve düzenlemeler gibi ekonomik özgürlüğün temel unsurlarının, büyümeyi artırdığı ifade edilmektedir (Heckelman, 2000: 88). Ekonomik büyüme ve kalkınmanın, ekonomik özgürlüğe olumlu etkisi olabileceği gibi, ekonomik özgürlüklerin de ekonomik gelişmeye katkısı olabilmektedir. Bu nedenle bu iki olgu arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik özgürlükler sonucunda, ekonomik büyüme ve gelişmede artışlar ve hayat standardında yükselmeler sağlanmaktadır. Özgürlük büyümeyi sağlarken, büyüme özgürlüğü geliştirmekte ve özgürlük beraberinde daha fazla büyümeyi getirmektedir (Moore, 2001:19).

Şekil 3.3: Ekonomik Özgürlükler ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

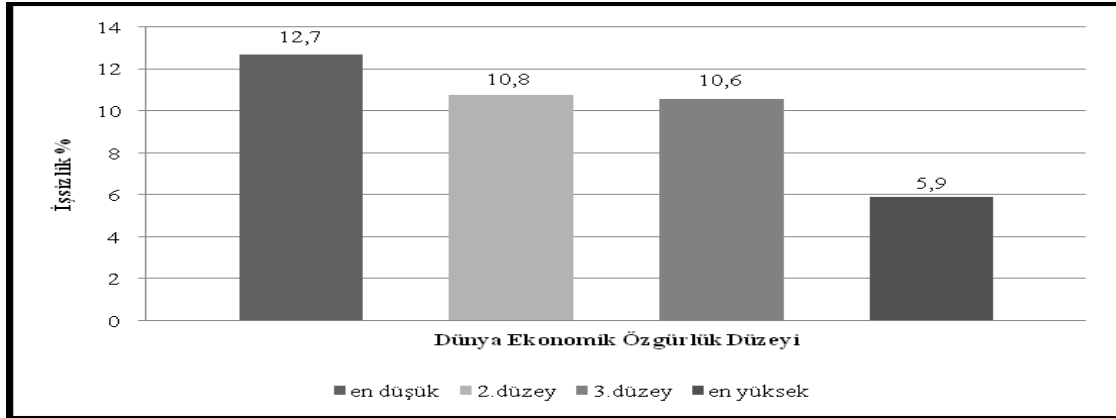

Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

Şekil 3.3'de ekonomik özgürlük ile kişi başına düşen milli gelir arasında pozitif veya doğru orantılı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Dünya ekonomik özgürlük düzeyine göre; en düşük ekonomik özgürlük grubunda bulunan ülkelerde, kişi başına düşen milli gelir 3.858\$ iken, en yüksek grupta bulunan ülkelerde ise bu miktar 32.744\$ düzeylerinde olmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerinde artışlar meydana geldiği zaman, bu durumda kişi başına düşen millî gelirlerde de önemli artışların olduğu görülmektedir.

Günümüzde gelir seviyesi yüksek ülkelerin, gelir seviyesi düşük ülkelere kıyasla daha demokratik olduğu açıkça görülmektedir. Bhagwati (2002) yapmış olduğu çalışmada, demokratik rejimlerde, otokrasi rejimlere kıyasla yenilik ve teknik değişimlerin daha hızlı ve daha iyi gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bunun nedeni ise, politik hakların ve sivil özgürlüklerin oluşturduğu resmî yapıların, bilgi yayılımında ve bilginin elde edilmesinde daha az sınırlamalarda bulunmasını ve böylelikle daha kaliteli yatırımların yapıldığı ortamın oluşturulmasını sağlaması olarak belirtilmektedir.

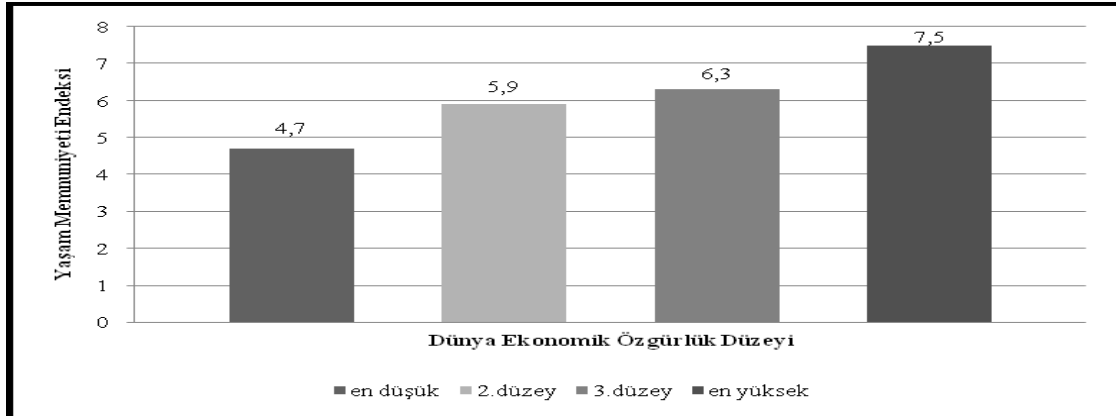
Şekil 3.4: Ekonomik Özgürlükler ve İşsizlik (%)

Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

Şekil 3.4'e göre, ekonomik özgürlük seviyesi yüksek olan ülkelerde işsizlik oranı düşük olmaktadır. Bu durumda işsizlik oranı ile ekonomik özgürlük arasında ters bir orantının olduğu görülmektedir. En düşük ekonomik özgürlük düzeyinde bulunan ülkelerde işsizlik oranı %12,7 gibi yüksek bir oranda gerçekleşirken, en yüksek ekonomik özgürlük düzeyinde bulunan ülkelerde işsizlik oranı %5,9 gibi düşük bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 3.5: Ekonomik Özgürlükler ve Yaşam Memnuniyeti

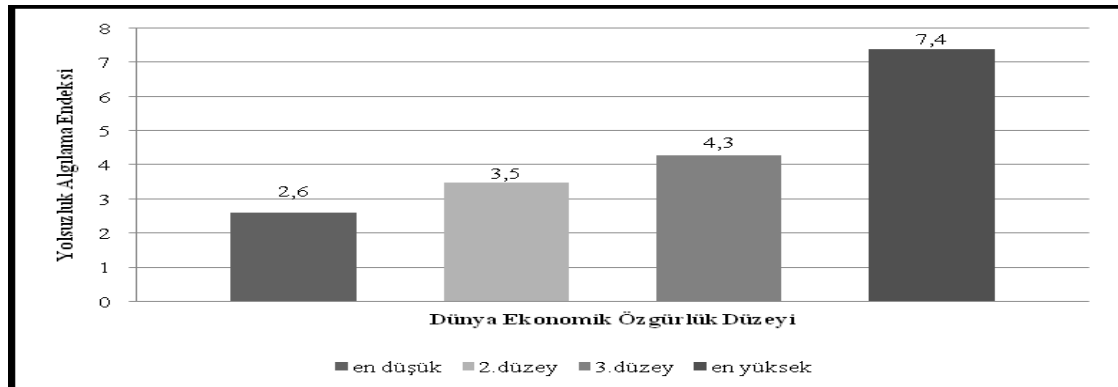
Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

EFWI raporunda, ekonomik özgürlük düzeyi farklı olan ülkelerde yaşayan insanların yaşam memnuniyeti endeksine göre yaşam memnuniyeti ölçülmüştür. Şekil 3.5'de de görüleceği gibi, en düşük ekonomik özgürlük düzeyinde bulunan ülkelerde yaşayan insanların yaşam memnuniyeti endeksi değerleri 4,7 gibi oldukça düşük bir seviyede iken, en yüksek ekonomik özgürlük düzeyinde bulunan ülkelerde yaşayan

insanların yaşam memnuniyet endeks değerleri 7,5 gibi yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir.

Şekil 3.6: Ekonomik Özgürlükler ve Yolsuzluk Algılama Endeksi

Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

Ekonomik özgürlük ile yolsuzluk algılama endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyen Şekil 3.6'ya göre bu ilişkinin doğru orantılı olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlük düzeyi en yüksek olan ülkelerde yolsuzluk algılama endeksi yüksek olurken, buna rağmen ekonomik özgürlük düzeyi en düşük olan ülkelere ise yolsuzluk algılama endeksi düşük olmaktadır. Ülkedeki yolsuzluk algılama endeksinin yüksek olması, o ülkede yolsuzlukların az olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda bir ülkenin ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça, o ülkedeki yolsuzluklar da azalacaktır.

Yolsuzluğu temelinde yasadışı ve gayri ahlaki nitelik taşıdığından dolayı doğrudan ölçmek mümkün değildir. Uluslar arası saydamlık örgütü tarafından 1995'den itibaren her yıl yayımlanan Yolsuzluk Algılama Endeksi kamu gücünü özel çıkarlar için kötüye kullanımını, kamu işlerinin yürütülmesindeki rüşvet alma ve kamuya ait fonların zimmete geçirilmesi konularına yoğunlaşır ve 10 (çok temiz) ile 0 (çok kirli) aralığı puan verir. Yüksek puan alan ülkede hiç yolsuzluğun yaşanmadığını, düşük puan alan ülkenin ise tamamen yozlaştığını söyleyebiliriz.

Bir ülkede yolsuzluğun yüksek olması her şeyden önce yabancı yatırımcıların önünün açılmasında büyük engel olduğu gibi yatırımlar sorunlarının giderilmesinde de negatif etki yaratmaktadır.

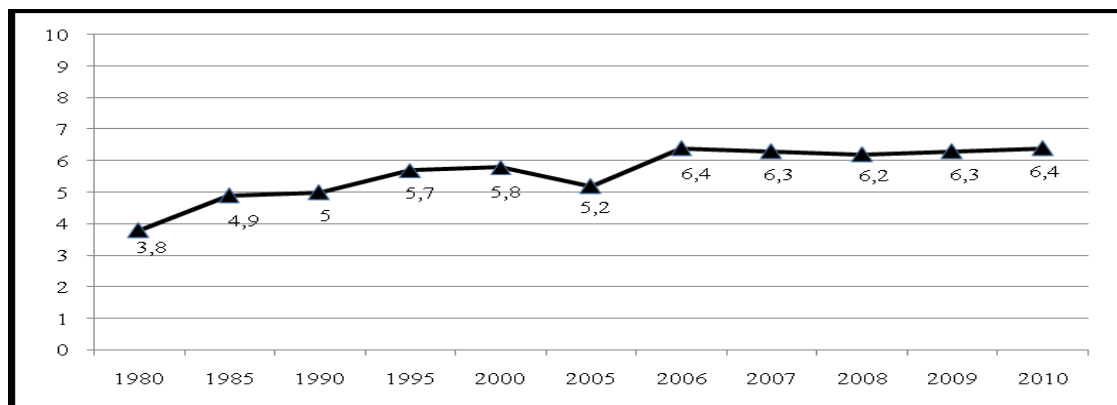
Siyasi rekabet koşullarının yüksek olduğu yani demokratikleşme sürecini tamamlayabilmiş ülkelerde yolsuzluğa karşı duyarlılıkta artmıştır.

3.3. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ - EKONOMİK GELİŞME ANALİZİ

Ekonomik büyüme, ekonomilerin nicel yönleriyle alakalı bir kavramdır. Milli gelirin büyüklüğü, büyüme oranı, kişi başına düşen gelir düzeyi büyümeyle alakalıdır. Ülkenin üretim olanaklarının gelişmesi, mal ve hizmet ürünlerinin artmasıyla ekonomik büyüme sağlanır. Ekonomik büyüme sonrasında ücretlerde artış, yaşam standardında yükseliş görülür (Karagül, 2002: 9). Ekonomik gelişme ise, ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumsal refahın artması şeklinde ifade edilebilir. Gelişme süreci, milli gelir ve üretimin zaman içinde sayısal olarak artması ile birlikte, kurumlardaki köklü değişiklikleri, ekonomik ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer yargılarında, dünya görüşlerinde ve davranış kalıplarındaki değişiklikleri de kapsar (Demircan, 2003: 99).

Bir ülke toplumunun refah göstergelerinden birisi, kişi başına düşen millî gelirin yüksek olmasıdır. Kişi başına düşen millî gelirdeki artış oranı ise ekonomik büyüme ve gelişmenin bir sonucu olarak meydana gelmektedir.

Şekil 3.7: EFWI'ya Göre Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Ekonomik Özgürlük Puanı

Kaynak: Gwartney, James & Robert Lawson (2010), "Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report"

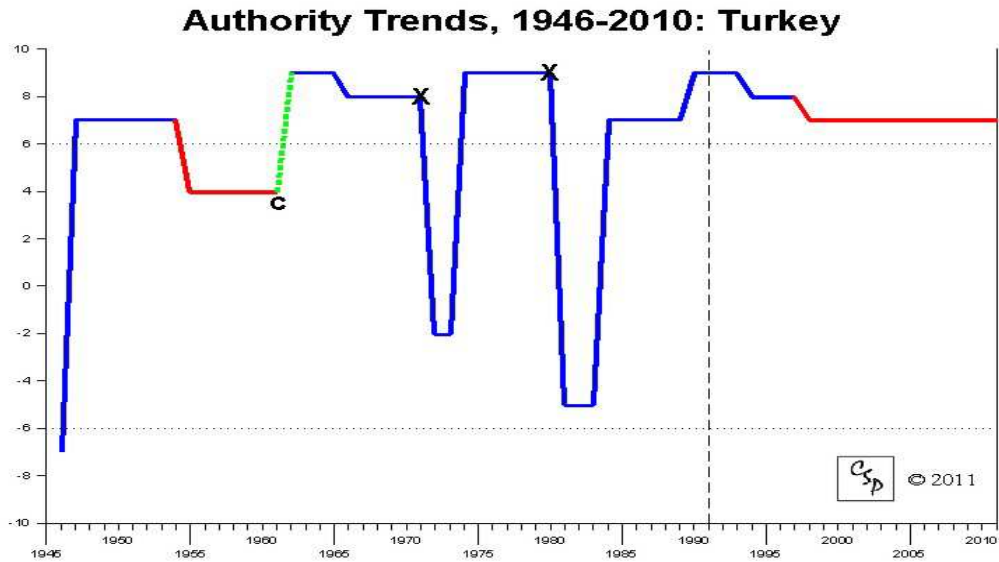
Şekil 3.7'de, EFWI raporuna göre yıllar itibarıyla Türkiye'nin ekonomik özgürlük puanları görülmektedir. Bu raporda ekonomi özgürlükler alanında en yüksek puan "10", en düşük ise "0" olmaktadır. Bu durumda ekonomik özgürlükler konusunda Türkiye'nin puanı 1980'li yıllarda "4" seviyelerinde gerçekleşmişken, son yıllarda ekonomik özgürlükler alanında Türkiye ilerleme kaydederek, bu alandaki puanını "6" seviyelerine yükseltmiştir.

2011 Ekonomik Özgürlük Endeksi IEF (International Economic Freedom) raporunda Türkiye'nin ekonomik özgürlük bakımından 179 ülke arasından 67. sırada yer aldığı görülmektedir. Ülkelerin ekonomik özgürlük endeksi, "0" ile "100" arasında bir puanlama ile değerlendirilmiş ve Türkiye'nin bu rapordaki değerlendirmelere göre 64,2 puan aldığı görülmektedir.

Türkiye, aldığı bu puanla ekonomik özgürlük bakımından *orta seviyede özgür* ülkeler kategorisinde yer almıştır. 2011 IEF raporunun Türkiye ile ilgili değerlendirmelerine bakıldığında ise Türkiye'nin ekonomik özgürlük alanındaki kriterlerden; işletme özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları ve iş gücü özgürlüğü konularında yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Şekil 3.8'de görüldüğü gibi Türkiye'nin 1946-2011 yılları arası Polity Demokrasi Endeksine göre haritası oluşturulmuştur. Muhtıra ve darbeleriyle zengin olan Türkiye'nin demokrasininin olmadığı bu dönemlerde ekonomik durumunu incelediğimizde ortaya çıkan sonuçlar Tablo 3.3, 3.4, 3.5 ve 3.6'da açıklanmıştır.

Şekil 3.8: 1946-2010 Türkiye Demokrasi Eğilimi

Kaynak: M. Marshall, Polity IV Project 2013

Şekil 3.8'e göre, Türkiye'de yaşanan darbe deneyimlerinin demokratikleşme sürecini olumsuz etkilediği açıkça gözlenmektedir. Özellikle 1960-1971 arası dönemler ve 1980 dönemi bu sürecin açık belirtileri olmuştur. Ancak 1980 sonrasında dışa açılma

ve küresel ekonomiye entegrasyon sürecinde ekonomik anlamda darbelerden uzak, ancak yine de ekonomik krizlerin içerisinde politik, sosyal ve ekonomik anlamda demokrasi düzeyinin, insanî gelişme endeksinin buna bağlı olarak iyileştirildiği görülmeye başlanmıştır.

Tablo 3.3: Türkiye'nin 1946-1950 Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi Demokratik-Ekonomik Gelişme İlişkisi Göstergeleri

Yıllar	Politik Haklar	Sivil Haklar	Polity Demokrasi Endeksi	İnsani Gelişmişlik Endeksi	GSYİH Milyon \$	Kişi Başı GSYİH \$	Büyüme Oranı %	Enflasyon Oranı %
1945	-	-	-7	-	5102.8	225	-15.4	54.1
1946	-	-	+7	-	3647.7	191	31.9	104.4
1950	-	-	+7	-	3462.2	166.5	9.4	10.2
1951	-	-	+8	-	4158	194.3	12.8	6.2
1952	-	-	+7	-	4781.9	217.4	11.9	1

Kaynak: TCMB, Polity Project Index (M. Marshall)

Tablo 3.3'de de görüldüğü gibi Türkiye 1946-1950 çok partili hayata geçiş sürecinde demokratik, siyasi bir istikrar sağlamış ve Polity demokrasi endeksi 1945 öncesi -7 iken bu süreçte +7 seviyelerine çıkarak dünyada demokratik ülkeler arasına girmiştir. Bunun ekonomik gelişmelere olan yansıması ise; yine tablo 3.3'de de görüldüğü gibi öncelikle enflasyon oranı 1945 yılında %54.1 oranıyla başlamış, 1946 yılında %104'lerden %10.2'lere hatta demokratik konsolidasyonun oluşması ile bu oran ilerleyen yıllarda %6.2'ye gerilemiş hatta 1952 yılındaki enflasyon oranı %1'leri bulmuştur. Yine göstergelerden anlaşıldığı gibi büyüme oranı açısından Türkiye 1945'lerde %-15.4 olan büyüme oranını bu geçiş sürecinden sonra %31.9'a çıkartmış ve sonrasında sırası ile yine %9.4, %12.8 ve %11.9 olmuştur. Demokrasinin ekonomik büyüme üzerine etkisi böyle olurken o dönemlerde İnsani Gelişmişlik Göstergeleri olarak herhangi bir ölçüm sistemi kullanılmadığı için bu kriter kişi başına düşen GSYİH ile alınmıştır. Yine tablodan anlaşılacağı üzere demokratik yönetim sistemi ile bu değerlerde artış görülmektedir.

Tablo 3.4: 27 Mayıs 1960 Askeri Yönetim Dönemi ve Türkiye'nin Demokrasi-Ekonomik Gelişme İlişki Göstergeleri

Yıllar	Politik Haklar	Sivil Haklar	Polity Demokrasi Endeksi	İnsani Gelişmişlik Endeksi	GSYİH Milyon \$	Kişi Başı GSYİH \$	Büyüme Oranı %	Enflasyon Oranı %
1953	-	-	+7	-	5574.1	246.6	11.2	2.9
1959	-	-	+4	-	15596.4	584.1	4.1	19.8
1960	-	-	+4	-	9865.6	358.7	3.4	5.4
1961	-	-	+4	-	5479.6	194.3	2	2.7 IMF

Kaynak: TCMB, Polity Project Index (M. Marshall)

Tablo 3.4'de görüldüğü gibi darbe süreci öncesinde 1953 yılında demokrasi endeksimiz +7 iken enflasyon oranı %2.9 olmuş, büyüme oranı %11.2 ve kişi başı millî hasıla seviyesi 246.6 dolar olmuştur. Sonrası darbe sürecinde demokrasi endeksinin +4'lere düşüp siyasi istikrarsızlığın başladığı 1959 yılı enflasyon oranı önceki sürece göre artmış ve %2.9'dan %19.8'e çıkmış ve darbe yılı ile %5.4 olmuştur. Yine büyüme oranı düşerek %4.1, darbe yılında %3.4, sonrasında iyice gerileyerek %2 olmuştur. Kişi başı gelire baktığımızda ise 584.1 dolardan 358.7 ve 194.3 dolara kadar gerilemiştir. Türkiye 1961 yılında ise cumhuriyet tarihinde ilk defa IMF'den borç para alınmıştır.

Tablo 3.5: 12 Mart 1971 Muhtırası Türkiye Demokrasi-Ekonomik Gelişme İlişki Göstergeleri

Yıllar	Politik Haklar	Sivil Haklar	Polity Demokrasi Endeksi	İnsani Gelişmişlik Endeksi	GSYİH Milyon \$	Kişi Başı GSYİH \$	Büyüme Oranı %	Enflasyon Oranı %
1970	-	-	+8	-	13532.6	539	5.8	6.7 IMF
1971	-	-	-2	-	12721.4	476	2.2	15.9

Kaynak: TCMB, Polity Project Index (M. Marshall)

Tablo 3.5'de görüldüğü üzere, 12 Mart 1971 tarihinde demokratik yönetimin yine zarara uğradığı bir dönemde Türkiye ekonomisinde, 1970 demokrasi endeksinin +8 olduğu yılda enflasyon oranı %6.7, büyüme oranı %5.8, kişi başı milli gelir 539\$ ve GSYİH hasıla 13532.6\$ seviyelerinde olmuştur. Fakat muhtıra yılında durum yine gerilemiş ve enflasyon oranı %15.9'a çıkmıştır. Büyüme oranı %2.2'ye gerilemiş, kişi

başı gelir 476 dolara düşmüş ve ülkenin GSYİH hasılası da yine düşerek 12721.4 milyon dolar olmuştur.

Tablo 3.6: 12 Eylül 1980 Askeri Yönetim Dönemi ve Türkiye'nin Demokratik-Ekonomik Gelişme Göstergeleri

1980 Darbe Dönemi	Politik Haklar	Sivil Haklar	Polity Demokrasi Endeksi	İnsani Gelişmişlik Endeksi	GSYİH Milyon \$	Kişi Başı GSYİH \$	Büyüme Oranı %	Enflasyon Oranı %
1975	2	3 Özgür	9	-	36797.5	1184	8	10.1
1980	5	5 Kısmen Özgür	-5	0.474	68390.6	1539	-2.8	107.2
1981	4	5 Kısmen Özgür	-5	0.569	56418.7	1570	4.8	36.8

Kaynak: TCMB, Polity Project Index (M. Marshall), Freedom House Index

Tablo 3.6'dan da anlaşıldığı gibi Türkiye'nin uğradığı 1980 darbesi sonucunda demokratik yönetimin çökmesi ile 1975'li yıllarda Freedom House Endeksi tarafından yayınlanan Politik Haklara sahip olma derecesi 2 ve Sivil Özgürlük derecesi 3 olarak belirlenmiştir. Yine Polity Demokrasi endeksi 9 ile cumhuriyet tarihi boyunca ilk ve halihazırda da son defa dünyada özgür ülkeler arasına girmiştir. Bu yıllarda Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı %8, enflasyon oranı %10.1, kişi başı GSYİH'si 1184\$ ve GSYİH'si 36797.5\$ iken 1980 darbesi ile Türkiye'nin ekonomik gelişmesi düşüşe uğramış ve büyüme oranı %8'den %-2.8'e gerilemiş yine enflasyon oranı %10.1'den %107.2'ye yükselmiştir. Demokrasi endeksleri ile politik ve sivil özgürlükleri de düşmüştür.

1960, 1971, 1980 dönemi askerî yönetimin başa geçmesiyle birlikte, elde edilen verilerden yola çıkılarak şu sonuca ulaşılabilir: Türkiye'de yaşanan demokratikleşme sürecinde dönemler itibariyle yaşanan darbe deneyimleri ekonomik göstergelerin mevcut düzeyinin altına inmesi ile ekonomik göstergelerin başta enflasyon ve kişi başına düşen gelir düzeyi olmak üzere etkilemiştir. Ayrıca demokrasi endeksi göstergeleri bakımından da gerilemeye yol açmıştır.

Ayrıca 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan Taksim Gezi Parkı'nın yeniden düzenlenerek Topçu Kışlası kurulması kararı ile 27 Mayıs 2013 tarihinde iş makinelerinin Gezi Parkı'na girmesinin ardından bu haberin sosyal medya aracılığıyla kısa sürede yayılması sonucunda bazı aktivistlerin parka gidip çalışmalarını durdurmaya çalışması ile Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde resmi bir darbe yaşanmasa da siyasi istikrarsızlığı artırarak yine bir demokratikleşme engeli olarak karşısına çıkmıştır. Bu demokratikleşme üzerindeki negatif etkinin Türkiye'ye de halkın huzurunu bozmanın yanı sıra büyük çapta önemli kabul edilebilecek maddî hasarlara da neden olmuştur. Gezi Parkı eylemleri sonrası 89 polis aracı, 42 özel araç, 4 otobüs, 18 belediye otobüsü, 4 bina, 99 işyeri, 1 konut, 1 polis merkezi çok sayıda otobüs durağı, ankesörlü telefon, trafik ışıkları zarar görmüştür. Kuşkusuz olayların merkezi konumundaki İstanbul, en büyük zararı görenler illerden biri olmuştur. Sonuçta bunlar bir milli servet kayıpları olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan yaralanan veya başka şekilde etkilenen binlerce insanın gördüğü zararları da dikkate almak gerekir ki, bunları ölçmek kolay değildir; hele yaşam kayıplarını maddi olarak ölçmek imkânsızdır.

Sadece yaralanan veya ölen insanlar, zarar gören otobüsler, binalar gibi ağır hasar durumlarında değil, bazen en hafif gibi görülen protestolarda bile insanlara ciddi zararlar verilmesi muhtemeldir. Örneğin uzun süre yolların kesilmiş olması durumunda, hastaneye yetişmesi gereken acil hastalar/hamile kadınlar olabileceği düşünüldüğünde veya işi-gücü aksatılan diğer vatandaşlarımız dikkate alındığında, doğrudan doğruya vatandaşlara yönelik büyük haksızlıklar ve ekonomik açıdan önemli iş kayıpları ortaya çıkabilmektedir.

Kısa dönemli hasarların ardından ulusal ve uluslararası düzeyde tüketicilerin/yatırımcıların güven kaybı ortaya çıkabilir ve tüketim/yatırım kararları olumsuz etkilenebilir. Bunlar görece olarak daha uzun dönemde ortaya çıkabilecek, ama ekonomik büyüme, yabancı sermaye ve ihracat gibi büyüklüklere yansiyabilecek daha büyük maliyetlerdir.

Zararların mevcut düzeylerde kalması durumunda, Türkiye'nin kredi notunun da etkilenmeyeceğini söyleyebiliriz. Nitekim Fitch kıdemli direktörü Paul RAWKINS'den 03 Haziran 2013 tarihinde Taksim Gezi Parkı'nda ki yaşanan bu olaylara karşın

açıklamalarında, “politik istikrarsızlık bağlamında değerlendirilen bu türden gelişmelerin/zayıflıkların zaten not verirken dikkate alındığı, mevcut not sınırları içinde bu türden istikrarsızlıkların bulunabileceği ve Türkiye notlamasında siyasi riskler zaten her zaman zayıflık unsurudur” demiştir.

Standart and Poor (S&P) ise 04 Haziran 2013’de İstanbul 'da yapmayı planladığı şirket tahvili konferansını erteleme kararı almıştır.

Moody’s de, yine 10 Haziran 2013’de olayların devam etmesiyle birlikte, ödemeler dengesi riski başta olmak üzere, Türkiye’nin kredi notu üzerindeki risklerin arttığını belirtmiştir.

Maddi hasarların maliyeti vergiler yoluyla dolaylı olarak vatandaşların sırtına da yüklenir. Ekonomide güven sorunu ortaya çıktığı ölçüde, ulusal ve uluslararası yatırım kararları olumsuz etkilenirse, bu kez vatandaşın sırtındaki işsizlik ve yoksulluk yükleri de artacaktır.

Ayrıca makro boyutta ekonomiye etkisi ise piyasalara uzun zamandır görülmeyen bir sarsıntı yaşatarak özellikle ekonominin barometresi Borsa İstanbul (BİST) üzerinde çok sert olmuş ve düşüşe yol açmıştır aynı zamanda döviz ve faizde de yukarı hareketler görülmüştür.

Tablo 3.7: Taksim Gezi Parkı Olaylarının Ekonomik Boyutu

Tarih	Endeks Puanı	Endeks Değişimi %	Dolar	Euro	Faiz
31.05.2013	85.990	-1.35	1.888	2.454	6.0
03.06.2013	76.983	-10.47	1.894	2.465	6.50
04.06.2013	80.733	4.87	1.878	2.457	6.50
05.06.2013	79.637	-1.36	1.883	2.462	6.52
06.06.2013	75.895	-4.70	1.889	2.478	6.57
25.06.2013	71.214	-4.65	1.932	2.5362	6.74
10.07.2013	71.074	-0.24	1.943	2.490	7.72
12.08.2013	75.374	4.12	1.923	2.557	8.80
28.08.2013	65.452	-10.23	2.055	2.7470	9.58
13.09.2013	71.635	6.32	2.025	2.692	9.50
26.09.2013	75.618	4.54	2.012	2.717	8.34

02.10.2013	75.163	-1.71	2.025	2.720	8.33
------------	--------	-------	-------	-------	------

Kaynak: BİST, TCMB

Tablo 3.7.'de de görüldüğü gibi BİST kapanışta %10.47 düşüş kaydetmiştir. 9.006 puan değer kaybederek 76.983 puana düşen Borsa İstanbul son 10 yılın en sert düşüşünü yaşamıştır.

Satışların banka hisselerinde yoğunlaştığı borsada banka hisseleri %11'i bulan kayıplara uğrayarak borsada işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri de bir günde 33 milyar dolar eriyerek 291 milyar dolara gerileyip ülkeden büyük bir sıcak para çıkışına neden olmuştur. Ayrıca Dolar 1.90 TL seviyelerine çıkarken, durumun ülkedeki faiz lobisini harekete geçirerek faiz oranlarının artması konusunda baskısı, gösterge tahvili faizini % 6.73'e çıkartması ile Kasım 2012'den beri en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Gezi Parkı olaylarının turizm sektörüne de etkisi çok büyük olmuştur. Turistik Otelciler İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği'ne (TUROB), 17 Haziran 2013'e kadar ulaşan bilgilere göre, Gezi Parkı olayları nedeniyle İstanbul'da iptal edilen geceleme sayısı 215 bin 862'ye ulaşırken, iptallerin maddî karşılığı 54 milyon 697 bin 769 avro, yeni taleplerdeki ortalama düşüş ise %55 olmuştur. Türkiye'ye gelen hem de gelmeyi planlayan turisti de etkileyerek bu yıl hedeflenen 32 milyon turist ve 25 milyar dolar gelir sektör için biraz uzak bir hedef haline gelerek rezervasyon iptallerinde yaşanan oran % 50'lere varmıştır.

Finansal küreselleşmeyle ilgili çıkarılan sonuçlar, derin bir bölgesel küreselleşme deneyimi olarak adlandırılan AB (Avrupa Birliği) ile bütünleşme için de geçerlidir. AB'yi ulusal egemenliğin düşmanı sayan AB karşıtı söylemlerin veya AB'yi Türkiye'ye gerçek demokrasiyi getirecek olan sihirli değnek olarak sunan aşırı iyimser söylemlerin aksine, AB ile bütünleşme Türk demokrasisi için hem olumlu hem de olumsuz bazı etkileri barındırmaktadır. Son zamanlarda AB üyesi ülkelerin düştükleri ekonomik krizler de göz önüne alındığında bu konudaki dikkat önemsenmeyecek kadar küçük değildir. Dolayısıyla, AB ile bütünleşmenin Türkiye'ye ne kadar yarar sağlayacağını ülkedeki demokrasinin kalitesi ve AB ile bütünleşmenin hangi sırayla gerçekleşeceği belirleyecektir. Demokratik konsolidasyonu sağlayacak reformları AB'den bağımsız olarak gerçekleştirebildiğimiz oranda AB ile bütünleşmeden sağlayabileceğimiz yarar artacaktır.

Fakat bunun ötesinde sağlanacak yarar demokratik konsolidasyonun başarısına bağlı olacaktır. İyimser bir senaryoyla AB ile bütünleşik olunması durumunda, savunmadan malî yardıma ve Türk vatandaşlarının AB içinde serbest dolaşım hakkını kazanmalarının takvimine kadar, AB düzenleme ve pratiklerinin açıkça belirlemediği bir çok konuda haklara sahip olunacaktır. Fakat Demokratik konsolidasyonunu perçinlediği ve AB'siz de özgür ve demokrat kalabileceğine kendini ve dünyayı inandırabileceği ölçüde, paradoksal bir biçimde başarılabilirdiği ölçüde Türkiye müzakere sürecinde daha güçlü bir konumda olacaktır ve üyeliğini belki de daha iyi sonuçlandırabilecektir. Bütünleşme sırasında da diğer Avrupa ülkelerinden yatırım çekebildiği ölçüde kalkınmasını ve üyelik sürecini hızlandırabilecektir. Aynı şekilde üye olduktan sonra birlik içindeki konumu güçlü olacaktır. Özellikle, demokratik kazanımlarını komşu ülkelerin demokrasiye aç insanlar için bir çekim merkezi olmaktan kullanabildiği ölçüde, üyelik sürecinde ve üye olarak ağırlık kazanacaktır. Kötü bir senaryoyla müzakerelerle ilgili AB'den aradığı yanıtı alamaması durumunda ise demokratik konsolidasyon yine yaşamsal olacaktır.

Ayrıca kişi başına millî geliri, kritik sınırı az da olsa aşan Türkiye'nin de demokratik konsolidasyona yakın olduğu düşünülebilir. Ama iki önemli çekinceyle: Birinci çekince gelir dağılımıyla ilgilidir. Kişi başına millî gelir yüksek olsa da, geniş halk kesimleri ekonomik kalkınmadan pay alamadığı sürece demokratik konsolidasyon da tehdit altında olmaya devam edecektir. Bu nedenle, Türkiye bir yandan piyasa lehine devleti küçültürken, bir yandan da bölgesel ve sınıfsal gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlikleri dengeleme yetisine sahip etkin ve sosyal devlete de yatırım yapmak zorundadır. Bunun için, kalkınmacı devlet küçülse de, küresel ve ülke içi sosyal ve ekonomik dinamikler karşısında fazla bağımlı hale gelmemek zorundadır. Bu bağlamda piyasa ekonomisiyle sosyal adaletçi devlet anlayışını başarılı ve yenilikçi bir şekilde birleştirebilen sosyal demokratlar demokratik konsolidasyona önemli katkıda bulunmaktadır (Keyman ve Fuat, 2003; 115).

İkinci çekince, kayıtlı ekonominin % 50-60'ına vardığı tahmin edilen, kayıt dışı ekonomiyle ilgilidir. Büyük toprak sahipleri, organize işçiler, ruhban sınıfı veya yabancı sermaye gibi güçlere fazla bağımlı devletler kadar, toplumsal güçlerden fazla bağımsızlaşmış devletler de demokratik konsolidasyonu gerçekleştirecek politikaları

uygulamazlar veya uygulayamazlar. Etkin devletin, gücünü toplumla kurduğu sağlam meşruiyet bağlarından alması gerekir (Migdal; 2001).

Türkiye’de devlet ile kayıt dışı ekonomiden geçimini sağlayan insanlar arasında, demokratik talepleri ve yanıtları doğuran bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşmamaktadır. Basit bir deyişle, devlete para ödemeyenlerin devleti benimseme ve denetleme ihtiyacı da kısıtlı olmakta, devlet de kaynaklarını bu kesimlerden karşılamadığı için demokratik katılımı onlara yaygınlaştırmak ihtiyacı duymamaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişkiler kişisel çıkar ve karşılıklı sömürme düzeyinde kalmakta ve toplumun yönetime katılımı ve yönetenleri denetlemesi anlamında demokrasi ideolojisinin yerleşmesi mümkün olmamaktadır. Türkiye’de sıkça çıkarılan vergi afları ve benzeri popülist uygulamalar, dolaysız ekonomik etkileri yanında, demokratik konsolidasyon açısından da değerlendirilmelidir.

Bu noktada bölgesel eşitsizlikler, özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kalkınmada geri kalmış olmaları demokratik konsolidasyonun önündeki en önemli engellerden biridir. Bu bölgelerdeki yoksulluk, 1990’lı yıllarda Irak ile ticaretin durma noktasına gelmesiyle özellikle büyümüştür. Aynı dönemde yaşanan etnik ayrımcılık ve şiddetin oluşmasında, bölgedeki yoksulluğun ve az gelişmişliğin büyük payı olduğunu, sorunun kimlik ve insan hakları boyutlarını azımsamaksızın söylemeliyiz. Bu sorun otuz binden fazla insanın yaşamlarında ve ekonomide, demokratikleşmede ve dış ilişkilerde büyük kayıplara yol açmıştır (Somer, 2006; 14).

Türkiye’deki demokratikleşme ve AB’ye ve küresel ekonomiye uyum tartışmalarında devletin sermaye ve para piyasalarını düzenlemek gibi makro düzenleyici görevlerine gereken önem verilirken, mikro düzenleyici işlevlerinin, yani trafik, sağlık ve bireysel ekonomik alışveriş gibi alanlarda günlük hayattaki insan ilişkilerini daha güvenilir ve düzenli yapan düzenlemelerin öneminin, yeterince ve açıkça vurgulanmamakta olduğudur (Somer, 2006: 16).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokrasinin en başta politik özgürlük ile sivil hakları genişleterek özellikle de insani gelişimi ön planda tuttuğu için çağın en gerekli yönetim biçimi haline gelmiştir. Ayrıca adalet sistemi ile özel mülkiyet haklarının korumasındaki etkinliği ile de ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

Bunun yanında demokrasi yolsuzluklar ve rüşvet üzerinde siyasi rekabet koşullarını artırıp yolsuzluk miktar ve koşullarını en aza indirerek, gelir eşitsizliğini azaltıp, kısa dönemli daha istikrarlı büyümeye yol açarak, tüketim ve yatırım olanağı sağlar, bünyesinde barındırdığı sağlıklı kurumsal altyapı ile ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı olup yaşam açısından daha az riskli olması ve gerektiğinde ekonomik yetki devrini kolaylaştırarak ekonomik gelişmeyi ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Ayrıca ifade ve dernekleşme özgürlüğü ile çok partili seçim imkanı sağlayarak, insan haklarını ön planda tutması, kuvvetler ayrımı gibi liberal değerler içermesinden, kıtlık gibi toplumsal felaketleri önlemede ve haber almada özgür basın organları ile daha etkin olması, politik güçlerin değişmesinde şeffaf kurallara sahip olup gayri meşruluğu önlemesi, özgürlük iklimi, serbest bilgi akışı, istikrarlı yatırım ortamı sağlayıp ulusal enerji ve kaynakların ülkeye mobilizasyonunu hızlandırarak da ekonomik büyüme ve gelişmeyi artırmaktadır.

Sosyal faaliyeti su istimali engelleyecek hesap verme mekanizmasını iyi işletebilmesi, toplumsal çatışmaları önleyip siyasi istikrar sağlaması, uzun dönemli ekonomik performansı özendirici sosyal altyapı ile fiziki sermayeyi geliştirmesi, gündelik hayatı belirli bir yapıya kavuşturarak belirsizliği önlemesi, fiziksel ve beşeri sermaye birikimi ile teknolojik gelişme için ön ayak olması, AR-GE faaliyetleri yönelterek verimliliği artırması ve teknolojik, ilerlemenin sağlanması, yeni fikirlere açık bir kültür oluşturarak başka ülkelerde geliştirilen teknolojik gelişmelerin kolayca benimsemesi, makroekonomik istikrarı sağlamada, piyasaları denetlemede, sosyal güvenliğin oluşmasında ve sosyal ve politik sorunları çözmedeki etkinliği, müteşebbisleri sermaye biriktirme yolunda motive etmesi, sermaye birikiminin artması uzun vadeli ekonomik büyümeye yol açacaktır.

Aynı zamanda tarafların ister kişiler ister şirketler olsun antlaşmalarına ne kadar bağlı kaldıkları da mal ve para piyasaları açısından çok önemlidir,

Demokrasi beşeri sermaye birikimini yükselterek ve ülkenin kentleşme oranını artırıp emeğin kırsal kesimdeki tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru kaymasına yol açıp emeğin marjinal verimi ile emek gelirini artırarak büyüme hızının yükselmesini sağlar.

Demokrasi artık ekonomik gelişme için vazgeçilmez bir yönetim aracıdır ve gelişmekte olan ülkeler içinde bu durum farklı olmamalıdır. Dünyanın ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak en başı çeken ülkelerin demokrasiyi de en iyi şekilde uygulayan ülke olması buna en güzel örnektir .

Ancak demokrasinin yaşam standartlarını arttırarak genel ekonomik performansını iyileştirebilmesi için, piyasa ekonomisi sınırlarını aşmadan, dış baskının etkilerine maruz kalmadan yapması gereken şeyleri yapabilen ve yapmaması gereken şeyleri de yapmak zorunda kalmayan sınırlı ve etkin bir otoriter anayasal kurumları oluşturabilmiş olması gerekir.

Demokratik sınırlı otoriter anayasal kurumların oluşturulduktan sonra devamlılığının sağlanmasının çok zor ve bir o kadar da önemlidir. Bu kültür oluşurken dengelerin doğru kurulması çok önemlidir.

Araştırmalardan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Türkiye’de ve Dünya’da demokratikleşme sürecini tamamlamış ülkelerin demokrasi öncesi ve sonrası ekonomik göstergeleri kıyaslandığında da görüldüğü gibi demokratikleşme sürecini tamamladıktan sonra bu ülkelerin ekonomisi büyümüştür. Ayrıca insanî gelişmişlik düzeyleri de artarak gelişmişlik seviyeleri yükselmiştir.

Yine son zamanlarda Türkiye de Taksim Gezi Parkı eylemlerinin bir sonucu olarak oluşan siyasi istikrarsızlığın demokrasi üzerindeki olumsuz etkileri Türkiye ekonomisini negatif etkilemiştir.

Ayrıca araştırmalardan elde edilen diğer bir bulguya göre, enflasyon oranlarındaki artış demokratikleşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda enflasyon oranlarındaki artışın önüne geçilerek geleceğe yönelik iktisadî beklentilerdeki belirsizlik azaltılmalıdır.

Son olarak toplumda demokratikleşerek ekonomik gelişme geleneğinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu nedenle eğitim ve öğretimin her kademesinde

demokratikleşme bilincinin oluşturulmasına yönelik faaliyetler düzenlenmelidir. Özellikle globalleşen ve sermaye hareketlerinin çok büyük önem kazandığı Dünya da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için insani gelişmişlik düzeyine kadar etki eden ekonomi eğitimlerinin sadece meslek liseleri ile sınırlı kalmayıp ilk ve ortaöğretim kısımlarına kadar inerek temellerin sağlam atılarak istikrarın sağlanacağı demokratik oluşumlar üzerine yaratıcı fikirler üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACEMOGLU, D., Johnson, S., Robinson, J. A., Yared, P. (2003). Income and democracy *NBER Working Paper Series*, 11205, 1-64.
- ADEJUMOBI, S. (2000), “Between Democracy and Development in Africa: What are the Missing Links, pp.1-15.
- ALESINA, A. ve TABELLINI, G. (1990) “A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt”, *Review of Economic Studies*, (57): 403-414.
- ALESINA, A. ve PEROTTI, R. (1994): “The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature “The World Bank Economic Review, 8(3), pp:351-371
- ALESINA, A., ÖZLER, S., ROUBINI, N. VE SWAGEL, P. (1996) “Political Stability and Economic Growth”, *Journal of Economic Growth*, 1(2): 189-211.
- ALPER, C. ve ÖNİŞ, Z. (2003). “Financial Globalization, the Democratic Deficit, and Recurrent Crises in Emerging Markets”, *Emerging Markets Finance & Trade* 39 (3): 5-26.
- ARMİJO, LESLIE E. (DER) (1999). *Financial Globalization and Democracy in Emerging Markets*. New York: St. Martin Press, Inc.
- ARSLAN, Ünal (2011), ‘Ege Akademik Bakış:Siyasi İstikrarsızlık’, C.11, S.1, Ocak 2011, ss:73-80
- BARRO, R.J. ve SALA-I MARTIN (1995): *Economic Growth*, NY: Mc Graw-Hill
- BARRO, R. (1996), “Democracy and Growth”, *Journal of Economic Growth*, 1 (1), March, pp. 1-27.

- BARDHAN, P. (1997) "Corruption and Development: A Review of Issues,"
Journal of Economic Literature, Vol. 35 (September), pp:1320–1346
- BARDHAN, P. (2004), "Democracy and Development: A Complex Relationship"
pp.1-26.
- BARRO, R.J. (1997): Determinants of Economic Growth: A Cross- Country Empirical
Study, The MIT Pres, Cambridge, M.A.
- BHAGWATI, J.N. (2002), "Democracy and Development: Cruel Dilemma or
Symbiotic Relationship?", Review of Development Economics, 6(2), pp.
151-162
- BOHN F. (2002), Eliminating the Inflationary Finance Trap in a Politically Unstable
Country: Domestic Politics Versus International Pressure, Universty of Essex,
Discussion Paper Series No:551, UK.
- BOSCHINI, A.D. (2005), "The Political Economy of Industrialisation" European
Journal of Political Economy, pp, 1-21.
- BOROOAH ve PALDAM, 2007. "Why is the World Short of Democracy? A Cross-
country Analysis of Barriers to Representative Government", *European Journal
of Political Economy*, 23, p. 582.
- BUTKIEWICZ, J. and H. YANIKKAYA (2005), "The Impact of Sociopolitical
Instability on Economic Growth: Analysis and Implications", Journal of Policy
Modeling, pp.1-17
- CHANG, Ha-J. (2003), Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, (Çev: T. A. Onmuş),
İletişim Yayınları, İstanbul, 248s.
- ÇARKOĞLU, ALİ VE FİKRET ADAMAN (2003) "Social Capital and Corruption

During Times of Crises: A Look at Turkish Firms in Economic Crisis of 2001”,
Turkish Studies 4 (2): 121- 146.

DAHL, R. A. (1971), *Polyarchy: participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.

DAHL, R. A. (1989), *Democracy and Its Critics*, Yale University Press.

DAWSON, John W. (2003), “Causality in the Freedom-Growth Relationship”,
European Journal of Political Economy, Vol:19, No:3

DEMİRCAN, E. Sivrekli (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve
Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi, Sayı:21

DİLEYİCİ, Dilek ve ÖZKIVRAK, Özlem (2008), “Piyasa Ekonomisi, Ekonomik
özgürlükler ve Türkiye”, [http://www.canaktan.org/politika/liberal_demokrasi/
diger-yazilar/dileyici-piyasa-ekonomisi.pdf](http://www.canaktan.org/politika/liberal_demokrasi/diger-yazilar/dileyici-piyasa-ekonomisi.pdf) (05.04.2011)

DÜLGEROĞLU, Ercan (2000), *Kalkınma Ekonomisi* , Vipsaş A.Ş., Bursa.

ERRSON, S, and JANE-E. LANE (1996), “Democracy and Development:
Statistical Exploration”, in A. Leftwich, *Democracy and Development*,
pp.45-73.

EASTON S. ve WALKER, M. (1997). “Income, Growth, and Economic
Freedom”, *American Economic Review*, Vol. 87 (May), 328-332.

EĞİLMEZ Mahfi, KUMCU Erkan (2002), *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye
Uygulaması*, Om yayınevi, İstanbul

ERRSON, S, and JANE-E. Lane (1996), “Democracy and Development: Statistical
Exploration”, in A. Leftwich, *Democracy and Development*, pp.45-73.

FREEDOM HOUSE ENDEX 2013-05-17

FIELDING, D., (2003), "Modelling Political Instability and Economic Performance: Israil Investment during the "Intifada", London School of Economics and Political Science, vol. 70 (277), pages 159-186, February.

FIRDMUC, J. (2003), "Economic Reform, Democracy and Growth During Post-Communist Transition", European Journal of Political Economy, 19, pp, 583-604.

GASIOROWSKI, M.J. (2000), "Democracy and Macroeconomic Performance in Underdeveloped Countries: An Empirical Analysis", Comparative Political Studies, 33 (3), pp. 59-75

GERRING, J. and et al. (2004), "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective", pp. 1-38.

GHALI, B. and et al, (2003), The Interaction Between Democracy and Development, UNESCO, Paris. pp: 9-14

GLOBAL Report, (2011), Küresel Rapor, Monty G. Marshall ve Benjamin R. Cole

GRAUDY, R. (2004), Hatıralar: Yüzyılı Tek Başıma Gezişim, (Çev: İbrahim Demirci-İshak Yetiş), Hece Yayınları, Ankara, 398s.

GRUBEL H.G. (1998):'' Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings''. Cato Journal, 18(2), Fall, pp:287-304

GOUNDER, Rukmani ve XAYAVONG, Vilaphonh (2005), "Conditional Distribution of Growth in Sub-Saharan Africa: A Quantile Regression Approach", Department of Applied and International Economics Discussion Paper, No: 0509, Massey University, New Zealand

- HDI, 2013 (Human Development Report 2013), İnternet sitesi : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20113EN_Cover.pdf,
- HDR (UNDP), 2002 (Human Development Report 2002), Sayfa : 57
- HECKELMAN, Jac C. (2000), “Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation”, *Journal of Applied Economics*, Vol:3, No:1
- HUBER, Evelyne, DIETRICH Rueschmeyer, JOHN D. Stephens. (1993). “The Impact of Economic Development on Democracy”, *The Journal of Economic Perspectives*, 7:3, (Summer) 7186.
- INGHAM, B. (1995), *Economics and Development*, McGraw-Hill Book Company, London, 412 p.
- İNSEL, A. (1991) “Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma II”, *Birikim*, 21, Ocak ss.12-23
- IMF, 2011 (International Monetary Fund, 2011), Eylül 2011 raporu.
- JENSEN, P. Ve PALDAM, M. (2006) “Can the new aid-growth models be replicated ?” *Puplic choise*, 127, 147-175.
- KARAKAYALI, H. ve H. YANIKKAYA (2005), “Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri”, İnternet Adresi: <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/yazArk.php?page>, Erişim Tarihi: 05.03.2005. ss.1-16
- KEYMAN, E. FUAT (2003). “Türkiye’de ‘Lâiklik Sorunu’nu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme”, *Doğu-Batı* (23): 113-131.
- KURZMAN C. R. WERUM and ROSS E. BURKHART, (2002), “ Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled: Time-Series Analysis, 1951-1980”,

Studies in Comparative International Development Spring, 37 (1), pp. 3-33.

LEAHY J. V. VE WHITED T. M. (1996) "The Effect of Uncertainty on Investment Some Stylized Facts", *Journal of Money, Credit and Banking*, 28(1): 64-83.

LICHBACH, M.,I. (1998) "The Rebel's Dilemma", Michigan University Press

LIPSET, S.M. (1959): "Some Social Requisites of Democracy: Economic Develop. and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, 53, pp:69

LİPSET, Seymour Martin (1986), *Siyasal İnsan*, (Çev. M.Tunçay), Teori Yayınları, Ankara

MAİER, H. (1985). Zur neueren Geschichte des demokratiebegriff, in: mnier. H., *Pölitische Wissenschaft in Deutschland*, München/Zürich, 189-218'den aktaran Schmidt, M. G. (2001) *Demokrasi kuramlarına giriş*. Çev. Köktas, M. E., Ankara: Vadi Yayınları, 256.

MIHÇI Hakan (2005), "Kurumsal Yapı ve Kalkınma", *Türkiye'nin İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Bursa: Ekin Kitabevi, pp. 53-88.

MİGDAL, JOEL S. (2001). *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*. New York: Cambridge University Press.

MOHTADI, H. and ROE, T., (2003), "Democracy, Rent Seeking, Public Spending And Growth", *Journal of Public Economics*, 87, pp. 445-466

MULLER, E. N. (1995). Economic determinants of democracy. *American Sociological Review*, 60 (6), pp:966-982

MULLER, E.N.(1997):"Economic Determinants of Democracy", pp: 113-155

- MURPHY, K., SLEİFER, A. VE VİSHNY, R. (1991), "The Allocation of Talent: Implications for Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 106: 503-530
- MOORE, Thomas Gale (2001), "Freedom and Economic Growth", <http://www.stanford.edu/~moore/Chapter6.pdf> (03.04.2011)
- NORTH, Douglas. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press
- OLSON, M. (1982) "The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities", New Haven, Yale University Press.
- ÖZLER, Ş. ve TABELLİNİ, G., (1991) "External Debt and Political Instability, London, Centre for Economic Policy Research-Discussion paper, pp:27
- ÜNSAL M. Ersal (2007) "İktisadi Büyüme" İmaj yayıncılık, Ankara
- PERSSON, Torsten. (2004), "Forms of Democracy, Policy and Economic Development", July, pp.1-20
- PRZEWORKSI, ADAM (1995). *Democracy and the Market*. New York: Cambridge University Press.
- PRZEWORKSI, A. and et al, (2002), *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge University Press, 321 p.
- POURGERAMI, A. (1988): "The Political Economy of Development: A Cross-National Causality Test of Development -Democracy- Growth Hypothesis", *Public Choice*, 58 pp:123-141
- POP-Silaghi, Monica & Cosmin Silaghi, Gheorghe (2004), "Does Economic Freedom

Lead toward Prosperity”, Conference of Young Researchers, Hungary

RIVERA-BATIZ, F. L. (2005), “Democracy, Governance and Economic Growth: Theory And Evidence”, İnternet Adresi: <http://www.columbia.edu/cu/economics/discpapr/DP0102-57pdf>, ErişimTarihi: 29.08.2012 pp:30-52

ROBINSON, M. ve WHITE, G. (1998), “Introduction, The Democratic Developmental State” Oxford Universty Press, 1998, pp. 1-13

RODRIK, D. (2000), Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler, (Çev, Sultan Gül), Sabah Kitapları, İstanbul, 148s.

RUESCHEMEYER, D. and et al, (1992), Capitalist Development and Democracy, Polity Press, Cambridge, 386.

SALA-İ Martin, XAVIER X. (1997). “I Just Ran Two Million Regressions”, American Economic Review, 87, 178-183.

SCHMİDT, M. G. (2001). Demokrasi kuramlarına giriş. Çev. Köktas, M. E., Ankara: Vadi Yayınları, 10-15s.

SEN, A. (2004), Özgürlükle Kalkınma, (çev: Yavuz Alagon), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 411s.

SOLOW, R. M. (1994): ‘Perspective on Growht Theory’, Journal of Economic Perspectives, 8(1), Winter, pp:45-54

SOMER, Murat, (2006), Demokratlığın Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Mikro-Düzenleyici Devlet Ve AB’li Küreselleşme

TANZİ, Vito. (1998). “Corruption around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures”, IMF Staff Papers,

TAVARES, J. ve WACZIARG, R., (2001), "How Democracy Affects Growth"
European Economic Review, 45, pp.

UNDP (2002), Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a
Fragmented World, Oxford University Press, New York

VANHANEN, T. (1997): Prospects of Democracy, A study of 172 countries, London
and NY. Routledge

YILDIRIM Kemal-KAHRAMAN Doğan-TAŞDEMİR Murat (2010), Makroekonomi,
9. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İbrahim CEVİZLİ
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara / 09.02.1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi (Eskişehir) İ.İ.B.F
İşletme Bölümü (2006-2010)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı
İktisat bölümü (2010-2013)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

e-posta Adresi : ibrahimcevizli@hotmail.com

Tarih

